

Kuntouttava työtoiminta aktiivisen kansalaisuuden mahdollistajana

Suvi Puikko, Y10258856

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

2025

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Aktiivinen kansalaisuus ja työttömien aktivointi suomalaisessa hyvinvointivaltiossa .	5
2.1 Kansalaisuus kehittyvässä hyvinvointivaltiossa.....	5
2.2 Osallisuuden ja kansalaisuuden muutos	9
3 Aktivointi	13
3.1 Teet, tai itket ja teet	13
3.2. Toimintamahdollisuuksien teorian tarkastelua.....	17
4 Tutkimuksen toteutus.....	20
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	20
4.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat.....	22
4.3 Aineiston analyysi	26
4.4 Tutkimuseettiset kysymykset	28
5 Kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet	32
5.1 Kuntouttavan työtoiminnan toteutumukset.....	32
5.2. Pitkäaikaistyöttömän henkilökohtaiset toimintavalmiudet.....	40
6 Pohdinta ja johtopäätökset.....	56
Lähteet.....	62
Liitteet	

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kuntouttava työtoiminta aktiivisen kansalaisuuden mahdollistajana

Tekijä/-t: Suvi Puikko

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma_x_ Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä:

Vuosi: 2025

Tiivistelmä:

Tässä pro gradu-tutkielmassa tarkasteltiin aktivointityön ammattilaisten käsityksiä kuntouttavan työtoiminnan tarjoamista aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksista työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa. Tutkimuskohteena olivat aktivointityön ammattilaiset, jotka työskentelevät haastavimmassa työmarkkina-asetuksessa olevien pitkäaikaistyöttömien parissa. Tutkielman teoreettinen taustoitus perustui suomalaisen hyvinvointivaltion syntyyn ja kehitykseen sekä erityisesti hyvinvointivaltion ja kansalaisuuden suhteen muutokseen työttömyyskysymyksessä. Toisena teoreettisena tulokulmana käytettiin toimintamahdollisuuksien teoriaa. Tutkielman aineisto kerättiin teemahaastatteluina keväällä 2025. Haastatteluihin osallistui seitsemän aktivointityön ammattilaista. Aineisto analysoitiin käyttämällä teoriaohjaavaa aineiston analyysimenetelmää. Analyysissa muodostettiin kaksi teemaa toimintamahdollisuuksien teorian pohjalta. Teemat olivat kuntouttavan työtoiminnan toteutumiset ja pitkäaikaistyöttömän henkilökohtaiset toimintavalmiudet. Analyysi rakennettiin näiden teemojen ja niihin liitettyjen tarkentavien tutkimuskysymysten kautta.

Tutkielman tulosten mukaan kuntouttavan työtoiminnan instituutiona tarjoamat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet vaihtelivat runsaasti seuduittain ja joillakin seuduilla kuntouttavaa työtoimintaa ei ollut tarjolla lainkaan. Tuloksista voitiin päätellä vaihtelevuuden ja palveluiden puuttumisen aiheuttavan eriarvoisuutta kansalaisten keskuudessa siinä, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia heille on institutionaalisesti tarjolla. Eriarvoisuus kumoaa valtion roolia kansalaisten hyvinvoinnin turvaajana. Tulosten mukaan kuntouttavaan työtoimintaan ja aktivointisuunnitelmien laatimiseen osallistuminen oli mahdollista niille pitkäaikaistyöttömille, joilla on tarpeeksi toimintakykyä ja preferenssi ja he pääsevät kulkemaan paikkaan, jossa kuntouttava työtoiminta toteutuu. Tulosten mukaan osallistuminen ei ollut mahdollista niille pitkäaikaistyöttömille, joilla on osallistumista rajoittava toimintakyky, he asuvat sijainniltaan epäedullisesti tai heillä on järjestelmästä poikkeava orientaatio tai intressi. Lopputulemana havaittiin, että järjestelmä ei tunnista aktiivisuutta, joka ei suuntaudu opiskelemaan tai töihin. Lisäksi velvoite osallistua kuntouttavaan työtoimintaan tai aktivointisuunnitelmien laatimiseen ei näyttänyt aktivoivana.

Avainsanat: kuntouttava työtoiminta, pitkäaikaistyöttömät, aktivointi

x Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

1 Johdanto

Siinä, missä Suomen valtio pyrki toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä turvaamaan kansalaisilleen riittävän taloudellisen toimeentulon, nykykansalaisen tehtävä on turvata valtiolle riittävä talouskasvu. Aktiivinen kansalaisuus on poliittisin toimin määrittyvä rooli, joka pyritään aikaansaamaan niin ikään poliittisin toimin määrittyvillä aktivointitoimenpiteillä. Toimenpiteiden tehokkuudesta kukaan ei voi mennä takuuseen (Matthies 2017). Silti osallistuminen ei ole vapaaehtoista. Yksi näistä toimenpiteistä on kuntouttava työtoiminta, johon tietyt edellytykset täyttäviä pitkäaikaistyöttömiä ohjataan kestävän talouskasvun ja aktiivisen kansalaisuuden eetoksella.

Kiristyneen aktivointipolitiikan seurauksena on kehkeytynyt ilmiö, jossa vakavista hyvinvoinninvajeista kärsivät ihmiset eivät pääse töihin eivätkä eläkkeelle. Vakavien hyvinvoinninvajeiden lisäksi he ovat vankina loputtomassa aktivointioravanpyörässä. Tarkastelen pro gradussani sitä, millä tavoin kuntouttavan työtoiminnan aktivoiva tavoite toteutuu kaikkein vaikeimmassa työmarkkina-asemassa olevien kohdalla, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa reunaehtoineen ja millaisina mahdollisuudet näyttäytyvät asiakkaan tarpeiden näkökulmasta. Vaikeimmassa työmarkkina-asemassa olevat ovat pitkäaikaistyöttömiä, joiden työllistymistä haastavat esimerkiksi terveydentila, ikä, sukupuoli, etninen tausta tai kouluttamattomuus (Arnkil & Spangar & Jokinen 2012; Raivio & Nykänen 2014). Vaikeimmassa työmarkkina-asemassa oleva ei välttämättä saa työttömyys- tai työkyvyttömyysetuutta (Fernandez & Immervoll & Pacifico & Thevenot 2016).

Pro graduni aihe on ajankohtainen erityisesti meneillään olevan mittavan sosiaaliturvauudistuksen vuoksi. Hallitus on valmistellut sosiaaliturvauudistusta kuluneella kaudella ja uudistuksen tavoitteena on muun muassa työhön kannustavampi sosiaaliturvajärjestelmä. (Siika-aho 2024). Kannustava tarkoittaa tässä tapauksessa etuusehtojen kiristämistä. Lisäksi nykyinen hallitus on kirjannut ohjelmaansa ”selvitetään mahdollisuutta lisätä velvoittavuutta tekemällä mahdolliseksi toimeentulotuen epääminen hakijalta, joka on kieltäytynyt tarjotusta työstä, koulutuksesta, palvelusta tai velvoitteesta” (Valtioneuvosto 2023). Niklas Mäkinen ja Satu Ojala (2023) kirjoittavat artikkelissaan, että työttömyysturvan sanktioiden vaikutuksia koskevat tutkimukset käsittelevät työllistymisvaikutuksia, eikä muita vaikutuksia tunneta juuri lainkaan. He toteavat, että tällaista tutkimusta

tarvitaan juuri nyt. Vaikka tutkimukseni ei suoraan olekaan vaikuttavuustutkimus, tarkastelee se kuntouttavan työtoiminnan tarjoamia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia ja sanktiot ovat erottamaton osa tämän kokonaisuuden tarkastelua. Tutkimukseni osallistuu tätä kautta myös sanktioidusta aktivoinnista käytävään keskusteluun.

Tutustuin aktivointioravanpyöräilmiöön käytännössä sosiaalityön opintoihin kuuluvalla käytännön opetusjaksolla silloisessa Keski-Pohjanmaan Työllistymistä edistävässä monialaisessa yhteispalvelussa, nykyisessä Työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistoiminta mallissa. Työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistoimintamallissa hyvinvointialueen, työvoimaviranomaisen ja Kansaneläkelaitoksen (Kela) palvelut yhdistyvät monialaiseksi palveluksi, jonka päätavoitteena on työttömän työllistymisen edistäminen. Kohtuuttomalta tuntuneet pitkäaikaistyöttömien tilanteet herättivät runsaasti keskustelua työyhteisössä ja koska keskustelijat tiesivät minun olevan graduaihetta vailla, sain useita hyviä ideoita siihen, miten ja mistä tutkielmani voisi rakentua. Tämä pro gradu on lähtöisin näistä ajatuksista. Tarkastelin ilmiötä käytännön opetusjaksoon kuuluvassa kehittämistehtävässä ja nyt pro gradussani haluan selvittää millä tavoin kuntouttavan työtoiminnan aktivoiva tavoite toteutuu kaikkein haastavimmassa työmarkkina-asemassa olevien pitkäaikaistyöttömien kohdalla ja millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa kaikkein haastavimmassa työmarkkina-asemassa oleville.

Työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistoimintamallissa (TYM) tehtävä sosiaalityö on aikuissosiaalityötä, jonka asiakkaiksi rajautuvat työikäiset, Lain kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) edellytykset täyttävät aikuiset. Sama laki ohjaa keskeisesti myös aktivointi- ja työllistymissuunnitelman laatimista. Aktivointi- ja työllistymissuunnitelmat laaditaan niin ikään työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistoimintamallissa. Kuntouttava työtoiminta käytännössä on palvelu, jonka tarkoituksena on edistää työllistymistä ja joka voidaan sisällyttää aktivointi- tai työllistymissuunnitelmaan. Tutkielmassani kuntouttavan työtoiminnan käsite kattaa konkreettisen palvelun lisäksi aktivointisuunnitelman laatimisen, johon osallistuminen on pitkäaikaistyöttömälle velvoittava sanktioiden uhalla (LKT).

Kuntouttavaa työtoimintaa ja aktivointitoimenpiteitä on tutkittu runsaasti. Pääpaino tutkimuksissa on kohdistunut vapaaehtoisesti kuntouttavaan työtoimintaan osallistuviin ja siten työtoiminnan tuottamiin positiivisiin vaikutuksiin. Työttömät, joille kuntouttava työtoiminta ei alun perinkään näyttäyty tilannetta edistävänä vaihtoehtona ja jotka eivät osallistu lainkaan tai osallistuvat järjestelmän edellyttämänä, ovat jääneet tutkimuksissa

siivurooliin. Kutsun tällaisia ihmisiä Noora Elost, Jukka Niemelää ja Antti Saloniemeä (2017, 292) mukailten eri tavalla orientoituneiksi. Heidän orientaationsa ei kohtaa järjestelmän orientaatiota ja he ovat tehneet johtopäätöksen, jonka mukaan he eivät kuulu avoimille työmarkkinoille. Haluan pro graduni kautta tehdä näkyväksi, mitä aktivointitoimenpiteet ja erityisesti kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat mahdollisuudet tarkoittavat niille pitkäaikaistyöttömille, joiden tarpeita aktivointikäytänteet eivät vastaa. Kati Turtaisen, Tuomo Kokkonen ja Katri Viitasalo (2018) ovat tutkineet kotouttamistyön tarjoamia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia maahanmuuttajille. He ovat käyttäneet lähestymistavassaan toimintamahdollisuuksien teoriaa. Tämä artikkeli on toiminut inspiraationa myös gradulleni. Peppi Saikku (2018) on tutkinut vaikeasti työllistyvien työllistymisen edistämistä hallinnan näkökulmasta ja käyttänyt niin ikään toimintavalmiuksien lähestymistapaa. Noora Elonen, Jukka Niemelä ja Antti Saloniemi (2017) puolestaan ovat tutkineet aktivointia ja pitkäaikaistyöttömien monenlaista toimijuutta sekä aktivointitoimenpiteiden vaikutusta pitkäaikaistyöttömien toimijuuteen haastatteleamalla pitkäaikaistyöttömiä ennen ja jälkeen aktivoinnin.

Aktiivinen kansalaisuus ja sen määrittäminen poliittisin toimenpitein luovat taustan pro graduni tutkimuskysymyksille. Kansalaisuuden käsite muotoutuu yhteiskunnan historiasta ja historian lisäksi siihen yhdistyvät sosiaaliset ja institutionaaliset ulottuvuudet. (Johansson & Hvinden 2007, 32.) Tätä taustaa vasten aloitan pro graduni varsinaisen tekstiosuuden kuvaamalla valtion ja kansalaisuuden suhdetta yleisesti työttömyyskysymyksessä. Koko luvun läpileikkaavana ajatuksena tarkastelen hyvinvointivaltion ja kansalaisuuden suhdetta hyvinvointivaltion alkumetreiltä tähän päivään. Tuon esiin sosiaaliturvaa koskevan poliittisen paradigman muutoksen ja yhteyden valtion ja yksilön välisen suhteen muutokseen ja sitä kautta aktiivisen kansalaisuuden määrittämiseen suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Muodostan näin kuvan poliittisin toimin määrittyvästä aktiivisesta kansalaisuudesta. Käytän hyvinvointivaltiokäsitettä läpi työn. Käsitteen muuttumista hyvinvointiyhteiskunnaksi on mahdoton tarkoin ajallisesti määrittää, enkä pyri tekemään sitä tässä tutkielmassanikaan. Seuraavaksi määrittelen osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen käsitteet vallalla olevaan aktivointipolitiikkaan läheisesti liittyvinä käsitteinä. Sen jälkeen esittelen työttömien ja pitkäaikaistyöttömien aktivointikäytänteet. Näin etenemällä muodostan kuvan siitä, miten suomalaisessa hyvinvointivaltiossa määritellään poliittisin toimin sekä aktiivinen kansalaisuus että keinot annetun roolin saavuttamiseksi. Toisena näkökulmana luon vielä lyhyen katsauksen Amartya Senin (1993) ja Martha Nussbaumin toimintamahdollisuuksien teoriaan. Tutkimuksen toteutusta käsittelevässä

luvussa kerron tarkemmin tekemistäni tutkimuksellisista valinnoista, aineistonkeruusta, aineistosta ja analyysistä sekä pohdin tutkimuseettisiä kysymyksiä. Lopuksi esittelen tutkimustulokset ja tutkimustuloksista johtamani päätelmät sekä pohdintaa tutkimusprosessista.

2 Aktiivinen kansalaisuus ja työttömien aktivointi suomalaisessa hyvinvointivaltiossa

2.1 Kansalaisuus kehittyvässä hyvinvointivaltiossa

Hyvinvointivaltio tarkoittaa valtiota, jossa valtiolla on merkittävä rooli kansalaisten kohtuullisen hyvinvoinnin mahdollistajana tilanteesta riippumatta. Tämä tarkoittaa sitä, että julkisella vallalla on vastuu myös silloin, kun kansalainen on omalla toiminnallaan aiheuttanut itselleen hyvinvoinnin vajeen. Esimerkkinä valtion tarjoamasta hyvinvoinnin mahdollistamisesta olkoon toimeentulotuki, joka on sitä tarvitsevan kansalaisen käytettävissä syystä riippumatta. (Saari 2005.) Hyvinvointia puolestaan voidaan mitata monin eri tavoin. Sitä voidaan mitata esimerkiksi koettuna elämänlaatuna, sosiaalimenojen ja bruttokansantuotteen suhteena, eliniän odotteena, sosiaalisina oikeuksina, tulontasauksina tai menestyksenä pisa-tutkimuksissa. (Saari 2011, 75.) Tässä luvussa tarkastelen sitä, millä tavoin suomalainen hyvinvointivaltio on muodostunut ja miten kansalaisuus, erityisesti työttömyyskysymyksessä, poliittisesti määrittyy suomalaisen hyvinvointivaltion historiasta tähän päivään. Hyvinvointivaltio ja sen kehittyminen luovat kontekstin kansalaiselle ja kansalaisuuden tarkastelulle työttömyyskysymyksessä.

Ajatus hyvinvoinnista syntyi alun perin Iso-Britanniassa toisen maailmansodan jälkeen. Tuolloin hyvinvointivaltion katsottiin olevan terminä vastakohta sotaikäyväälle yhteiskunnalle. Yhteiskunnassa mahdollisimman laajalle levinneen hyvinvoinnin ja sitä kautta talouskasvun nähtiin olevan yhteiskuntaa vahvistava ja vakauttava tekijä. Näkemys pohjautui 1930-luvun Saksan tapahtumiin, joiden ei haluttu toistuvan. Näkemys sai laajalti kannatusta Euroopassa usean muun maan jälleenrakentaessa yhteiskuntaansa. (Kantola & Kananen 2017, 8–9.) Tuoreessa muistissa olleet historialliset tapahtumat muokkasivat poliittista ajattelua ja käsitystä kansalaisen hyvinvoinnista osana valtion vastuuta.

Hyvinvointivaltion toiminta on resurssien uudelleen jakamista poliittisten päätösten mukaisesti. Valtion tarjoaman hyvinvoinnin kilpailevina resursseina toimivat esimerkiksi panostus sodankäyntiin, lain ja järjestyksen ylläpitoon tai taloudellisten voittojen ja kilpailukyvyen edistämiseen. Panostus tarjottuun hyvinvointiin ja sen kanssa kilpaileviin resursseihin vaihtelee kehittyneiden kapitalististen demokratioiden kesken suuresti. (Esping-

Andersen 1990, 1.) Näissä institutionaalisia rakenteita koskevissa julkisen vallan päätöksentekoprosesseissa tasapainoilevat yksilön vastuu ja ihmisoikeudet (Saari 2005). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, millainen toimintaympäristö kansalaisille halutaan poliittisilla päätöksillä luoda. Institutionaaliset rakenteet muodostavat erilaisia toimintaympäristöjä, joissa kansalaisuus toteutuu kulloisenkin toimintaympäristön vaatimuksiin mukautuen. Siten kansalaisuuden määrittelyn perusta työttömyyskysymyksessä on institutionaalisissa rakenteissa.

Institutionaalisten rakenteiden muodostamat toimintaympäristöt muodostavat erilaisia hyvinvointivaltiomalleja. Gøsta Esping-Andersen (1990) jakaa hyvinvointivaltiomallit karkeasti kolmeen päätyyppiin. Näitä ovat liberaali, konservatiiviskorporatistinen ja pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli. Taloudellisesti liberaalissa hyvinvointivaltiomallissa julkiset palvelut ja tulonsiirrot kohdistuvat pääasiassa ja vain tarveharkintaisesti vähävaraisille. Sosiaaliturva rakentuu minimiturvan varaan ja yksityissektorin rooli vakuutusten ja palveluiden osalta on merkittävä. Kaiken kaikkiaan valtion rooli sosiaalisten riskien hallinnassa on pieni, päävastuu hyvinvoinnista on yksilöllä. Liberaalia hyvinvointivaltiomallia edustavat esimerkiksi USA, Kanada ja Iso-Britannia. Järjestelmien välillä on kuitenkin suuria eroja ja julkisen ja yksityisen vastuunjako vaihtelee. (Esping-Andersen 1990.)

Konservatiivis-korporatistisen mallin tyypillinen piirre on sosiaaliturvan ja työssäkäynnin kytkös toisiinsa. Yleisesti ottaen sosiaaliturva on työssäkäyville hyvä. Valtaosa hyvinvointipalveluista rahoitetaan verovaroin, mutta vakuutusperiaate sosiaaliturvassa on tärkeä. Perhe, kirkko ja kolmannen sektorin toimijat ovat usein merkittävässä hyvinvointivastuussa joko kompensoimalla heikkoa työttömyysturvaa ja asumistukea tai tuottamalla palveluita voittoa tavoittelematta. Konservatiivis-korporatistisessa mallissa tulojen uudelleenjakaminen on yleensä vähäisempää, kuin pohjoismaisessa mallissa, joskin mallin variaatiot ovat suuria. Esimerkiksi Ranskan ja Saksan hyvinvointimallit ovat rakentuneet konservatiivis-korporatistisesti. (Esping-Andersen 1990.)

Pohjoismaisessa mallissa tulonsiirrot ovat keskeisessä roolissa ja kohdistuvat laajalti väestöön. Valtiolla on suuri rooli kansalaisten sosiaaliturvan ja hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Palvelut tuotetaan verovaroin, joten verotus on korkea. Palveluihin ovat oikeutettuja kaikki valtion kansalaiset. Sosiaalivakuutusjärjestelmä tarjoaa mallissa vähimmäisturvan ja kattavan ansiosidonnaisen sosiaaliturvan. (Esping-Andersen 1990.) Suomalainen hyvinvointimalli kuului vielä 1990-luvulla Pohjoismaiseen malliin. (Esping-Andersen 1999.)

Myös Suomen hyvinvointivaltion malli alkoi kehittyä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Malliin omaksuttiin kansainvälisiä vaikutteita ja Suomen jälleenrakentamisen ajan taloudellista ajattelua ohjasi keynesiläisyys, brittiläisen John Maynard Keynesin mukaan. Keynesiläisessä ajattelutavassa valtion harjoittama aktiivinen talouspolitiikka on keino tasapainottaa taloussuhdanteita: vahvistaa ja luoda kysyntää, esimerkiksi veroratkaisuin, sekä lisätä työllisyyttä. Aktiivinen talouspolitiikka mahdollistaa sosiaalipoliittiset toimet ja tulonsiirrot kulutuksen ja talouskasvun myötä. Sosiaalipoliitiikka puolestaan on keino ehkäistä ja ratkaista sosiaalisia ongelmia, eli lisätä työvoimaa ja kulutusta. Koulutus, terveydenhuolto ja sosiaaliturva ovat edellytyksiä työn tekemiselle. Myös ruotsalaisen Gunnar Myrdalin ja suomalaisen Pekka Kuusen ideologiat talouskasvusta ja sen myötä edelleen hyvinvointimenoihin satsaamisesta ja hyvän kehän vahvistumisesta vaikuttivat suomalaisen hyvinvointimallin muovautumiseen. (Kantola & Kananen 2017, 8–10.) Hyvän kehän prosessilla tarkoitetaan sosiaalipoliittisten ratkaisujen myötä vahvistuvaa myönteistä kehitystä. Kehäajattelussa hyvinvointimenoihin satsaaminen vähentää kansalaisten eriarvoisuutta ja vahvistaa sosiaalista pääomaa, mikä puolestaan lisää hyvinvointia ja väestön hyvinvointi tukee hyvinvointivaltiota. Prosessilla ei ole varsinaisesti alkua tai loppua, vaan viimeisen vaiheen, hyvinvoinnin lisääntymisen, myötä tapahtuu palautus hyvinvointimenoihin ja prosessi lähtee alusta muodostaen spiraalimaisesti kohoavan kehän. (Hagfors & Kajanoja 2010, 10–11.)

Toisen maailmansodan jälkeen suomalainen sosiaaliturva kehittyi kattavaksi ja toimeentulon viimesijaisena muotona oli toimeentulotuki. Tukea maksettiin silloin, kun muuta toimeentuloa ei ollut. Oikeus tähän harvoin käytettyyn tukeen laajeni vielä 1980-luvulla ehkäisten kansalaista joutumasta täydelliseen köyhyyteen. Työttömyysturvajärjestelmä alkoi kehittyä erityisesti 1960-luvulta. Se muotoutui eläkkeen tavoin työhistorian mukaan määräytyväksi, mutta myös kaksiportaiseksi. Ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa alettiin maksaa vuonna 1985. Ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa maksettiin, mikäli työhistoriaa omaava työtön työnhakija ei onnistunut löytämään itselleen töitä. Mikäli ansiosidonnaisen edellytykset eivät täytyneet, työttömälle maksettiin peruspäivärahaa. Alun perin työttömyyskorvauksella ei ollut aikarajaa, sillä talous kehittyi, työpaikkoja oli runsaasti tarjolla, eikä korvauksen kesto tuottanut haasteita yhteiskunnalle. (Kananen 2017, 31–32, 36.)

Hyvinvointipalvelujen tuotanto kuului kunnalliseen itsehallintoon. Valtio sääti lait ja ohjeet, rahoitti ja valvoi, kun kunta toteutti palvelut. Sittemmin kunnan tehtäväksi vastuutettiin palvelujen tuotannon lisäksi kunnan väestön hyvinvoinnin edistäminen. Tämän

johdosta hyvinvointipalvelujen tuottaminen toteutui jokseenkin tasa-arvoisesti koko Suomessa. (Julkunen 2006, 261–264.)

1990-luvun alussa Suomi ajautui lamaan. Tuolloin työttömyys kasvoi ja työttömyysturvan varassa elävien määrä lisääntyi räjähdysmäisesti. Koko sosiaaliturvajärjestelmän perusta joutui koetukselle, kun valtion talous supistui ja sosiaaliturvamenot lisääntyivät. Poliitikkojen keskuudessa sai valtaa ajatus, että 1980-luvun helppo raha oli houkuttanut kansalaisia passiivisiksi ja talouskriisi oli siten kansalaisten aiheuttamaa. Kattavan sosiaaliturvan nähtiin aiheuttavan rakenteellista työttömyyttä ja enää talouspolitiikan keinoin ei nähty voitavan lisätä kysyntää tai työpaikkojen määrää. Poliittista päätöksentekoa alkoi siivittää ajatus, että sosiaaliturvamenojen karsiminen ja muuttaminen kannustavaksi sekä työvoiman tarjonnan lisääminen talouspolitiikan keinoin olisivat keinoja valtiontalouden tasapainottamiseen. Työvoiman tarjonnan lisäämiseen pyrkivistä toimenpiteistä alettiin käyttää nimitystä ”työttömien aktivointi”. (Kananen 2017, 37–38)

Valtion ja kuntien tilaaja-tuottaja-malli purettiin ja vastuu hyvinvointipalvelujen rahoituksesta siirrettiin kunnille. Valtion ohjausta kunnille kevennettiin ja aiemmin menoperusteisesti maksetut valtionosuudet korvattiin asukasmäärään ja rakenteeseen perustuvalla rahoituksella. Kuntien verotulojen osuus palvelujen rahoittamisessa kasvoi, mikä kannusti kuntia säästämään palvelujen laajentamisen sijaan. Kuntien ja valtion välille muodostui jatkuvaa kissanhännänvetoa, sillä kuntien näkökulmasta valtio asetti kunnille velvoitteita ilman riittävää rahoitusta, ja valtion näkökulmasta kunnat olivat kustannustehottomia. Hyvinvoinnin tuottamisen kumppaneiksi alettiin formalisoida yrityksiä, järjestöjä ja yksityisiä toimijoita. Myös palveluja koskevaa päätöksentekoa, rahoitusta, tuotantoa ja valvontaa eriytettiin toimijoille ja vähitellen valtio vetäytyi rooliin, jossa sen tehtävä on toimintakehysten luominen muille hyvinvoinnin tuottajille ja tarjoajille. Julkisten resurssien jakamisen yksityisille palvelun tuottajille ja käyttäjille nähtiin mahdollistavan julkisten kustannusten laskun, kun yksityisille tuottajille ja palvelun käyttäjille jätettiin omavastuuta. (Julkunen 2006, 258–264.) Rahoitusvastuun mukana siirtyi kunnille myös tulonsiirtojen kohdistamista koskeva päätösvalta.

1990-luvun lopulla Suomen hallitus alkoi nähdä pitkäaikaistyöttömyyden myös elämänhallinnallisena ja sosiaalisena ongelmana ja nosti aktiivisen työvoimapolitiikan rinnalle aktiivisen sosiaalipolitiikan käsitteen. Työttömyyttä alettiin hoitaa ajan suuntauksen mukaisesti valtion eri instituutioiden yhteistyönä. Suuntaus oli helppo ymmärtää myös lukuisten aiemmin tehtyjen tutkimusten perusteella. Tulosten mukaan työttömyydellä oli

selkeä yhteys hyvinvoinnin vajeisiin, joten nähtiin, että kokonaisuuteen voitiin vaikuttaa sosiaalipoliittisin ratkaisuin. (Saikku 2018, 56.)

Vähitellen rahasta tuli tärkeä vipu, jolla julkista hyvinvointivastuuta voitiin ohjailta. Institutionaalisessa kehyksessä olevien toimijoiden välinen yhteistyö ja kumppanuus alkoivat perustua yhä useammin tarjouskilpailun ja markkinamekanismien määrittämiin ratkaisuihin. Paikallisen hyvinvointipolitiikan ja toimijoiden rooli korostui ja alueelliset erot palveluiden tasossa, laadussa ja saatavuudessa lisääntyivät. (Julkunen 2006, 258–264.) Vaikka kilpailussa pärjääminen oli tärkeää myös hyvinvointivaltion alkutaipaleella, jaettiin tuolloin hyvinvointia tulonsiirtoina kaikille (Kantola & Kananen 2017, 14). Kaiken kaikkiaan 1990-luku oli eräänlainen käännekohta valtion harjoittamassa talouspolitiikassa (Kananen 2017, 37–38).

2.2 Osallisuuden ja kansalaisuuden muutos

Laman aikaan alkanut työvoimapalveluiden kehittäminen jatkui 2000-luvulla. Tuolloin muun muassa käynnistettiin työvoiman palvelukeskukset. (Mäntysaari & Ylistö 2021, 252–260.) Palveluiden lisäksi myös muun muassa työmarkkinatuki uudistettiin. Työmarkkinatuen uudistuksen tavoite oli yli 500 päivää työttömänä olleiden aktivoimisen tehostaminen. Uudistuksessa kuntien ja valtion välille muodostettiin uusi rahoitusmalli, jossa kunta vastasi puolet työmarkkinatuen kustannuksista aktivointitoimenpiteisiin osallistumattomien pitkäaikaistyöttömien osalta. (Hämäläinen & Tuomaala & Ylikännö 2009.) Uudistuksen myötä toimenpiteisiin osallistuminen lisääntyi mutta hakeutuminen avoimille työmarkkinoille ei edistynyt (Riipinen & Järvinen & Valtakari 2014). Tultaessa 2010-luvulle kuntien taloudellista vastuuta työttömyydenhoidossa lisättiin entisestään ja sosiaaliturva ehdollistettiin yhä vahvemmin työhön aktivointiin ja kansalaisen vastuu korostui. Samalla rakenteelliset ja yhteiskunnalliset tekijät sosiaalisten ongelmien muodostumisessa väistyivät taka-alalle. Pitkäaikaistyöttömyys nähtiin yksilön työllistyvyyden ongelmana (Saikku 2018, 56). Sittemmin vaikeasti työllistyvien työvoimapalvelut siirrettiin kokonaan kuntien tai kuntien muodostamien yhteistoiminta-alueiden vastuulle (Kokkonen 2021, 44–47; mt, 26).

Kansalaisosallisuus, joka aiemmin tarkoitti yhteisöllisyyttä, päätöksenteko-osallisuutta ja vaikuttamista, sai uuden merkityksen. Nyt osallisuuden tärkeimmäksi tavoitteeksi nousi aktivointi ja työllistyminen. Osallisuuden ymmärtäminen uudella tavalla on merkittävä muutos, sillä osallisuutta edistämällä hyvinvointivaltio joko uudistuu tai kumoutuu. (Kokkonen 2021, 44–47.)

Osallisuus on kuulumisen tunnetta yhteisöön tai mukanaoloa yhteisesti tärkeissä tapahtumissa. Se on yksilöstä lähtöisin olevaa omaehtoista toimintaa. Osallistuminen liittyy läheisemmin päätöksentekoon, oikeuksiin ja velvollisuuksiin demokraattisessa toimintaympäristössä. Myös osallistumiseen liittyy vapaaehtoisuus. Osallistaminen sen sijaan on ulkoa päin määriteltyä tarvetta osallistua johonkin. (Siisiäinen 2014.) Osallistamisesta ei välttämättä seuraa osallistumista ja osallisuutta (Närhi ym. 2014, 232–233). Matthies (2017) puhuu osallistumisen petoksesta. Tällä hän tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa yksilö velvoitetaan sanktioiden uhalla osallistumaan aktivointitoimenpiteisiin, joiden myönteisestä vaikutuksesta yksilön elämään ei kukaan voi mennä takuuseen (mt. 2017). Siisiäinen (2014) puolestaan kutsuu hyvää tarkoittavia osallistamisyrittäjiä digitaalisiksi vankiloiksi, joista yksilön on vaikea päästä eroon, ja jotka lopulta kääntyvät osallistumista edellyttäväksi ohjaussuhteiksi. Pahimmillaan osallistamisyrittäjisistä voi tulla uhka ihmisen itsemääräämisoikeudelle ja jopa ihmisoikeuksille, kun aktivointitoimenpiteitä toteutetaan sanktioiden uhalla (Stamm 2015). Osallistumisesta uhkaa muodostua strateginen hallintaväline, jossa yksilön omaehtoinen valtavirran aktiviteeteista kieltäytyminen nähdään talouskasvua heikentävänä, vahvaa ohjausta vaativana ratkaisuna (Matthies 2017, 157–158). Vastakohta osallistumiselle on syrjäytyminen, joka tarkoittaa osallisuutta luovista instituutioista ulkopuolelle jäämistä. Syrjäytymispuhe voidaan nähdä myös hallinnan strategiana, jolloin on vaarana, että rakenteelliset ongelmat nähdään kapeasti yksilölähtöisinä, ei järjestelmästä johtuvina. (Perttula 2015.)

Muutoksen mahdollistava osallisuus lähtee asiakkaasta ja hänen omaa elämäänsä koskevasta asiantuntijuudesta. Osallisuuden voidaan katsoa rakentuvan kolmesta yksilön psykologisesta perustarpeesta, joita ovat omaehtoinen toiminta sekä kyvykkyyden ja yhteisöllisyyden kokemukset. Sisäinen motivaatio ja hyvinvointi syntyvät mahdollisuudesta omaehtoiseen toimintaan, jossa yksilöllä on kokemus siitä, että hän on vapaa toimimaan ja hänellä on vaihtoehtoja. Toinen keskeinen sisäisen motivaation mahdollistaja on kyvykkyyden kokemus. Se tarkoittaa yksilön kokemusta siitä, että hän osaa ja pystyy ja hänellä on mielekästä tekemistä, joka tuottaa hänelle sopivasti haastetta. Kolmas sisäisen

motivaation ja hyvinvoinnin osatekijä, yhteisöllisyyden kokemus, tarkoittaa yksilön kokemusta olla aidosti yhteydessä toisiin ihmisiin. (Deci & Ryan 2000.)

Osallisuuden määrittäminen tarkkarajaisesti on haastavaa. Sille ei ole olemassa yksiselitteistä kuvausta tai kriteeristöä, vaan se vaikuttaa olevan eräänlainen sateenvarjokäsite. Joka tapauksessa osallisuuden voidaan katsoa olevan sekä arvotavoite että toimintaa, osallistumista, jonka avulla on mahdollista lisätä yksilön hyvinvointia ja sitä kautta yhteiskunnallista vakautta. (Raivio & Karjalainen 2013, 12–13.)

Työhön aktivoivan osallisuuspolitiikan nostaminen hyvinvointivaltion uudistamisen keskiöön on vaikuttanut olennaisesti käsitykseen kansalaisuudesta. Aiempi sosiaaliliberaali kansalaisuuskäsitys, jossa sosiaaliturva on ollut kansalaisille universaali oikeus, on saanut väistyä uuden, sosiaalipolitiikan instituutiota sekä kansalaisoikeuksia ja -vapauksia uudelleenmuotoilevan käsityksen tieltä. (Kokkonen 2021, 44–45.) Osallisuuspolitiikan valjastaminen talouden tarpeisiin on sitonut kansalaisuuden markkinoihin, sillä mielikuva sosiaalisten oikeuksien passivoivasta vaikutuksesta ei istu kilpailuvaltion eetokseen (Turtiainen ym. 2018, 344; mt. 44–45). Toimeentulotuen saamisen edellytykset ovat tiukentuneet ja toimeentulotukiasiakkaiden velvollisuudet lisääntyneet (Kananen 2017, 36).

Osallisuuspolitiikka on vaikuttanut myös käsitykseen siitä, millaiset instituutiot nähdään yhteiskunnassa tärkeimpinä. Osallisuuspolitiikan noustua työllisyyspolitiikan rinnalle työllistymistavoitteen tehokkaimpana mahdollistajana nähtiin koulutukseen tai kuntoutukseen osallistuminen (Kokkonen 2021, 44–47; Mäntysaari & Ylistö 2021, 252–260). 2000-luvulla kehkeytyneen uuden aktivointisuuntauksen oheistuotteena syntyi ilmiö, jossa pitkäaikaissairaat tai monista hyvinvoinnin vajeista kärsivät pitkään työttömänä olleet eivät pääse töihin, eivätkä eläkkeelle (mt., 252–260). Tähän ilmiöön asemoituvat myös pro graduni tutkimuskysymysten kannalta keskeiset pitkäaikaistyöttömät.

Tämän hetken vallalla oleva politiikka siis korostaa kansalaisen aktiivista toimijuutta ja erityisesti toimeentulon hankkimista työnteolla sosiaaliturvan sijaan (Turtiainen ym. 2018, 344; Kokkonen 2021, 44–45). Kokkonen (mt. 44–45) mukaan Suomessa on nähtävissä suunta hyvinvointivaltiosta uusliberalistisen kilpailuvaltion malliin. Mallissa julkisen talouden hyvinvointi määrittää päätöksentekoa kansalaisten hyvinvoinnin kustannuksella ja sosiaalietuuksiin liittyvä kontrolli lisääntyy julkisen talouden menojen hillitsemiseksi. (Mt. 44–45.) Kilpailussa pärjätäkseen yhteiskunnassa tarvitaan jatkuvaa innovointia ja kehittämistä (Julkunen 2006, 261–264). Myös sosiaali- ja terveydenhuollon

osalta peräänkuulutetaan tuottavuutta ja tehokkuutta, jotta palvelut voidaan turvata oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti (STM 2007).

Aktiivinen kansalaisuus on muutakin, kuin työllistymiseen liittyviin toimenpiteisiin osallistuminen. Senin (1993) mukaan aktiivinen kansalainen on omien tavoitteidensa mukaisesti toimiva ihminen. Aktiivinen kansalaisuus on mahdollisuutta tärkeäksi pitämilleen asioille. Tällaisia voivat olla esimerkiksi vanhemmuuteen ja vapaa-aikaan liittyvät mahdollisuudet tai mahdollisuus osallistua kansalaistoimintaan ja poliittiseen päätöksentekoon. (mt.) Käytännössä kuitenkin Suomessa mielikuva aktiivisesta kansalaisesta linkittyy vahvasti työkansalaisuuteen ja muiden elämänalueiden aktiivinen toimijuus jää etenkin viranomaispuheissa työllistymispyrkimysten varjoon.

3 Aktivointi

3.1 Teet, tai itket ja teet

Aktivointipolitiikka pyrkii työttömien mahdollisimman tehokkaaseen työllistämiseen ja siihen, että työttömän toimeentulo nojaisi mahdollisimman lyhyen aikaa sosiaaliturvaan. Aktivointipolitiikan perimmäisin tarkoitus on saada työttömistä itsensä elättäviä veronmaksajia. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 7.) Pro gradu- tutkielmassani tarkoitan aktivointipolitiikalla kaikkia sellaisia työvoima- ja sosiaalipoliittisia ratkaisuja, joiden tavoitteena on kansalaisen aktivoiminen oletetun passivoinnin sijaan.

Peppi Saikku (2016) on tutkinut aktivointia sosiaalityön näkökulmasta. Saikku (mt., 76) toteaa, että työllisyyspalvelut, kuntouttava työtoiminta, työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu ja palkkatuettu työ muodostavat yhdessä työttömien aktivoinnin kokonaisuuden. Tätä kokonaisuutta säätelevät keskeisimpinä laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189), laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (30.12.2014/1369), työttömyysturvalaki (30.12.2002/1290) sekä välillisesti myös laki toimeentulotuesta (30.12.1997/1412). Lain työllistymistä edistävästä yhteispalvelusta (LTEY) voimassaolo kuitenkin päättyi vuoden 2024 lopussa ja uusimpana muutoksena työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa on vuoden 2025 alusta voimaan astunut laki työllistymisen monialaisesta edistämisestä (23.3.381/2023). Lain (LTME) myötä työvoimapaalveluiden järjestäminen siirtyi kunnille tai kuntien muodostamille työllisyysalueille, jotka muodostivat uuden TYM-verkoston. (KEHA-keskus.)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (LKTT) on laadittu parantamaan pitkäaikaistyöttömän henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla. Tämä laki koskee työmarkkina- tai toimeentulotukea saavia pitkäaikaistyöttömiä ja se määrittää keinot ja toimenpiteet pitkäaikaistyöttömien työllistymisen edistämiseksi. Kuntouttavan työtoiminnan laissa säädetään myös niistä toimenpiteistä, joilla edistetään pitkäaikaistyöttömän mahdollisuuksia osallistua koulutukseen ja työvoimaviranomaisen tarjoamaan työvoimapaalveluun. (LKTT.) Laki kuntouttavasta työtoiminnasta on kattavuudessaan pitkäaikaisyöttömän työllistymisen edistämistä koskevista laeista yksi keskeisimmistä.

Kuntouttavan työtoiminnan laissa (LKTT) säädetään tarkemmin kuntouttavan työtoiminnan sisällöstä ja toteuttamisesta. Sen mukaan kuntouttavan työtoiminnan

palvelukokonaisuuden tulee sisältää asiakkaan elämänhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä parantavia palveluita. Nämä voivat olla yksilö- tai ryhmämuotoisia ja toteutua erilaisissa toimintaympäristöissä. Lisäksi säädetään, että palveluun sisältyy henkilön tarvitsema tuki ja ohjaus, ja että kuntouttavan työtoiminnan on oltava henkilön työ- ja toimintakykyyn sovitettua. Lain mukaan kuntouttavan työtoiminnan tulee olla osaamisen mukaan mitoitettua niin, että se on riittävän vaativaa ja palvelee työmarkkinoille pääsyä. (LKTT.) Kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä vastaa hyvinvointialue. Hyvinvointialue on vastuussa myös toiminnan lainmukaisuudesta ja siitä, että se toteutuu, kuten aktivointisuunnitelmassa tai monialaisessa työllistymissuunnitelmassa on määritelty (LKTT, 6§)

Työtön, joka tarvitsee monialaista palvelua, on saanut työmarkkinatukea 300 päivää, tai on yli 25- vuotias ja työttömyyttä on jatkunut 12 kuukautta, tai alle 25-vuotias kuusi kuukautta, ohjataan työllistymistä edistävään monialaisen tuen yhteistoimintamalliin. (LTME, 3§). Kutsun nämä edellytykset täyttäviä ihmisiä pitkäaikaistyöttömiksi. Aiemmin toimintamalli toteutui kokeiluluontoisena lain työllistymistä edistävästä yhteispalvelusta (LTEY) perusteella. Kokeiluun osallistui 118 kuntaa ja 25 kokeilualuetta. Tuolloin Mikko Mäntysaari ja Sami Ylistö (2021, 253) totesivat, että työllistymistä edistävään monialaiseen yhteispalveluun ohjaututaan pääasiassa TE-toimiston ja sosiaalitoimen kautta. TE-toimistot lakkautettiin vuoden 2025 alusta ja tehtävät siirrettiin kunnille tai kuntien muodostamille työllisyysalueille. Tehtäviä hoitaa edelleen työvoimaviranomainen. (KEHA-keskus.) Koska lakiuudistuksesta on pro gradun kirjoittamishetkellä kulunut vasta kuukausia, ei tutkimustietoa voimassa olevan lain mukaisesta ohjautumisesta ole käytettävissä. Oletettavaa kuitenkin on, että ohjautuminen työllistymistä edistävän monialaisen tuen yhteistoimintamalliin tapahtuu edelleen pääasiassa työvoimaviranomaisen ja sosiaalitoimen kautta. Muutokset käytänteissä ovat kuitenkin mahdollisia etenkin niillä alueilla, jotka eivät kuntakokeiluun aiemmin osallistuneet.

Työllistymistä edistävän monialaisen tuen yhteistoimintamallissa työvoimaviranomaisen, hyvinvointialueen ja Kansaneläkelaitoksen (Kela) on tehtävä suunnitelmallista yhteistyötä asiakkaan työllistymisen edistämiseksi. Työvoimaviranomainen, hyvinvointialueen edustaja, Kelan työntekijä ja työtön arvioivat yhteistyössä työttömän palvelutarpeet ja räätälöivät sen pohjalta palvelut sekä vastaavat työllistymisprosessin etenemisestä ja seurannasta. (LTME.) Kuntakokeilun aikaan Mikko Mäntysaari ja Sami Ylistö (2021, 253–254) arvioivat, että samoin, kuin kuntouttavan työtoiminnan järjestämisessä, myös yhteispalvelun toteuttamisessa on suuria alueellisia eroja. Kelan ja terveydenhoidon

osallistuminen vaihtelevat. Lisäksi on eroja henkilöstön rakenteessa. Joillain alueilla työllistymistä edistävän yhteispalvelun henkilökuntaan kuuluvat psykologi tai terveydenhoitaja, joillain lääkäri. Kirjoittajien mukaan kuntien erilainen koko ja organisointikäytänteet sekä erilaiset poliittiset tekijät vaikuttavat siihen, että monialaisen tuen yhteispalveluiden toteutus vaihtelee paikkakunnittain. Huomionarvoista on, että työllistymisen monialaisesta edistämisestä säädetään osallistujien osalta lailla edelleen yhtä väljästi, kuin aiemmin työllistymistä edistävästä yhteispalveluista. (Mt., 253–234.) Työllistymistä edistävissä monialaisen tuen yhteistoimintamallissa asiakkaalle laaditaan monialainen palvelutarpeen arvio ja sen pohjalta häntä velvoittava työllistymissuunnitelma, jonka toteutusta seurataan säännöllisesti (LTME, 5 § & 6 §).

Kuntouttavan työtoiminnan laissa (LKTT) säädetään, että lain edellytykset täyttävälle henkilölle laaditaan aktivointisuunnitelma hänen työllistymisedellytystensä ja elämänhallintansa parantamiseksi. Lain mukaan aktivointisuunnitelmaehto täytyy, kun alle 25-vuotias on saanut työmarkkinatukea 180 päivää tai toimeentulotukea neljä kuukautta, tai yli 25-vuotias on saanut 500 päivää työmarkkinatukea tai tietyin ehdoin 300–500 päivää päivärahaa ja 180 päivää työmarkkinatukea, tai pääasiallisena tulona on ollut toimeentulotuki 12 kuukautta. (LKTT.)

Aktivointisuunnitelmassa hyvinvointialue ja työvoimaviranomainen yhdessä työttömän kanssa selvittävät ja arvioivat ensisijaisesti, voidaanko työnhakijalle tarjota työtä tai julkisia työvoimapalveluja. Jos suunnitelmaa laadittaessa arvioidaan, että työttömällä on selviä työ- ja toimintakyvyn rajoitteita, että hänellä ei ole mahdollista osallistua ensisijaisiin palveluihin tai työhön, aktivointisuunnitelmaan sisällytetään kuntouttava työtoiminta tai työttömän työ- ja toimintakykyä parantavia sosiaali- terveys- ja kuntoutuspalveluita. (LKTT, 8 §.) Kuntouttavaan työtoimintaan tulee osallistua yhdestä neljään päivänä viikossa, vähintään neljä tuntia kerrallaan (LKTT, 13b §). Tilannetta mutkistaa se, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on pitkäaikaistyöttömälle kannattavampaa, kuin muihin työ- ja toimintakykyä parantaviin sosiaali- ja terveyspalveluihin osallistuminen. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta maksetaan tietyin ehdoin joko toimintarahaa tai kulukorvausta yhdeksän euroa osallistumispäivältä ja lisäksi osallistumisesta aiheutuvat matkakulut korvataan halvimman matkustustavan mukaan (LKTT, 18 §). Muihin sosiaali- ja terveyspalveluihin osallistumisesta työtön ei saa erillistä korvausta. Työllistymistä edistävä monialainen tuki päättyy, kun yhteistoimintamallin viranomaisosapuolet arvioivat, että työttömällä ei ole enää monialaisen tuen tarvetta (LTME,

8 §). Järjestelmän mukaisesti asiakkaan vaihtoehdot ovat osallistua aktivointiin, ottaa sanktiot vastaan, työllistyä tai saada sairauslomatoistutus.

Aktivointia toteutetaan pakotteilla, jotka minimoivat työttömänä olemisen mahdollisuuksia (Serrano 2007). Tämä näkyy erityisesti toimeentulon ehdoissa. Pitkäaikaistyöttömälle työnhakijalle maksetaan perustilanteessa työmarkkinatukea. Tuen tarkoituksena on turvata työttömän työnhakijan taloudelliset mahdollisuudet työn hakemiseen, sekä työmarkkinoille pääsyn tai palaamisen edellytysten parantaminen. (TTL, 1 § ja 2 §) Etuus on kuitenkin vastikkeellinen ja sitä saava henkilö on velvoitettu osallistumaan aktivointisuunnitelman laatimiseen. Mikäli hän ei saavu laatimistilaisuuteen ja kieltäytyy toistamiseen suunnitelman laatimisesta tai aktivointisuunnitelmaan tai monialaiseen työllistymissuunnitelmaan kirjatusta kuntouttavasta työtoiminnasta, hänellä ei ole oikeutta työmarkkinatukeen seitsemän päivän ajalta laiminlyönnistä. (LKTT, 10 §) Lisäksi toimeentulotukilain (LTT, 10§) mukaan toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa ensin 20 prosenttia ja sen jälkeen laiminlyönnin jatkuessa enintään 40 prosenttia. Vähävaraiselle pitkäaikaistyöttömälle karenssi ja toimeentulotuen perusosan alennukset ovat radikaaleja ohjauskeinoja, sillä monelle työttömälle toimeentulotuki on pysyvä osa toimeentuloa ja erilaiset tuet ja korvaukset ovat toimeentulon edellytys. Taloudelliset huolet ovat työttömillä normaalitilanteessakin yleisiä. Aktivointipolitiikan myötä perusturvaan tehtyjen heikennysten, asiakasmaksujen ja maksukattojen korotuksen, verotuksen ja inflaatiokehityksen jälkeen muutokset ovat heikentäneet jopa välttämättömien lääkkeiden ja sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta pitkäaikaistyöttömien kohdalla. (Mäntysaari & Ylistö 2021, 259; Turtiainen ym. 2021, 35–39.) Toimeentulotukea saava ei voi säästää, sillä säästöt otetaan huomioon, kun asiakkaalle lasketaan toimeentulotuen tarvetta. On ollut havaittavissa, että muutoinkin haastavassa elämäntilanteessa sanktio on aktivoinnin sijaan saattanut syventää työttömän ahdinkoa ja syrjäytymistä yhteiskunnasta. (Mt. 2021, 35–39.) Sharon Wright, Del Roy Fletcher ja Alasdair B.R. Stewart (2019) kysyvätkin, tunnisteataanko yhteiskuntapolitiikan tutkimuksessa riittävän kattavasti ilmiö, jossa valtion sosiaaliturvajärjestelmä tuottaa pahoinvointia kansalaisilleen.

Myös kuntia sanktioidaan työttömistä. Vuoden 2025 alusta osa Kelan maksamista työttömyysetuuksista siirtyi kuntien rahoitettavaksi työttömyyden keston mukaan. Maksut nousivat portaittain työttömyyden pidentyessä ja maksajana on työttömän kotikunta. Maksupäivät nollautuvat vain, mikäli työtön työllistyy riittävän pitkäksi aikaa. (Kela.)

TE-uudistuksen myötä, vuoden 2025 alusta alkaen, myös palkkatuen maksaminen siirtyi kuntien vastuulle. Kuntien palkatessa työttömiä palkkatuella, tulee niille maksettavaksi myös muu palkka. Jatkossa kunnille on taloudellisesti kannattavampaa maksaa työttömyyssakkoa, kuin palkkatukea. Palkkatukiehdot tekevät palkkatuen maksamisesta kunnille kannattavaa tilanteissa, joissa työtön palkkatuen jälkeen työllistyy ja kuntien velvoite sakkomaksuista hänen kohdallaan poistuu. (Mehtonen 2024) Huomionarvoista on, että kuntouttava työtoiminta on koetellut rajojaan ja joillain alueilla kuntouttavaa työtoimintaa on käytetty samoin, kuin palkkatuettua työtä (STM 2019).

Työttömien velvoittava aktivointi uhkaa kiristyä entisestään, sillä istuvan hallituksen hallitusohjelmaan on Työhön kannustava sosiaaliturva- otsakkeen alle kirjattu tavoite selvittää mahdollisuus toimeentulotuen epäämiseen hakijalta, joka on kieltäytynyt tarjotusta aktivointitoimenpiteestä tai muusta velvoitteesta. (Valtioneuvosto 2023.) Selvitettävää riittänee, sillä Suomen perustuslaissa (1999/731, §19) taataan perus- ja ihmisoikeutena jokaiselle oikeus välttämättömään toimeentuloon ja esimerkiksi työttömyydestä johtuvaan perustoimeentulon turvaan. Liisa Björklund ja Jaana Hallamaa (2013, 153) toteavat, että aktivointipolitiikan suurin ongelma on jo nyt se, että yksilön henkilökohtaiset toimintavalmiudet ja yhteiskunnalliset rajoitteet jäävät huomiotta. Serrano Pascualin (2007) mukaan aktivointipolitiikan tavoite onkin muokata kansalaisen käyttäytyminen yhteiskuntaan sopeutuvaksi.

3.2. Toimintamahdollisuuksien teorian tarkastelua

Amartya Senin ja Martha Nussbaumin (Nussbaum & Sen 1993) toimintamahdollisuuksien teorian mukaan kansalaisten toimintakyvyn kehittäminen on mahdollista politiikan keinoin. Ihminen, joka pääsee toteuttamaan itseään, on onnellinen ja siksi yhteiskunnan tulisi tarjota jäsenilleen aitoja mahdollisuuksia kulkea päämääriään kohti. Hyvän elämän toteutuminen ei siis ole kiinni pelkästään yksilöstä, vaan ympäristön olosuhteilla ja instituutioilla on tähän merkittävä vaikutus. (Sen 1992, 39–41; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 37, 42–43.)

Toimintavalmiudet koostuvat ihmisten perustarpeiden tyydyttämisestä, ravinnon saamisesta ja terveyden turvaamisesta onnellisuuden kokemukseen, itsekunnioitukseen ja

osallisuuteen ympäröivässä yhteisössä. Toimintavalmiudet määrittävät yksilön todellisen vapauden valita eri mahdollisuuksien välillä ja elää siten haluamansa kaltaista elämää (Sen 1992, 39–41). Yksilölliset ominaisuudet ja resurssien tarpeet sekä kyky muuttaa resurssit toiminnoiksi muodostavat yksilölliset toimintamahdollisuudet. (Nussbaum 2006, 166–167; Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 1993.) Vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisten puitteiden kanssa ne muodostavat yhdistyneet toimintamahdollisuudet. (Nussbaum 2011, 23–25.) Toimintamahdollisuudet ovat asioita, joita ihmiset voivat oman elämänsä puitteissa valita (Nussbaum & Sen 1993, 3).

Toimintamahdollisuuksilla tarkoitetaan pro gradussani

1. institutionaalista mahdollisuutta tukea yksilöllisiä valmiuksia ja
2. yksilöllistä kykyä ja mahdollisuutta hyödyntää palveluja.

Jokainen ihminen on omaa elämäänsä suunnitteleva toimija, joka itsessään on päämäärä, eikä muiden päämäärien tavoittelun väline. (Nussbaum 2000, 82, 92.) Amartya Sen (1993) painottaa toimintamahdollisuuksien teoriassa erilaisia kyvykkyksiä ja autonomisia toimintamahdollisuuksia. Hänen mukaansa nämä tekijät ovat keskeisimmät tekijät aktiivisen kansalaisuuden ymmärtämisessä. Autonominen ihminen voi hyvin, sillä hän tietää mitä haluaa ja on vapaa haluamaan kyseisiä asioita. Näin eläessään ihminen voi kokea itsensä ainutkertaiseksi omannäköistään elämää eläväksi ihmiseksi. Päinvastaisessa tilanteessa ihminen on aktiivisuuden sijaan passiivinen sivustakatsoja, joka ei pysty vaikuttamaan häntä ympäröiviin voimiin. (Aalto-Heinilä 2023, 138-139.)

Sen (1999) tunnistaa yksilöllisten hyvinvoinnin tavoittelua koskevien vapauksien lisäksi välineellisen vapauden. Näitä välineellisiä vapauksia ovat esimerkiksi sosiaaliset tilaisuudet, kuten politiikkaan osallistumismahdollisuudet, koulutus- ja terveystalvelut, ja riittävät taloudelliset mahdollisuudet. (Sen 1999, 17-19.) Myös vauraus ja tulotaso ovat välineitä, joilla voi saavuttaa vapautta ja toivomansa kaltaista elämää (mt., 14-15, 131).

Näiden resurssien tasa-arvoisen jakamisen lisäksi yhteiskunnassa tulisi huolehtia siitä, että ihmisillä on mahdollisuus hyödyntää näitä resursseja. Institutionaalisten rakenteiden ja olosuhteiden tulisi tukea ihmisten valmiuksia. Kenenkään ulkopuolisen ei tulisi määrittellä yksilöiden elämänsisältöjä. (Sen 1992, 51–52.)

Toimintamahdollisuuksien teoria sisältää ajatuksen ihmisen toimijuuden tunnistamisen tärkeydestä. Teorian mukaan ihmisen valinnanvapaus ja toimintamahdollisuudet on aina

otettava huomioon ensisijaisesti, kun arvioidaan ihmisen tekoja tai saavutuksia. Saavutettujen toimintojen tarkastelu on informatiivisesti kapeampaa, kuin, jos tarkastelemme toimintoja sen mukaan, millaisia todellisia toimintavaihtoehtoja ihmisellä on ollut valittavanaan ja mitkä niistä ovat olleet toimijan todellisessa elämässä realistisia. Todellisten toimintavalmiuksien tunnistaminen tukee myös ihmisen positiivisen minäkuvan kehittymistä hyödyllisenä ja omaehtoisena toimijana. (Sen 1993, 33–40; Sen 2009, 238.) Pelkkä sanktioiden avulla ohjattu toiminta tai toimenpiteiden kohteena oleminen eivät auta ihmistä muodostamaan positiivista minäkuvaa. Jotta ihminen voisi nähdä itsensä hyödyllisenä ja omaehtoisena toimijana, olisi tärkeää, että yhteiskuntapoliittisilla ratkaisuilla tuettaisiin pysyviä, yksilön todellisiin arvoihin perustuvia intressejä. (Sen 2009, 231–232.) Toimija ryhtyy toimimaan aktiivisesti, kun hän uskoo voivansa parantaa vallitsevia olosuhteita, jotka vievät häntä tärkeitä päämääriä kohti. Toimijan aktiivisuudella on siten aina tavoite ja tarkoitus, joka perustuu siihen, mitä asioita toimija pitää itselleen tärkeinä. Riittävä toimintakyky ja riittävät toimintamahdollisuudet ovat toiminnan edellytykset. Kokemus vaikuttamisen mahdollisuudesta vahvistaa ihmisen käsitystä itsestään aktiivisena toimijana (Hallamaa 2017, 104–105.) Sami Ylistö (2015) on havainnut, että työnhakuhallitsemalla nuorella voi olla muita, työelämään liittymättömiä elämänarvoja, joista hän löytää sisältöä elämäänsä. Myös muun muassa toistuvat pettymykset työhaussa tai terveyshuolet saattavat heikentää intoa hakea töitä (mt.).

Toimijuuden käsitteeseen liittyvät läheisesti preferenssit ja intressit. Preferenssit ovat asioita, joita ihminen haluaa tehdä hetkellisestä mielihalustaan. Intressi puolestaan on asia, jota ihminen kokee tarvitsevansa ja jonka hän uskoo lisäävän hyvinvointiaan pitkällä aikavälillä. Preferenssit ovat vaihtuvia ja lyhytaikaisia olotiloja, intressit toimijan perusteita toimia jonkin hyödylliseksi katsomansa asian toteuttamiseksi. Toiminnan ymmärtämisen kannalta nämä käsitteet ovat keskeisiä. (Hallamaa 2017, 8–9, 22–23.)

Institutionaaliset toimintatavat ja arvot, joihin toimijat eivät voi sitoutua vieraannuttavat yksilön yhteiskunnasta. Taloudellisen tehokkuuden ensisijainen tavoittelu institutionaalisen ratkaisun keinoin jättää muut arvot jalkoihinsa. Yksilön voi olla vaikea tunnistaa kannattavuuspyrkimysten ja pelkästään talouden ehdoilla tehtyjen ratkaisujen yhteyttä omaan hyvinvointiinsa. Institutionaalinen rakenne heijastaa tällöin toimijan suhteen riskitöitä arvoja synnyttäen arvostirridan. Institutionaalisten arvojen tunnistaminen yksilön hyvinvointia edistävänä on suoraan yhteydessä siihen, millä tavoin toimijat pystyvät toteuttamaan toimintavalmiuksiaan ja osallistumaan yhteiskunnan toimintaan. Mitä vaikeampaa tunnistaminen on, sitä vaikeampaa on osallistuminen. (Sen 2009, 274–280).

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoite on purkaa auki poliittisesti määritellyn aktiivisen kansalaisuuden vaade ja sen merkitys kaikkein heikoimmassa asemassa oleville pitkäaikaistyöttömille. Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, millä tavoin kuntouttavan työtoiminnan aktivoiva tavoite toteutuu haastavimmassa työmarkkina-asemassa olevien pitkäaikaistyöttömien kohdalla ja millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta heille tarjoaa työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa.

Tarkentavat tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa?
2. Millä tavoin kuntouttavan työtoiminnan aktivoiva tavoite toteutuu kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien kohdalla?

Pro gradu -tutkielmani tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset juontavat juurensa sosiaaliryöstön käytännönopetusjaksolle, jonka suoritin Keski-Pohjanmaan työllistymistä edistävällä monialaisella yhteispalvelulla keväällä 2023. Tuolloin aktivointioravanpyöräilmiö tuli minulle tutuksi käytännössä ja tilanteet, joita pitkäaikaistyöttömille aktivoinnista seurasi, herättivät runsaasti keskustelua työyhteisössä. Tutkimusaihetta valitessa tutkijan tulisi huomioida tutkimusaiheen kiinnostavuus, sopivuus tieteenalalle sekä yhteiskunnallinen vaikuttavuus (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 71–74). Kun käytännönopetusjaksosta oli kulunut jo kaksi vuotta ja ilmiö pyöri yhä edelleen mielessäni, uskalsin luottaa siihen, että sen kiinnostavuus kantaa vielä pro gradu -tutkielmankin verran. Aihe on myös ajankohtainen meneillään olevan mittavan sosiaaliturvauudistuksen vuoksi ja hallituksen alati kiristäessä sosiaaliturvan ja työhön aktivoinnin ehtoja. Minulla ei juuri-kaan ole työkokemusta sosiaaliryöstön aihealueelta, mutta aiempi työkokemus vaativaa erityistä tukea tarjoavasta ammatillisesta oppilaitoksesta toi oman perspektiivinsä ja

mielenkiinnon haastavassa työmarkkina-asemassa olevien työllisyyskysymykseen. Aiheena kuntouttavan työtoiminnan ja sanktoidun aktivoiminnan tarkastelu istuu sosiaalityön tutkimukseen kytkeytyen laajemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi kansalaisen roolista, vastuista ja velvollisuuksista yhteiskunnassa päätyen lopulta ihmisoikeuskysymyksiin.

Ennen tutkimuksen aloittamista tutkijan tulee tiedostaa käytettävissä oleva aika, oma osaaminen ja aiemman tutkimustiedon riittävyys (Hirsjärvi, ym. 2004, 71–74). Tiedostin jo alkumetreiltä, että ajankäyttöni tulee olemaan todennäköisesti haaste, enkä erehtynyt. Tutkielman tekoon käytettävissä ollut keskeytyksetön työskentelyaika oli vähäistä, mutta toteutuessaan palkitsevaa. Oman osaamiseni suhteen asetin kohtuuttomia odotuksia, olinhan pyöritellyt aihetta jo pari vuotta päässäni ja luulin tietäväni, mitä olen tekemässä. Tutkielman teon edetessä tieto kuitenkin lisääntyi ja punainen lanka oli ajoittain kadota. Aiemman tutkimustiedon osalta en epäroinyt, ettekö sitä olisi riittävästi. Kuntouttava työtoiminta ja soveltamani toimintamahdollisuuksien teoria tuntuivat molemmat olevan tutkittu ja sovellettu jo läpikotaisin. Haasteeksi muodostui ennemminkin se, kuinka muodostaa aiheesta toimiva, rajattu kokonaisuus. Kuntouttava työtoiminta ja aktivointisuunnitelmat sekä työllisyydenhoito sanktioituine aktivointeineen muodostavat monimutkaisen ja kompleksisen, toisistaan riippuvaisen kokonaisuuden ja sen rajaaminen loogiseksi ja ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi tuntui haastavalta. Yksi vaihtoehto olisi ollut tarkastella aihetta ainoastaan järjestelmätasolla. Tässä olisi ollut kuitenkin vaarana se, että juuri tutkimuskysymykseni kannalta olennaisin jäisi tavoittamatta. Koen onnistuneeni aiheen rajaamisessa kesinkertaisesti. Kuvaan tutkimusprosessia ja sen aikana tekemiäni ratkaisuja tarkemmin tutkielman metodologiaa koskevassa luvussa.

Tutkimusstrategiani on kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Laadullista tutkimusta voidaan toteuttaa monella tavalla ja myös aineistonkeruu- ja analyysimenetelmien käytössä on erilaisia vaihtoehtoja. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 5.) Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tai selittämään, ei niinkään mittaamaan tutkittavaa ilmiötä ja siksi tutkimuksen kohdejoukko voidaan valita harkiten todellisista tilanteista esimerkiksi haastattelemalla tai havainnoimalla. (Hirsjärvi ym. 2004, 155). Tarkastelen tässä tutkielmassa kuntouttavaan työtoiminnan roolia ja sanktioitua aktivointia haastavimmassa työmarkkina-asemassa olevien pitkäaikaistyöttömien kohdalla aktivointityön ammattilaisten kertomana.

4.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Sovellan lähestymistavassani pragmatistista ajatusta (Kääriäinen & Muurinen 2020, 10) käytännön ja teorian välisestä vuoropuhelusta. Pragmatismissa toiminnan tavat ilmentävät uskomuksia, joita voidaan epäillä. Epäileminen käynnistyy tilanteessa, jossa asiat eivät etene, kuten niiden olisi ollut tarkoitus edetä. Epäilystä nousee tutkimusprosessi, jonka tarkoituksena on selittää epäilyttävää tapahtumakulkua tai korjata tai luoda kokonaan uusi uskomus. Pragmatismiin mukaan vasta, kun ajattelu tuodaan toiminnaksi, sen merkitys alkaa selvitä kokemuksen kautta. Totuus ilmenee hyödyllisinä uskomuksina, joita kokemus ei kumoa. (Tieteen termipankki.) Tutkielmassani ymmärrän poliittisen järjestelmän toimintatavan ja aktiivisen kansalaisuuden eetosena uskomuksena, jota kokemukseni epäilee.

Aineisto koostuu seitsemästä aktivointityön ammattilaiselle tehdystä haastattelusta Lapin alueella. Sosiaalityöntekijöiden osaamisen ydintä on ihmisten sosiaalisten kokonaistilanteiden arvioiminen, arjen toimintakyvyn ja asiakkaan tarpeiden ymmärtäminen, sekä yhteiskunnallinen perspektiivi asiakastasolta aina makrotasolle asti. Sosiaalityöntekijän tulee myös osata konkretisoida osaamisensa kohdallisiksi palveluiksi asiakkaalle. (STM 2019, 31.) Tutkielmassani aktivointityön ammattilaisia edustavat sosiaalityöntekijöiden lisäksi sosiaaliohjaajat ja työllisyyspalveluiden edustajat.

Päädyin Lapin alueeseen siksi, että Keski-Pohjanmaalla käytännönopetusjaksolla havaitsemiani aktivointitoimenpiteitä koskevia haasteita olivat muun muassa julkisten kulkuyhteyksien vähyys tai puute, pitkät välimatkat ja työtoimintapaikkojen vaihtoehtojen vähyys. Lähtöoletukseni oli, että nämä piirteet korostuvat Lapin alueella tiheämmin asuttuja alueita enemmän. Näin ollen arvelin tavoittavani ilmiöön liittyviä ulottuvuuksia todennäköisesti tehokkaammin Lapin alueelta, kuin Keski-Pohjanmaalta.

Sain tutkimusluvan Lapin hyvinvointialueelta joulukuussa 2024. Työllisyysalue ei edellyttänyt erillistä tutkimuslupaa. Aineisto on kerätty kevään 2025 aikana yksilöhaastatteluna Teams -sovelluksen välityksellä. Joustavana menetelmänä haastattelu soveltuu monenlaisiin tutkimustilanteisiin (Hirsjärvi & Hurme 2022). Alun perin suunnitelmani oli kerätä aineisto kirjoituspyynnöillä sosiaalityöntekijöiltä, mutta graduohjaajani opastuksella ymmärsin, että haastattelun tarjoama suora vuorovaikutus haastateltavan kanssa tarjosi mahdollisuuden esittää haastateltaville lisäkysymyksiä tarvittaessa (Mt. 2022). Tätä mahdollisuutta minulla ei kirjoituspyynnöin toteutetussa aineistonkeruussa olisi ollut.

Tavoitteeni oli haastatella aktivointityötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä, mutta aika pian haastattelupyynnöiden toimittamisen jälkeen oli selvää, että pyynnöt oli ulotettava koskemaan laajemmin aktivointityön ammattilaisia, jotta riittävä määrä haastateltavia saataisiin mukaan. Lähetin haastattelukutsut yksitellen sähköpostitse helmikuun alkupuolella. Laajensin kutsua, kun ensimmäiseen kutsuun oli määräpäivään mennessä tullut ainoastaan kaksi vastausta. Toisen kutsuerän lähettämisen jälkeen minulla oli koossa kuusi haastateltavaa ja kolmannen jälkeen kahdeksan. Myöhemmin yksi haastateltava perui osallistumisensa. Hirsjärven ja Hurmeen (2022) mukaan haastateltavan tulee antaa itse valita haastattelun ajankohta. Varasin haastatteluperiodia varten kalenteriini kuusi viikkoa, jonka ajalta haastateltavat saivat ehdottaa minkä tahansa itselleen sopivan ajankohdan lähettämällä ajankohdan sähköpostiini. Tämän jälkeen toimitin haastateltavalle Teams-kutsun hänen ehdottamansa ajankohdan mukaisesti. Näin toimien aikataulujen yhteensovittaminen haastateltavien kalentereihin oli sujuvaa. Teams-kutsun yhteydessä lähetin haastateltaville myös haastatteluteemat, joihin he saivat halutessaan tutustua etukäteen. Tietosuojaan osalta varmistin Teams-asetuksista, että haastatteluun pystyi liittymään suoraan ainoastaan kulloinkin kyseessä oleva kutsuttu henkilö. Näin pyrin turvaamaan, ettei kukaan ulkopuolinen pääsyt vaivihkaa tai epähuomiossa liittymään keskusteluun. Lisäksi lähetin haastateltaville henkilötietojen käsittelyä koskevan selosteen sekä suostumustiedot, joihin ohjeistin heitä tutustumaan ennen haastattelua. Helmikuussa tein ensimmäiset haastattelut ja kaikki haastattelut oli toteutettu maaliskuun 2025 loppuun mennessä. Ensimmäisen haastattelun jälkeen tein vielä arviota siitä, toimiiko temahaastattelurunko sellaisenaan, vai tarvitseeko siihen tehdä muutoksia myöhempiä haastatteluita ajatellen. Pitäydyin kuitenkin alkuperäisissä teemoissa, sillä ensimmäisen haastattelun perusteella ne vaikuttivat ohjaavan keskustelua tutkielmani kannalta kohdallisten asioiden äärelle.

Aloitin haastattelut varmistamalla, että haastateltavat olivat tietoisia tietosuojan ja suostumukseen perustuvista seikoista. Korostin, että haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja mahdollista peruuttaa missä tahansa vaiheessa. Tämän jälkeen kerroin haastateltavalle, että haastattelusta tehdään tallenne ja litteraatti. Kerroin myös, että tietosuojaan näkökulmasta kameran sulkeminen ennen tallennuksen aloittamista on suositeltavaa. Osa haastateltavista halusi kuitenkin pitää kameran päällä ja se oli mahdollista. Kerroin haastateltaville, kun aloitin tallennuksen ja vastaavasti, kun tallennus päättyi. Haastattelujen alussa kerroin myös itsestäni sen, etten ole aktivointityön ammattilainen ja ainoa kokemukseni aktivointityöstä on käytännönopetusjaksolta. Tämän toivoin helpottavan

haastateltavien suhtautumista haastattelutilanteeseen ja vahvistavan heidän asemaansa informantteina.

Haastattelumenetelmänä käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelussa haastattelu etenee tiettyjen ennalta valittujen teemojen mukaisesti. Pysin laatimaan keskusteluteemat (Liite 2.) riittävän väljiksi, jotta ilmiön ominaispiirteille jäisi tilaa tulla esiin. (Hirsjärvi & Hurme 2022.) Haastatteluteemat koskivat aktivointipolitiikkaa, Työllistymistä edistävän monialaisen tuen palvelua sekä kuntouttavaa työtoimintaa. Aivan aluksi pyysin haastateltavaa kuvailemaan esimerkin aktivointioravanpyörässä pyörivästä pitkäaikaistyöttömästä. Haastatteluissa minua kiinnosti erityisesti ”ei-järjestelmän-mukaisesti” orientoituneet pitkäaikaistyöttömät, jotka olivat tulleet siihen johtopäätökseen, että avoimet työmarkkinat eivät ole heitä varten. Syyt ovat usein terveydellisiä. Nämä asiakkaat joko kieltäytyvät tarjolla olevista palveluista tai osallistuvat niihin järjestelmän edellyttäminä, sanktioiden uhalla. Alun perin tarkoitus oli tavoittaa niiden pitkäaikaistyöttömien tilanteita, joiden järjestelmästä poikkeava orientaatio näyttäytyi loogisena myös aktivointityön ammattilaiselle. Haastattelut toteutettuani ja kun minulla oli jo valmis aineisto käsissäni, ymmärsin, ettei aineistosta ollut mahdollista erottaa aktivointityön ammattilaisen orientaatiota ilman tarkempaa analyysia.

Olin varannut haastatteluiden toteuttamiseen aikaa etukäteen tunnin per haastattelu. Lopulta haastattelut kestivät noin 40–60 minuuttia per haastattelu. Haastateltavat puhuivat paljon ja vuolaasti ja tehtäväkseni jäi kuunnella ja esittää tarvittaessa tarkentavia lisäksymyksiä tai ohjata keskustelua vielä käsittelemättömään teemaan. Teemojen järjestystä on mahdollista haastattelun edetessä vaihtaa (Hirsjärvi & Hurme 2022) ja pyrin siihen, että haastateltava sai kuljettaa sanottavaansa niin pitkälle, kuin se aiheesta poikkeamatta oli mahdollista. Haastattelutilanteissa minulla oli ajoittain hetkiä, jolloin ajattelin, että haastattelussa keskustellaan aiheen vierestä. Annoin kuitenkin keskustelun jatkua päästäkseni paremmin kiinni siihen, mitä haastateltava minulle kertoi. Kun haastattelujen jälkeen pystyin tarkemmin pureksimaan haastateltavien sanomaa, huomasin, että minulta puuttuva käytännön aktivointityön osaaminen ja ymmärrys tuli esille juuri näissä keskustelukohdissa, jotka itse haastattelutilanteessa tuntuivat näkökulmastani jäävän irrallisiksi tutkimastani aiheesta. Tietoisuus omasta ymmärryksen puutteesta käytännön aktivointityötä kohtaan aiheutti tunteen, että haastattelutilanteissa minun oli oltava aistit valppaina ja äärimmilleen viritettynä, jotta en ymmärtämättömyyttäni keskeyttäisi jotakin oleellista ja että osaisin esittää oikeassa kohdassa tarkentavia lisäksymyksiä haastateltavaa

johdattelematta. Tämä asetelma aiheutti sen, että haastatteluiden toteutus tuntui ajoittain raskaalta ja haastattelun jälkeen takki oli usein miten aivan tyhjä.

Haastateltavat toimivat informanteina tutkimastani aiheesta. Näkökulmani on fakthanäkökulma. Aktivointityön ammattilaiset työskentelevät asiakasrajapinnassa ja näkevät työsään konkreettisesti sen, miten kuntouttava työtoiminta ja aktivointitoimenpiteet toimivat kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien pitkäaikaistyöttömien aktivointitoimina. Aktivointityötä tekevät ammattilaiset välittävät minulle informaatiota ja kertovat kysymistäni asioista. Ymmärrän puhutun kielen sen perusfunktion kautta, informaation välineenä. Haastattelussa haastateltava välittää kielellisesti omaa näkemystään. (Hirsjärvi & Remes 2022).

Kun ensimmäinen haastattelu oli takana, aloitin aineiston käsittelyn lataamalla Teamsin litteraatin omalle koneelle salasanalla suojattuun kansioon. Tämän jälkeen poistin tekstitiedostoista suorat tunnistetiedot, kuten haastateltavan nimen ja työskentelypisteen. Teams tallensi haastattelujen yhteydessä nämä tiedot osapuolista automaattisesti osallistujien sähköpostien perusteella. Haastattelijan nimen tilalle vaihdoin termin Puhuja 1 ja haastateltavan kohdalle Puhuja 2, perustuen siihen, että haastattelijä oli ensimmäisenä äänessä ja puhujia oli kaiken kaikkiaan vain kaksi. Tämän jälkeen tarkistin litteraatin ja äänitallenteen yhtäpitävyyden kuuntelemalla tallenteet ja seuraamalla samanaikaisesti tekstitiedostoa tehden tarvittavat korjaukset. Lisäsin ja poistin pilkkuja ja pisteitä sen mukaan, että luettu teksti tuli kielipöytästä ymmärrettäväksi siten, kuin se oli puhuttuna ilmaistu. Tämä tarkistusvaihe oli työläämpi, kuin ennalta osasin odottaa ja korjaus vei ajallisesti useamman työpäivän. Teamsin litterointiautomaatti käänsi osan murren sanoista kirjakiellelle. Nämä muutokset jätin asiasisällön oikeellisuuden varmistamisen jälkeen ennalleen, sillä tutkielmassani litteraatin tarkkuudeksi riittää se, että asia tulee ymmärretyksi (Ruusuvoori & Nikander & Hyvärinen 2010, 425). Tämän jälkeen jatkoin aineiston anonyymisointia poistamalla tekstistä muut tunnistamista edesauttavat tiedot, kuten viittaukset paikkakuntiin, asiakkaiden ikään tai käyttämiin apuvälineisiin. Tässä vaiheessa tekstissä oli mukana asiasisällön kannalta epäolennaisia ja luettaessa häiritseviä puhutun kielen täytesanoja ja sanatoistoja. Esimerkkinä tällaisesta toimikoon niinku- sana, joka toistui ylimääräisenä eräässä haastattelussa 85 kertaa. Poistin nämä seuraavaksi. Lisäksi poistin kuuntelemista ilmaisevia ääniteitä. Nämä ääniteet sijoittuivat usein keskelle haastattelijan tai haastateltavan puheenvuoroa ilman, että ne vaikuttivat puheenvuoron etenemiseen. Poistin nämä tekstistä seuraavaksi, jotta tekstistä tuli helpommin luettavaa ja puhuttuna yhtäjaksoinen kerronta muodosti myös tekstissä katkeamattoman kommentin tai

kysymyksen. Lisäksi poistin tekstistä haastatteluaiheeseen liittymättömät keskustelunpätkät, kuten esimerkiksi haastateltavan haastattelun aikaisen lyhyen puhelinkeskustelun vuorosanat ja siihen liittyvät viittaukset. Poistin myös haastattelujen aluista ja lopuista yleiset, haastatteluteemoihin liittymättömät vuoropuhelut, kuten esimerkiksi ääneen lausutut varmistelut siitä, onko tallennus toiminnassa ja milloin tutkielman on tarkoitus valmistua.

Lopuksi muokkasin tiedostojen ulkoasun tekstinkäsittelyohjelmalla noudattelemaan yhteneväistä kaavaa fontin ja rivivälin osalta selkiyttääkseni aineiston jatkokäsittelyä. Tekstiä haastatteluista kertyi 115 sivua, fontilla Times New Roman, fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5. Lisäksi merkitsin jokaisen tekstitiedoston yläviitteeseen haastattelun järjestys- ja sivunumeron, jotta aineiston jatkokäsittely paperiversioina olisi mahdollista ilman tekstien sekoittumista. Tämän jälkeen tulostin tekstit paperiversioiksi ja aloin syventymään aineistoon lukemalla sitä läpi.

4.3 Aineiston analyysi

Kun tutkija toteuttaa aineiston keruun itse esimerkiksi haastatteleamalla, hän saa jo aineistonkeruuvaiheessa jonkinlaisen käsityksen siitä, mitä aineisto sisältää (Hirsjärvi & Remes 2022). Tästä huolimatta, että olin ollut itse haastattelijan roolissa ja läsnä haastattelutilanteissa sekä lisäksi tarkistanut oikeinkirjoituksen haastatteluja kuuntelemalla, osoittautui aineiston haltuunotto odotettua haastavammaksi. Aivan aluksi luin aineistoa läpi lukuisia kertoja tutkimuskysymyksiä miettimättä. Kun minulla oli jonkinlainen käsitys aineiston sisällöstä ja koin, että se tarjoaa mielikuvia tarkastelemastani ilmiöstä, siirryin seuraavaan vaiheeseen.

Toteutin analyysin teoriaohjaavana aineiston analyysinä. Aloitin etsimällä aineistosta vastausta tutkimuskysymykseeni, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa. Lukiessani kirjasin haastattelupapereihin huomioita ja muistiinpanoja sekä koodasin väreillä yhteneväisiä teemoja aineiston jäsentämiseksi. Piirtelin ajatuskarttoja ja hahmottelin taulukoita. Kaiken kaikkiaan prosessi oli työläs. Pikkuhiljaa aineiston analyysi alkoi hahmottua.

Taulukko 1. Analyysin vaiheet

Pelkistys	Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka	Yhdistäväluokka
Yksityisen palveluntuottajan nimi	Julkinen	Kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään	Kuntouttavan työtoiminnan toteutumat	Kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet
Järjestön nimi	Yksityinen			
Päiväkoti	Järjestö tai yhdistys			
Kirjasto	Seurakunnat			
Sivistystoimi				
Tekninen toimi				
Nuorisotoimi				
Pajat				
Osallisuuskeskus				
Räätälöidyt palvelut				
Rahapula	Hyvinvointialueiden taloustilanne	Kuntouttavaa työtoimintaa ei ole tai puutteet työtöimien aktiivoinnin kokonaisuudessa		
Palveluiden toteuttaja puuttuu				
Toiminnan taloudellinen kannattavuus	Valtio-ohjattujen sakkomaksujen määrätymisperusteet			
Poliitikkojen erilaiset intressit				
Riittävä fyysinen kunto	Tarpeeksi toimintakykyä	Osallistumista puoltavat tekijät	Pitkäaikaistyötöimän henkilökohtaiset toimintavalmiudet	
Riittävä psyykinen kunto				
Riittävä sosiaalinen kunto				
Raha	Preferenssit			
Ruoka				
Motivointi				
Pyöräilymatka	Sopiva etäisyys	Osallistumista haastavat tekijät		
Kävelymatka				
Julkinen liikenne kulkee				
Kimppakyyti				
Pelot	Rajoittava toimintakyky	Kohdallista		
Mielenterveyden haasteet				
Vakava päihdeongelma		osallistumista haastavat tekijät		
Vakava fyysinen sairaus				
Julksen liikenteen puute	Epäedullinen sijainti			
Rajoittavat elinolosuhteet				
Autottomuus				
Luonto	Järjestelmästä poikkeava orientaatio, intressi			
Yhteisötoiminta				
Omavaraisuus				
Osallistumattomuus valintana				
Velat				
Osatyökyky				

Toimintamahdollisuuksien teorian pohjalta päädyin muodostamaan aineistosta tutkimuskysymykseni kannalta kaksi olennaista pääloukkaa, kuntouttavan työtoiminnan toteutumat ja pitkäaikaistyötöimän toimintavalmiudet. Kuntouttavan työtoiminnan toteutumat edustavat toimintamahdollisuuksien teoriaan pohjautuvaa institutionaalista tasoa, jonka

tehtävä on lisätä ja tukea kansalaisten toimintamahdollisuuksia. Tämän pääluokan alle jaottelin tarkentavia ylä- ja alaluokkia sekä lopulta aineistosta tekemäni pelkistykset. Kokonaisuudesta muodostuu osavastaus ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni vastaamalla siihen, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa institutionaalisella tasolla tarkasteltuna.

Toinen muodostamani pääluokka, pitkäaikaistyöttömän toimintavalmiudet, pohjaa käsitykseen henkilökohtaisista valmiuksista osana toimintamahdollisuuksien muotoutumista. Tämän pääluokan jaottelin osallistumista puoltaviin ja haastaviin yläluokkiin, jotka jaottelin edelleen tarkentaviin alaluokkiin päätyen lopulta aineistosta koodaamiini pelkistykseen. Tämä kokonaisuus muodostaa ensimmäisen tutkimuskysymyksen toisen osavastauksen. Yhdessä pääluokat ja niitä tarkentavat ylä- ja alaluokat sekä pelkistykset muodostavat vastauskokonaisuuden tutkimuskysymykseeni. Kuvaan analyysin etenemistä taulukossa 1.

Aineistoa työstäessäni kysyin alakysymyksiä:

Miten kuntouttava työtoiminta on alueella toteutettu?

Mitkä tekijät haastavat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista?

Mitkä tekijät puoltavat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista?

Toiseen tutkimuskysymykseeni etsin aineistosta vastauksia kysymällä:

Mitä seurauksia sanktioidusta aktivoinnista on rajoittavan toimintakyvyn omaavalle pitkäaikaistyöttömälle?

4.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuseettiset kysymykset liittyvät kaikkeen tutkimuksen tekemiseen ja tutkijan rooliin tutkimuksen teon eri vaiheissa. Tutkimuseettiset kysymykset kytkeytyvät tutkimusprosessiin tutkijan tekemissä valinnoissa ja valintojen kautta tutkija muodostaa näkökulman tutkittavaan kohteeseen. Näkökulma muodostuu, kun tutkija liittyy tutkittavan

kohteen aiempaan teoreettiseen taustaan ja asemoi tutkimuskohteensa ympäröivään maailmaan ja siihen, kuinka kohde ymmärretään. Tutkija tekee valinnat myös metodien osalta näkökulmaa muodostaessaan. Menetelmät laativat perustuksen, jonka varaan tutkimuskysymykset lopulta asemoituvat. (Ronkainen & Pehkonen & Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2014, 73, 75.) Loppujen lopuksi tutkija on vastuussa kokonaisesta tutkimuksesta.

Tutkijan subjektiivisuuden taakkaa keventää kuitenkin se, että tutkimus tuodaan aina keskusteluun. Liittämällä tutkimuksensa aiempaan teoretiseen tietoon tutkija liittyy tutkijayhteisöön ja tutkimus tulee laajemmin arvioitavaksi. (Ronkainen ym. 2014, 73.) Tutkielmanteon eri vaiheissa olen osallistunut graduseminaareihin ja pyrkinyt ottamaan ohjausta ja palautetta vastaan parhaan kykyni mukaan. Tutkielmaa kirjoittaessani olen pyrkinyt kirjoittamaan auki ja perustelemaan tekemäni valinnat siten, että ne ovat tiedeyhteisön hyväksymiä. Lisäksi olen pyrkinyt huomioimaan muiden tutkijoiden saavutukset asianmukaisella tavalla. Tutkielmani myös arvioidaan yhteisesti tiedossa olevien kriteerien mukaisesti. Lisäksi tutkielma julkaistaan ja se tulee luettavaksi ja arvioitavaksi kaikille (TENK 2023).

Ihmistieteissä eettinen pohdinta tulisi alkaa jo tutkimuksen tarkoitusta pohdittaessa. Siinä tutkijan tulisi kysyä, mikä myönteinen merkitys tutkimuksella on tutkittavana olevalle inhimilliselle tilanteelle. (Hirsjärvi & Hurme 2022.) Tutkielmanteon eettisiä kysymyksiä pohtiessani huomasin niiden linkittyvän osin myös sosiaalialan eettisiin periaatteisiin, eikä niiden erottaminen tutkimuseettisistä periaatteista aina ollut mahdollista tai tarpeen.

Tutkimus on aina rajattu yritys tarkastella tutkittavana olevaa kohdetta (mt. 73). Todellisuuden muuttuminen, sen ainutkertaisuus ja ihmisen rajallinen kyky tarkastella asioita tekevät täydellisestä tietämisestä mahdotonta. Tutkielmassani olen valinnut liittää tarkastelemani ilmiön hyvinvointivaltion kehitykseen ja kansalaisuuteen siinä. Liittämällä aiheen toisenlaiseen teoriapohjaan, analyysitapaan ja tulosten esittämiseen lopputulos olisi ollut erilainen.

Paikantaessani itseäni ja rooliani tutkimuksen teossa huomioin, että olen tutkimuksenteossa vasta-alkaja. Epätietoisuus ja etenkin epävarmuus ovat voimakkaasti läsnä tutkielman teon kaikissa vaiheissa. Tutkijana asemoidun maaperälle, johon sosiaalityön opinnot ovat luoneet tietoperustaa. Kuitenkin toisaalta hallituksen alati uudistuvat lait ja ohjeistukset koskien työllisyydenhoitoa ja sosiaaliturvaa asemoivat minut tutkijana epävarmalle alustalle ja joudun miettimään, mihin saakka tutkielman teossa on mahdollista seurata aikaa ja milloin tutkielma on vietävä loppuun muutoksia huomioimatta. Vaikutuksen tutkijan positiiooni tuonee myös aiempi työkokemukseni vaativaa erityistä tukea

tarjoavassa ammatillisessa oppilaitoksessa. Toisaalta kuitenkin tutkimuksen keskiössä olevat ihmiset ovat minulle vieraita, eikä minulla ole käytännönopetusjaksoa lukuun ottamatta kokemusta aktivointityöstä. Lappi alueena on tuttu pääosin vain siten, kuin se peruskoulun maantiedontunneilla tai turistikohteissa on esitelty, olenhan syntynyt, kasvanut ja elänyt muualla. Myös pitkäaikaistyöttömyys ja sanktioitu aktivointi olivat minulle tuttuja vain pintapuolisesti. Tutkimusprosessissa seuraa mukana aina myös se, että jotkut asiat ovat tutkijalle tutumpia, kuin toiset. Tutkijan on hyvä tiedostaa, että positiota ei määritä yksin tutkija, vaan myös kohteet, joita tutkitaan. (Ronkainen ym. 2014, 72–73).

Lähtöoletukseni oli, että kuntouttavaan työtoimintaan ja aktivointisuunnitelmien laatimisiin osallistuu sellaisia pitkäaikaistyöttömiä, jotka eivät sinne todellisuudessa haluaisi osallistua tai eivät sinne alhaisen toimintakykynsä vuoksi inhimillisesti katsoen kuuluisi. Tutkijalla voi olla vahva ennako-oletus tilanteesta. Riskinä on tutkimuksen suunnittelu vahvistamaan omia ennakkokäsityksiä (Ronkainen ym. 2014, 71). Tällaisen tilanteen tiedostaminen on tutkimuksen teossa tärkeää.

Tutkielman aihe on syntynyt käytännönoppimisjaksolla tekemistäni havainnoista. En tunnista aiheeseen liittyvän henkilökohtaista kytköstä, mutta tunnistan sen herättävän minussa paljon erilaisia tuntemuksia. Tutkimusetiikkaan liittyviä kysymyksiä pohtiessani ja tiedon lisääntyessä olen ymmärtänyt, että tutkijasubjektius tulee tunnistaa erillisenä omista henkilökohtaisista intresseistä. Tämä tarkoittaa tutkijan roolin mukaista toimintaa ja ajattelua (Ronkainen ym. 2014, 72). Olenkin pyrkinyt erottamaan itsestäni tutkijanroolin, joka suhtautuu tutkimusprosessissa esiin tuleviin asioihin tunteiden sijaan vastaanottavaisella uteliaisuudella roolinsa tiedostaen.

Tutkimuseettisiin kysymyksiin kytkeytyvät hyvän tieteellisen käytännön periaatteet. Yhdessä tieteenalakohtaisten ohjeiden kanssa ne suuntaavat laadukkaan ja eettisesti kestävä tutkimuksen tekemistä. Tutkimuksessa tulee noudattaa hyvän tieteellisen käytännön mukaisia periaatteita rehellisyydestä, huolellisuudesta ja tarkkuudesta koko tutkimusprosessin ajan kaikissa sen vaiheissa. (TENK 2023)

Olen kerännyt tutkielmani aineiston itse haastatteleamalla aktivointityön ammattilaisia. Aineiston hankkimisessa ja sen säilytyksessä huomioitavia eettisiä seikkoja ovat muun muassa tutkimuslupien ja suostumusten hankkiminen sekä aineiston anonymisointi ja säilytys (Mäkinen 2006, 119–120). Tutkimusluvan hankkiminen oli ajankohtaista aivan tutkielmani alkumetreillä. Toteutin luvan hakemisen Lapin hyvinvointialueen ohjeiden mukaisesti. Työllisyysalue ei edellyttänyt erillistä tutkimuslupaa.

Litterointia koskeva eettinen kysymys koskee sitä, kuinka tarkoin aineisto litteroidaan sekä luottamuksellisuutta (Hirsjärvi & Hurme 2022). Päädyin litteroimaan aineiston asiassällön säilyttävällä tarkkuudella. Teamsin automaattilitterointi muodosti litteraatin mutta sen oikeudenmukaisuus täytyi varmistaa lukemalla litteraatti ja kuuntelemalla tallenne ja tehdä tarvittavat korjaukset. Ennen aineiston keruuta suunnittelin, millä tavoin tulen aineiston säilyttämään ja jatkokäsittämään. Selvitin litterointipalveluihin ja pilvitallennukseen liittyviä tietoturvasieikkoja. Päädyin Teamsin automaattilitteraattiin siksi, että tallennetusta aineistosta muodostuu näin ainoastaan yksi sähköinen kansio. Esimerkiksi Wordin litteraattitoiminnolla, sovellus olisi ensin ladannut tallenteesta oman sähköisen kopionsa. Näin aineisto olisi ollut jo kahdessa eri paikassa pilvitallenteena, mikä olisi heikentänyt tutkimukseen osallistuneiden tietosuojaa.

Ennen haastatteluun osallistumista informoin haastateltavia infokirjeellä, jossa kerroin, mitä tarkoitusta varten tietoa kerään ja miten aineistoa tullaan säilyttämään ja arkistoiimaan. Lisäksi haastateltavat saivat tutustuttavakseen ja hyväksyttäväkseen henkilötietoja koskevan selosteen. Suunnitteluvaiheessa suostumus ja haastateltavalle aiheutuvien seurausten harkitseminen ovat eettisestä näkökulmasta tärkeimmät huomioitavat asiat. Lisäksi tärkeä kysymys on yksityisyys. (Hirsjärvi & Hurme 2022.) Tutkittavien henkilötiedot tallentuivat väistämättä koneelleni tutkimuksenteon yhteydessä. Koska tutkimukseen osallistuvilla on oikeus tietää, mihin kerättävää tietoa käytetään (Mäkinen 2006, 9), olen pyrkinyt varmistamaan, että tutkimukseen osallistuvilla on kaikki se tieto, mitä heidän oikeuksiensa toteutuminen edellyttää. Henkilötiedot poistin aineistosta ensimmäisessä litterointivaiheessa. Tutkielmani aineisto voidaan luovuttaa ilman tunnistetietoja pysyvästi Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto Ailaan, josta sitä on luovuttajan luvalla mahdollista käyttää. Tämä tukee myös hyvää tieteellistä käytäntöä, jonka mukaan aineistojen avoimuutta tulisi mahdollisuuksien mukaan pyrkiä edistämään (TENK 2023).

Analyysivaiheen eettiset kysymykset koskevat analyysin syvällisyyttä ja kriittisyyttä sekä todentamista. Tutkitun tiedon tulisi olla niin varmaa ja todennettua, kuin mahdollista. Raportointivaiheessa on huomioitava haastateltaville mahdollisesti aiheutuvat seuraukset (Hirsjärvi & Hurme 2022). Pyrin parhaan taitoni mukaan huomioimaan nämä seikat valitessani aineisto-otteita raporttiini kahden sopivan otteen välillä.

5 Kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet

5.1 Kuntouttavan työtoiminnan toteutumet

Toimintamahdollisuuksien teoriassa ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavoin kansalaisten toimintamahdollisuuksia voidaan edistää institutionaalisten rakenteiden välityksellä (Sen 2009). Teorian mukaan resurssit tulisi jakaa tasa-arvoisesti ja ihmisten kyvystä hyödyntää resursseja tulisi huolehtia institutionaalisten rakenteiden ja olosuhteiden avulla (Sen 1992, 51–52). Aktivointityön ammattilaisilta kysyttiin, millä tavoin kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan alueella, jossa he työskentelevät. Vastauksista kävi ilmi, että kuntouttavan työtoiminnan toteutumet vaihtelevat runsaasti. Haastateltavien kertoman mukaan kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan hyvinvointialueen, yksityisen palveluntuottajan, järjestön tai yhdistyksen ja seurakunnan toimesta ja sisällöt vaihtelevat monenkirjavasti näiden toimijoiden kesken. Osa vastaajista kertoi kuntouttavan työtoiminnan painottuvan hyvinvointialueen erilaisiin työpajoihin, kun taas eräs vastaaja kertoi työpajojen olevan jo hiukan mennyttä aikaa. Nussbaumin (2006, 166-167) mukaan keskeisimpiä ovat palveluiden yksilölliset ratkaisut, kun tavoitellaan yksilön toimintamahdollisuuksien vahvistumista. Myös vastaajien kertomuksissa korostuivat yksilöllisesti räätälöidyt ratkaisut esimerkiksi seurakunnalla, päiväkodilla tai kirjastossa, kyläyhteisön vanhusten auttamistehtävissä, riistanhoidollisissa tehtävissä tai koordinaattorin järjestämänä.

No meillä on tuota, se riippuu vähän, että mistä (--) alueesta puhutaan, mutta että meillä se on järjestetty omana [hyvinvointialueen] toimintana ja meillä on tämmöinen iso puutyöpaja ja sitten tuota nuorille on myös tämmöinen nuorten paja olemassa. Sitten meillä on myös tämmöinen käsityöpaja, missä (--) No metallipajakin löytyy ja siinä on. Ja sitten on tietenkin mahdollisuus kuntouttavaan työtoimintaan tämmöisen työpajan ulkopuolella, että se voi olla sitten vaikka tämmöisessä avotyötoiminnassa. (--) No ei yrityksillä, vaan se täytyy olla sitten kolmannen sektorin, että sillä ei työtä saa teettää, niin sitten esimerkiksi seurakunnalla. (--) [H1]

Meillä on ollut, listasin tänne jo etukäteen, että meillä on ollut päiväkodilla, kirjasto, sivistystoimessa, päiväkodilla ja kirjastossa, (--) ollut teknisellä toimella, nuorisotoimen kuntouttavassa työtoiminnassa, (--) että työpajat alkoi olla jo vähän niinku mennyttä. [H2]

Meillä on niin, että täällä on [hyvinvointialue] omana toimintana käsityöpaja ja sitten semmoinen puutyöpaja ja ne on tuossa [paikkaunta] (--) Mutta sitten meillä on tuolla yksi [yhdistys]. Sitten on muutama semmoisia, että he auttaa siellä kylällä (--) vanhuksia niinku ovat heille kantavat puita ja kun siellä asuu semmoisia vanhuksia, joille ei tule esimerkiksi juoksevaa vettä kotiin ja muuta, niin siellä käydään sitten vedet kantamassa ja

viemässä puut sisälle ja tota sitten on tämmöistä riistanhoidollista tehtävää siellä (--) [H5]

No meillähän se pääpalveluntuottaja on [yksityinen palveluntuottaja]. Meillä on yksi palveluntuottaja, joka sitä tekee. Plus meillä on muutama tämmöinen yksikköpaikka, minkä on sitten meidän koordinaattori järjestänyt johonkin (--) tai tämmöiseen paikkaan. (--)

 [H7]

Kuntouttavan työtoiminnan järjestämistavasta sekä siitä, että toiminta järjestetään aktiivintisuunnitelmassa sovitun mukaisesti vastaa hyvinvointialue. Toiminta voi toteutua yksilö- tai ryhmätoimintana erilaisissa ympäristöissä. (LKT, 6§.) Kuntouttavasta työtoiminnasta säädetään laissa melko väljästi. Yhtäältä tämä mahdollistaa sen, että toteutustavat vaihtelevat runsaasti, mutta toisaalta myös sen, että yksilölliset ratkaisut ovat mahdollisia. Institutionaalisesti kuntouttavan työtoiminnan laki mahdollistaa toimintamahdollisuuksien epätasa-arvoisen toteutumisen.

Haastateltavien kerronnasta ilmeni, että vaihtelevuutta kuntouttavan työtoiminnan toteutukseen aiheutui myös yksityisten palveluntuottajien liikehinnästä. Yksityisistä palveluntuottajista aiemmin kertonut haastateltava kertoi, että kuntouttavan työtoiminnan yksityisiä palveluntuottajia oli poistunut tarjonnasta ja kolmen sijaan jäljellä oli enää yksi.

[Yksityinen palveluntuottaja] on ollut täällä palveluntuottajana vuosikautia. Tässä jossakin kohtaa oli kuntouttavan työtoiminnan ryhmätoimintaa oli myös pari muuta tuottajaa, mutta ne on nyt loppuneet. (--) [H7]

Yksityiset yritykset formalisoitiin Suomessa hyvinvoinnin tuottamiseen 1990-luvun laman jälkeen. Tarkoituksena oli palveluntuottajan omavastuun myötä mahdollistaa julkisten kustannusten lasku, mutta Julkusen (2006, 258–264) mukaan tarjouskilpailu ja markkinamekanismit määrittävät palveluntuottajien ratkaisuja. (Mt, 258–264.) Aineistossani palvelutuotannon siirtyminen yksityisille tuottajille näyttäytyi epävakana palveluntarjontana palvelunkäyttäjille yksityisten tuottajien liikkeessä markkinoilla. Pitkäaikaistyötömille institutionaalisesti tarjottavat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet siten joko kaventuvat tai laajenevat palveluntuottajien markkinamekanismien määrittämien intressien mukaan.

Vallalla oleva työllisyyspolitiikka korostaa kuntoutukseen tai koulutukseen osallistumista (Kokkonen 2021, 44–47; Mäntysaari & Ylistö 2021, 252–260) ja lain (LKTT) mukaan työtoiminnan palvelukokonaisuuden tulee sisältää elämänhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluita. Lisäksi toiminnan edellytetään olevan osaamisen mukaan mitoitettua ja palvelevan työmarkkinoille pääsyä (LKTT vai Mt?). Myös yksityisten palveluntuottajien liikehinnästä kertonut vastaaja toi esiin, että kuntouttavan työtoiminnan

toteutus oli jaettu kahteen eri suuntautumisvaihtoehtoon, työ- ja toimintakykyä tukevaan ja työhön ja opiskeluun suuntaavaan.

Meillähän on tuota kahdenlaista kuntouttavaa työtoimintaa, että on työ- ja toimintakykyä tukevaa kuntouttavaa työtoimintaa ja sitten on työhön ja opiskeluun suuntaavaa ja niiden sisällöt sitten vaihtelee sen mukaan. (--) Ja tuota voi olla ryhmätoimintaa tai voi olla sitä työpajatoimintaa ja yksilövalmentajan saa sieltä oman, mikä on hieno juttu ja eli joka auttaa asioissa, mitä me sinne tavoitteeksi laitetaan (--) [H7]

Jaottelu istuu vallalla olevaan politiikkaan, jonka sisältö on istutettu lakiin. Näin aktiivisen kansalaisuuden poliittisesti ohjattu määritelmä konkretisoituu pitkäaikaistyöttömän palvelutarjonnassa ja toimintamahdollisuuksissa. Kuntouttava työtoiminta mahdollistaa poliittisen paradigman mukaisen osallistumisen.

Haastateltavien kertomuksista kävi ilmi, että samoin, kuin yksityisesti, myös julkisesti tuotetun kuntouttavan työtoiminnan tarjolla olevat vaihtoehdot vaihtelivat. Aineistoni mukaan vaihtoehdot riippuivat siitä, oliko kehittämistyötä ehditty toteuttaa tai oliko kehittämistyössä löytynyt yhteistä näkemystä eri toimijatahojen välillä. Useamman haastateltavan kertomuksesta kävi ilmi, että kuntouttavan työtoiminnan toteutusmuodot hakivat vielä paikkaansa ja kehittämistyö oli kesken. Eräs vastaaja kertoi, että kehittämistyö ei ollut tuottanut toivottua tulosta. Ennen 1990-luvun lamaa valtio sääti ja ohjeisti palveluiden toteuttamisesta ja tuolloin palvelut toteutuivat melko tasa-arvoisesti kautta Suomen. Myöhemmin valtio vetäytyi päätöksenteosta, paikalliset toimijat nousivat vahvempaan rooliin ja jatkuvasta kehittämisestä tuli päivittäinen vaade. (Julkunen 2006, 258-264.) Suuntaus näkyi selkeästi myös aktivointityön ammattilaisten vastauksissa.

Sitten se meillä on vielä tässä nyt vähän vaiheessa, että meidän pitäisi nyt oikeasti jossakin välissä ehtiä katsomaan tuon nää hyvinvointialueen omat yksiköt ja siellä se (--) kuntouttavan työtoiminnan tarve. Ja mahdollisuus ottaa näitä kuntoutettavia. Että tuo, näkisin että nuo ikäihmisten palvelulaitokset niin nehän voisi olla semmoisia paikkoja, joissa varmasti löytyisi sitä tekemätöntä työtä, jossa voisi käydä (--) niitä reenaamassa. [H4]

[Paikkakunta] työpaja ja sitten meillä on tuo päihteen päiväkeskus ja sitten tietenkin mahdollisuus olisi myös näihin [hyvinvointialue] omiin yksiköihin, että se on nyt vielä kehittelyn alla, että niihin pitäisi alkaa niitä paikkoja vähän räätälöimään. [H6]

(--) niin ne on ehkä ne paikat missä meillä täällä on nyt tällä hetkellä kuntouttavaa, että kunnan yritetty mutta että kun ei, ei heillä oikein ole semmoista nyt ollut mitään semmoista työtä, mihin voisi sitten laittaa sillain noin puolikuntoisia tai sillai et semmoisia ohjattavia (--). [H5]

Kehittämistyöhön käytettävissä olevat resurssit ja kehittämistyön tehokkuus määrittävät sitä, millaisia yksilöllisiä palveluita ja toimintamahdollisuuksia julkisesti tuotetun kuntouttavan työtoiminnan kautta pitkäaikaistyöttömälle on tarjolla.

Samalla, kun valtio vetäytyi päätöksentekijän roolista, myös alueelliset erot palveluissa lisääntyivät (Julkunen 2006, 258–264). Alueelliset erot tulivat esiin myös aktivointityön ammattilaisten kuntouttavan työtoiminnan toteutumista kuvaavassa kerronnassa. Haastateltavat korostivat, ettei heillä ole varmuudella tietoa muiden alueiden toteutuksesta. Eräs haastateltava kertoi, että kuntouttavan työtoiminnan tarjolla olevat vaihtoehdot vaihtelevat paikkakunnittain sen mukaan, järjestetäänkö toiminta ostopalveluna vai hyvinvointialueen omana toimintana. Yhden näkemyksen mukaan maalla asuminen ja pienemmät palvelut mahdollistivat yksilölliset ratkaisut.

(--) Ei minun mielestä ainakaan ne ei kovin tasalaatuisia ole, että [paikkakunta] ne toteutetaan ostopalveluina tai ainakin on toteutettu. Ja sitten muualla omana toimintana ja onhan niissä huomattava resurssiero sitten, että mitä kaikkea asiakkaalla on mahdollisuus päästä kokeilemaan kuntouttavassa työtoiminnassa. [H1]

(--) täällä maalla asutaan ja palvelut on kuitenkin vähän pienemmät. Täällä pitää olla luova. Ja sitten meillä on, niinku kerroin, se työttömyys on aika pieni, niin tämä ydinporukka, niin me saadaan näille kyllä ajan kanssa keksittyä tosi hyviä yksilöllisiä palveluita. [H4]

Alueelliset erot tulivat esiin myös siinä, että erään vastaajan mukaan kuntouttavaa työtoimintaa ei toteuteta tietyllä seudulla lainkaan.

Joo, meillähän tällä hetkellä on se tilanne täällä [työllisyysalue], että vain [paikkakunta] on kuntouttava työtoiminta käytössä, kaikkialla muualla se on tällä hetkellä seis. [H3]

Kuntouttavan työtoiminnan lain (LKTT, 8§.) mukaan aktivointisuunnitelmaan on mahdollista sisällyttää kuntouttava työtoiminta tai vaihtoehtoisesti työ- ja toimintakykyä parantavia sosiaali- ja terveyspalveluita asiakkaan tarpeen mukaan. Vastuu kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä on hyvinvointialueilla (LKTT). Selvää on, ettei kuntouttava työtoiminta ei voi tarjota toimintamahdollisuuksia seudulla, jossa sitä ei toteuteta.

Vaihtelevuutta kuntouttavan työtoiminnan rooliin ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa aiheutui palkkatukityön rajoitteista. Työttömien aktivoinnin kokonaisuus muodostuu työllisyyspalveluista, kuntouttavasta työtoiminnasta, työllistymistä edistävästä monialaisesta tuesta sekä palkkatuetusta työstä (Saikkun 2016, 76). Palkkatuen maksaminen siirtyi kuntien tehtäväksi TE-uudistuksen myötä,

vuoden 2025 alusta. Uudistuksen myötä palkkatuen myöntäminen pitkäaikaistyöttömälle ei ole kunnille taloudellisesti kannattavaa, ellei työttömän työllistyminen ole jatkossa todennäköistä tai varmaa (Mehtonen 2024). Kuntien ollessa yhä enemmän palvelujen rahoitusvastuussa houkutus säästämiseen on palveluiden laajentamista suurempi (Julkunen 2006, 258-264). Uudistuksen seuraukset ja kuntien houkutus säästämiseen näkyivät palkkatuen rajoituksia kuvaavissa ammattilaisten kertomuksissa, joiden mukaan palkkatuki-työtä oli joko rajoitettu tai se oli loppunut. Kysyttäessä haastateltavilta alueen TYM-toeutuksesta ja aktivoinnista yleisesti, haastateltavat kertoivat, että palkkatuen käytön rajoittaminen vaikuttaa pitkäaikaistyöttömän työllistymismahdollisuuksiin niitä heikentävästi. Palkkatuetun työn nähtiin olleen usein ainoa keino saada jalka työpaikan oven väliin ja sen nähtiin olleen toimiva kannustin, joka oli mahdollistanut siirtymän kuntouttavasta työtoiminnasta työelämään. Palkkatuen nähtiin myös mahdollistaneen muun muassa työttömän tulotason nousun, säännöllisen työskentelyrytmin ja työskentelyn vertaisryhmässä.

Kyllähän ne säästöt näkyy ja se ettei ole tarjota palveluita. Että kaikesta kiristetään ja palkkatukimäärärahat on jo käytetty ja se on monesti se ainoa mihin ja millä saada sitä jalkaa sinne ovenrakoon, että kyllä ne ehdottomasti näkyy. [H7]

(--) Aikaisemmin oli varsinkin kun oli tuo palkkatuen käyttömahdollisuus reilumpaa ja isompaa niin meillä ihmiset meni ensin kuntouttavaan työtoimintaan ja siitä sitten saatiin se palkkatuki ja päästiin takaisin liiton päivärahoille. Ja sitten kun ihmiset tottuu kuitenkin säännölliseen työskentelyyn ja siihen tulotason nousuun, niin ei ne enää kaikki halua sinne lähteä sitä ympärää alusta. Osa tietenkin siihen päätyy ja aika suurikin osa, mutta kyllä sieltä aina joku pääsee eteenpäin. Mutta nyt sitten tällä hetkellä on tämä hallinto keskittynyt valtiolta tuonne kunnille. Niin siellä nyt on tosi paljon kaikkia isoja muutoksia, niin esimerkiksi tämä palkkatukiasia, niin en ole siitä nyt kyllä ihan perillä, ja en mä tiedä onko ne itsekään, että miten se nyt sitten jatkossa toimii. Että ei, ei ehkä ole enää semmoinen porkkana mitä ollaan voitu tässä viime vuosina käyttää. [H4]

(--) Ja se on ollut iso muutos nyt, että se palkkatukityö kunnilla loppu. Niinku jossakin [paikkakunta] ollut just tämmöisiä, joilla on päihdeongelma. Ja sitten ne on ollut sen palkkatukityö teknisellä osastolla. Vertaisryhmässä saanut tehdä töitä. Sitten saa ansiosidonnaista, että he pysyy elämässä kiinni. Nyt kunnat ei enää maksa sitten itsellensä palkkatukea. Niin ei oo enää niitä semmoisia vanhoja tielaitoksen lapiohommia. (--) No mitä ne tekee? Käyttää päihteitä. Aina jollakin on päivällä. (--) [H2]

Palkkatuki-vaihtoehdon puuttuminen tekee kuntouttavasta työtoiminnasta näköalattoman. Kuntouttava työtoiminta ei voi tarjota matalan kynnyksen jatkokolkua kohti työelämää palkkatukityön muodossa, eikä myöskään ominaisuuksiensa puolesta korvata kuntien palkkatukityötä. Kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat jatkokolkumahdollisuudet

kaventuvat, kun palkkatuki ei ole käytettävissä. Matalan kynnyksen jatkopolun puuttuminen ja toimeentulon parantumisen näköalattomuus nakertavat työttömän aktiivisuutta, sillä toimija aktivoituu, kun hän uskoo voivansa parantaa tavoitteita kohden vieviä olosuhteita. Lisäksi kokemus vaikuttamisen mahdollisuudesta vahvistaa aktiivista toimijuutta (Hallamaa 2017, 104–105) mutta paikallispolitiikassa päätettävään palkkatuen saatavuuteen pitkäaikaistyötön ei pysty suoraan vaikuttamaan. Mahdollisuus pyrkiä äänestämällä vaikuttamaan poliittisiin ratkaisuihin (Sen 1999, 17–19) voi tuntua työttömästä aivan liian kaukaiselta. Hyvinvointiyhteiskunnan perustana ollut kehäajattelu, jossa hyvinvointimenoihin satsaaminen vahvistaa sosiaalista pääomaa ja lisää hyvinvointia palautuen takaisin hyvinvointimenoihin (Hagfors & Kajanoja 2010, 10–11) häviää markkinamekanismien määrittämille ratkaisuille ja valtionohjauksellinen vapaus kannustaa toimijoita tarjoamaan pitkäaikaistyöttömille tarkkaan laskelmoituja toimintamahdollisuuksia. Palkkatukityön tarjoamien mahdollisuuksien vähentyessä vähenevät paitsi työllistymismahdollisuudet, myös työttömälle tulotason nousun myötä tarjoutuvat mahdollisuudet elää toivomansa kaltaista elämää. Raha on väline, jonka avulla ihminen voi saavuttaa toivomiaan asioita (Sen 1999, 14–15, 131). Aineistossani kuntouttava työtoiminta näyttäytyi näköalattomana palveluna tilanteissa, joissa palkkatukea ei ollut tarjolla työttömien aktiivisuuden kokonaisuudessa.

Vaihtelevuutta kuntouttavan työtoiminnan rooliin ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin työttömien aktiivisuuden kokonaisuudessa aiheuttivat hyvinvointialueen ala- ja kuntakohdainen panostus työllisydenhoitoon. Kuten Julkunen (2006, 258–264) on todennut, hyvinvointivastuuta ohjataan rahalla ja rahoitusvastuussa olevilla kunnilla on houkutus säästää. (Julkunen 2006, 258–264). Eräs haastateltava kertoi palveluiden puutteesta ja vähäisistä resursseista. Haastateltavien kertomuksissa tuli esiin myös terveydenhuollon toimivuuteen liittyviä haasteita ja niiden vaikutuksia työllisydenhoidon kokonaisuudessa. Lisäksi osaa ammattilaisista puhututti työllistymistä edistävään monialaisen tuen yhteistoimintamalliin hyvinvointialueen myöntämä lääkäriresurssi. Resurssi oli haastateltavien mukaan riittämätön ja vaikutti heikentävästi pitkäaikaistyöttömien mahdollisuuksiin ohjautua oikealle etuudelle, saamaan joko sairauslomaa tai tarvittavan diagnoosin. Myös Mäntysaari ja Ylistö (2021, 253–254) ovat havainneet, että työllistymisen monialaisesta edistämisestä säädetään osallistujien osalta lailla melko väljästi ja toteutus vaihtelee paikkakuntaakohtaisesti. Heidän mukaansa kuntakoko, organisaatiokäytännöt ja erilaiset poliittiset intressit vaikuttavat palveluihin (Mt. 2021, 253–254).

Meillähän on semmoinen tilanne hyvinvointialueella, että kuntouttavaa työtoimintaa ei ole, palkkatukeen ei ole rahaa, koulutuksiakin on vähennetty rahan puutteessa, niin joudutaan pohtimaan oikeasti, että mitä me pystytään tekemään. [H3]

Mutta sitten tosiaan me ollaan kaivattu sitä terveydenhuollon puolen ihmistä, joka sitten väistämättä sieltä on lääkäri, koska sairaanhoitajat ei pysty kirjoittamaan sitten tiedätkö sitä, mitä me haluttaisiin toisaalta sitä jotain sairauslomaa tai jotain diagnoosia sitten. Niin sen takia se on valikoitunut lääkäri. (--) Mutta siis se ongelma on se, että hän on saanut nyt (-) tähän työhön kaksi tuntia per kolme kuukautta, että tota ja näitä asiakaita on kuitenkin useita kymmeniä, että kuusikymmentäkin voi olla tässä (-), niin se kaksi tuntia on niin kun ihan pilipali. [H5]

Huomionarvoista on se, että pitkäaikaistyöttömälle laadittava monialainen palvelutarpeen arvio ja sen pohjalta velvoittava työllistymissuunnitelma (LTME, 5§ & 6§) laaditaan eri instituutioiden yhteistyöhön perustuen. Tästä johtuen hyvinvointialueen ala- ja kuntakohdainen työllisyydenhoitoon käytetty panos näkyy suoraan vaihtoehdoissa, joita työttömälle on tosiasiallisesti tarjolla. Toimintamahdollisuuksien teorian mukaan resurssien tasa-arvoinen jakaminen ja ihmisten toimintamahdollisuuksia tukevat rakenteet olisivat ensiarvoisen tärkeitä yhteiskunnassa (Sen 1992, 51–52). Työllistymistä edistävästä monialaisesta tuesta annetut institutionaaliset ohjeet mahdollistavat kuitenkin tasa-arvoisuuden sijaan toimintamahdollisuuksien niukan tarjonnan.

Myös suuret muutokset heijastuvat toimintoihin. Vuoden 2025 alun TE-toimistojen lakkauttaminen ja tehtävien siirtyminen kunnille (Mäntysaari & Ylistö 2021, 253–254) sekä kuntien rahoitusvastuun lisääntyminen Kelan maksamista työttömyystuista (Kela) mietittyivät osaa haastateltavista. Työvoimaviranomainen on keskeinen toimija pitkäaikaisyöttömälle tarjottavien vaihtoehtojen koordinoimisessa. TE-toimistojen aikaan TE-toimistot ja sosiaalitoimi olivat useimmin monialaiseen tukeen ohjaavat tahot (Mt. 2021, 253–254) ja työvoimaviranomainen on keskeinen toimija myös itse mallissa (LTME). Erään muutoksista kertoneen haastateltavan mukaan siirtymät aiheuttavat sekavia tilanteita ja työvoimaviranomaista koskevat muutokset heijastelevat toimintoihin ja mahdollisesti asiakastyöskentelyynkin.

(--) tuo työkkärin siirtyminen tuonne kunnille. Aina tällaiset isot siirtymät on semmoisia, jotka aiheuttaa hämminkiä ja säätöä ja tuota silloin mekin kun siirryttiin aikanaan tähän hyvinvointialueelle ja me vaihdettiin samalla ihan rakennusta ja niin kyllä siinä on oma sisäänajo mennyt. Kauan aikaa, ennen kuin se oma paikka sieltä itse kellekin löytyy. Ja nyt se työkkäri kuuluu nyt kanssa samalla tavalla, että (--) niin se vähän nyt sitten heijastuu näihin toimintoihin ja varmaan ihan siihen asiakastyöskentelyyn. [H4]

Koska työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistoimintamallissa arvioidaan palvelutarpeet ja räätälöidään palvelut monialaisesti yhdessä työttömän kanssa sekä lisäksi vastataan työllistymisprosessin etenemisestä (LTME), työvoimaviranomaisen toimintaa koskevat muutokset heijastelevat väistämättä myös siihen, millaisia mahdollisuuksia monialainen yhteistoimintamalli pitkäaikaistyöttömälle voi tarjota ja millaisia ohjautumisreittejä työttömällä on monialaisen tuen palveluun. Haastateltavan kertomuksesta ei tarkemmin ilmennyt, mitä sekavat tilanteet ja muutosten heijasteleminen tarkalleen ottaen tarkoittivat. Toinen haastateltava puolestaan kertoi seikkaperäisesti kuntien maksamien sakkomaksujen perusteista sekä sakkomaksua koskevasta uusimmasta muutoksesta. Hän arveli muutoksen vaikuttavan kuntouttavaan työtoimintaan ja saavan kunnan korkeassa virassa olevat henkilöt miettimään perusteita toiminnan maksamiselle.

(--) ennen se oli niin, että kun oli ollut 180 päivää työmarkkinatuella, niin meni sakkolistalle. Tänä päivänä työttömyyседusta riippumatta niin 100 päivää kun on työttömänä niin kunta alkaa maksamaan sen jälkeen 10% siitä työttömän perusturvasta. Sitten kun on 200 päivää kestänyt työttömyys, kunta maksaa 20%, 300 päivää niin 30%, sitten 400 päivää niin 40%. Ja sitten onko se 600 vai 700 päivää niin kunta maksaa 50% siitä työttömyysturvan perusosasta. Elikkä sehän on tarkoitettu myöskin tavallaan kunnille kannustimeksi, että olisi hyvä löytää työttömille töitä tai sitten maksetaan (-) Ja sitten siinä voi olla kuntouttavaan työtoimintaan ja näihin työkokeiluihin ja näihin. Jos sie yleensä saat työttömyysturvaa, vaikka opiskelet työttömyysturvalla niin ne päivät juoksee koko ajan. Ne sakot juoksee koko ajan. Elikkä vielä ennen vuodenvaihdetta oli niin, että niiltä palveluiden ajalta näitä maksuja ei ollut. Semmoinen iso muutos tuli siinä ja tavallaan kuntouttavaan työtoimintaan, se saattoi vaikuttaa sillä tavalla, että kunnaisät alkoi miettimään, että minkä takia me tuommoisesta maksetaan. [H3]

Kuntien rahoitusvastuuta työttömyydenhoidossa on uudistettu 2000-luvulta alkaen, mutta rahoitusvastuu on painottunut aktivointitoimenpiteisiin osallistumattomien pitkäaikais-työttömien kustannuksiin. Tuolloin käytänne aiheutti sen, että osallistuminen toimenpiteisiin lisääntyi, mutta muutos ei vaikuttanut avoimille työmarkkinoille hakeutumiseen. (Hämäläinen ym. 2009.) Nyt rahoitusvastuu kattaa myös aktivointitoimenpiteisiin osallistuvat pitkäaikaistyöttömät ja seurauksia voidaan toistaiseksi vain arvailla. Tästä syystä muutokset heijastuvat epävarmoina ja sekavina tilanteina ohjautumisprosesseihin, eli siihen, millä tavoin työttömät ohjautuvat kuntouttavaan työtoimintaan, muihin sosiaali- ja terveyspalveluihin tai kuntoutuksiin tai monialaiseen tukeen ylipäätään. Tämä heijastelee siis myös epävarmuutta toimintamahdollisuuksiin? Muutosten vuoksi ei voi olla ihan varma mistään.

5.2. Pitkäaikaistyöttömän henkilökohtaiset toimintavalmiudet

Yksilölliset toimintavalmiudet määrittävät osaltaan sitä, millaiset mahdollisuudet yksilöllä on saavuttaa itselle tärkeitä päämääriä (Nussbaum & Sen 1993). Aktivointisuunnitelman laatimiseen tai kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen oli aineistoni mukaan mahdollista niille haastavimmassa työmarkkina-asemassa oleville pitkäaikaistyöttömille, joilla oli riittävä toimintakyky, jokin preferenssi, eli osallistumista puoltava päätelmä ja mahdollisuus päästä kulkemaan paikkaan, jossa kuntouttava työtoiminta toteutui. Riittävä toimintakyky ilmeni aineistossa fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena kuntona. Kaiken kaikkiaan riittävä toimintakyky näyttäytyi aineistossa kuitenkin hyvin hauraana. Eräs vastaaja kertoi, että toimintakykyä vahvistetaan esimerkiksi käymällä kävelyllä, mikäli työttömän fyysinen kunto ei mahdollista nostamista tai kantamista. Myös mielenterveyden ja päihteidenkäytön haasteet nousivat haastateltavien puheissa esiin, kun he kertoivat ajalle tyypillisistä piirteistä aktivointityössä.

(--) No me aika lailla tässä sitten silleen, että tehdään ihmisen näköistä paikkaa, että joidenkin kanssa käydään kävelemässä, että jos on vaikka niin huono fyysinen kunto, että ei jaksakaan nostaa tai kantaa. [H2]

(--) Ja se, että siellähän näkyy tietenkin mielenterveys, harvoin on fyysistä, että kyllä ne selkeästi eniten on mielenterveysongelmia. Toki sitten on myös niitä päihteitä, mutta silloin kun ne on aktiivisessa, niin eihän ne silloin tymmissä [TYM] ole, tai ei ole järkeä olla. [H7]

Hauras toimintakyky ilmeni vastaajien puheissa myös siinä, kuinka herkästi toimintakyky häilyi riittävän ja rajoittavan välillä. Eräs vastaaja kertoi ahdistuksesta kärsineen työttömän päätyneen kokeilemaan kuntouttavaa työtoimintaa, mutta pettyneen, kun käyminen ei ahdistuksen vuoksi ollutkaan mahdollista. Epäonnistuneet kokeilut kuntouttavassa työtoiminnassa kuvattiin työttömälle myös kokemuksina rajuina ja taannuttavina. Lievästi masentuneelle työttömälle kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen arveltiin voivan olla hyväkin, mutta ahdistuneelle haastavampaa.

Useampia tapauksia, joillon niinku tämmöistä sosiaalisten tilanteiden pelkoa mä määrätysssä mielessä ymmärrän, että jos sä oot asunut tuolla. (--) Mutta tota ei se ihan helpoin ole siihen, mutta että kyllä niihin niinku masennukseen se on ehkä semmoinen missä vähän sillain lievästi masentunut, niin on ihan hyväkin olla siellä. Mutta että sitten kun on näitä ahdistuksia niin ne on vähän kyllä haastavia sitten, että pystyy käymään siellä, mutta kyllä me joidenkin kaa ollaan, he on rohkeasti lähtenyt kokeilemaan. Mutta siitä on tullut niitä vähän pettymyksiä sitten, ettei pystykään käymään. [H5]

Sitten itsellä on kanssa seki, että sinne [kuntouttavan työtoiminnan paikka] joita ohjaa niin täytyy olla jo niinku vähän semmoisessa paremmassa kunnossa, että varmasti kykenee niinku siihen, kun ajattelee myös sitä asiakasta, jonka sinne laittaisi kuntouttavaan työtoimintaan, että ei tule sitten semmoisia, että se menisi liian aikaiseen sinne ja sitten tietenkin toivoisi, että hän saisi semmoisen hyvän perehdytyksen ja ohjauksen siellä, ettei tule niitä epäonnistumisen kokemuksia, jotka näille ihmisille voi olla niinku tosi rajuja, että sitten mennään vauhdilla alaspäin. [H6]

Aineistosta kävi ilmi, että kuntouttava työtoiminta edellyttää riittävää toimintakykyä ja ellei sitä ole, kuntouttava työtoiminta ei ole vaihtoehto tai osallistuminen saattaa aiheuttaa pettymystä tai rajuja, vauhdilla alaspäin vieviä epäonnistumisen kokemuksia. Toimintamahdollisuuksien teorian mukaan yksilön toimintavalmiuksia on mahdollista tukea yhteiskunnan institutionaalisten rakenteiden avulla (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 37, 42–43), mutta hauraan toimintakyvyn omaavalle pitkäaikaistyöttömälle toimintavalmiuksien tukeminen kuntouttavan työtoiminnan keinoin on hyvinvoinnin näkökulmasta epävarmaa ja riskialtista. Epävarmojen vaikutusten vuoksi Matthies (2017) kutsuukin tilannetta ”osallistumisen petokseksi”. Aineistoesimerkin vastaaja kertoikin pyrkivänsä varmistumaan, että pitkäaikaistyöttömän toimintakyky oli riittävää kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiseksi ja toisaalta myös toivovansa, että työtön saisi riittävän hyvän perehdytyksen ja ohjauksen. Jatkuva ja perusteellinen toimintakyvyn arviointi näyttäytyikin haastateltavien kerronnassa aktivointityön ammattilaisten ammattitaitoon sisäänrakennettuna työskentelyotteena.

Aineistosta ilmeni, että riittävä toimintakyky voitiin myös hankkia käyttämällä ensin muita palveluita. Tämä edellytti kuitenkin asiakkaan omaa motivaatiota. Eräs vastaaja kertoi pitkäaikaistyöttömästä, jolla oli vakava päihdeongelma ja jolle kuntouttava työtoiminta tuli ajankohtaiseksi vasta päihdekuntoutuksen jälkeen.

(--) Nyt yhen esimerkin voin kertoa, mikä tässä meillä oli, että oli ihminen joka on siis ollut pitkäaikaistyötön, mutta suuri syy pitkäaikaistyöttömyyteen on ollut myöskin päihdeongelma. Vakava alkoholi- ja pilleriongelma. Hänen kohdallaan sitten saatiin hänet motivoitumaan lähtemään hoitoon, kun kerta kaikkiaan alkoi tulemaan seinä vastaan siinä päihteiden käytösäkin. Mutta sitten me ajateltiin sitä, että kun hän tuli sieltä päihdekuntoutuksesta pois, me mietittiin, että mitä on se hänen avohoitonsa ja -kuntoutuksensa, mihin hän tulee sieltä, kun hän tulee laitoksesta. (--) Ja sitten tehtiin hänelle päätös kuntouttavasta työtoiminnasta kolmena päivänä viikossa, neljä tuntia kerrallaan ja rakennettiin siihen hänelle sitä arjen sisältöä ja sitten myöskin tätä tukea siihen päihteettömyyteen. Sattui niin, että siinä ryhmässä missä hän oli, oli muitakin, jotka oli ehkä vähän pidemmällä siinä päihdeongelmasta toipumisessa, että... Niin täällähän ei ole mitään AA:ta tai tämmöistä oikeastaan olemassa, niin sitten ajateltiin näin, että voitaisiin käyttää kuntouttavaa työtoimintaa myöskin tämmöisenä

tukimuotona siihen, että sieltä saa tukea siihen arjen hallintaan ja siihen, että elämä ei tunnu kovin tyhjältä ja saa niitä asioitakin hoidettua. (-) [H3]

Työttömän palvelutarve arvioidaan työllistymistä edistävässä monialaisen tuen yhteistointamallissa, jossa ovat mukana työttömän lisäksi työvoimaviranomainen, hyvinvointialueen edustaja ja Kelan työntekijä. Yhteisen arvion perusteella työttömälle räätälöidään palvelut ja osapuolet ovat vastuussa työllistymisprosessin etenemisestä (LTME). Haastateltava kertoi, että pitkäaikaistyöttömän tultua pois päihdekuntoutuksesta, hänelle tarjoutui mahdollisuus osallistua kuntouttavaan työtoimintaan. Lähtökohtana tapahtumaketjulle oli asiakkaan oma motivaatio. Haastateltavan mukaan kuntouttavan työtoiminnan avulla pitkäaikaistyöttömälle rakennettiin arkeen sisältöä ja tuettiin arjen hallintaa ja hän sai tukea myös päihteettömyyteen vertaistuen muodossa. Päihdekuntoutuksen kautta pitkäaikaistyöttömälle tarjoutui ensin mahdollisuus kohentaa toimintakykynsä riittäväksi osallistuakseen kuntouttavaan työtoimintaan. Tämän jälkeen kuntouttavan työtoiminnan kautta tarjoutui lisää mahdollisuuksia arjenhallinnan rakentamiseen, päihteettömyyteen ja vertaistukeen. Omaehtoinen toiminta sekä kyvykkyyden ja yhteisöllisyyden kokemukset ovat myös osallisuuden keskeisimmät mahdollistajat (Deci & Ryan 2000). Sen (1993) puolestaan on todennut, että autonomiset toimintamahdollisuudet ovat keskeisimmät tekijät aktiivisen kansalaisuuden ymmärtämisessä. Näin siksi, että toimija ryhtyy aktiiviseen toimintaan, kun hänellä on itse määrittelemänsä tavoite ja tarkoitus ja hän uskoo voivansa vaikuttaa tavoitteen saavuttamiseen (Hallamaa 2017, 104–105). Parhaimmillaan kuntouttava työtoiminta voi siis tarjota osallisuuden kokemuksia ja uusia mahdollisuuksia muun muassa tukea arjenhallintaan ja päihteettömyyteen ja mahdollisuuden osallisuuden kokemiseen. Tämä edellyttää kuitenkin lähtökohdiltaan pitkäaikaistyöttömän omaa motivaatiota, eli kykyä, ja institutionaalisesti tarjottuja kohdallisia palveluita, eli mahdollisuuksia.

Toisaalta aineistosta ilmeni, että riittävän toimintakyvyn edellytys piti sisällään myös sen, että jo kuntouttavassa työtoiminnassa olevan pitkäaikaistyöttömän tuli voida virallisesti osoittaa alentunut toimintakyky ja saada näin oikeutus osallistua kuntouttavaan työtoimintaan jatkossakin. Kuvauksen pitkäaikaistyötön edusti henkilöä, joka oli alun perin ohjattu kuntouttavaan työtoimintaan aikana, jolloin osallistuminen poisti työttömän kuntien sakkomaksulistalta. Tuohon aikaan kunnat vastasivat puolet työmarkkinatuen kustannuksista niiden pitkäaikaistyöttömien kohdalla, jotka eivät osallistuneet aktivointitoimenpiteisiin. (Hämäläinen & Tuomaala & Ylikännö 2009.) Toimenpiteisiin osallistuminen oli runsasta, joskaan se ei lisännyt hakeutumista avoimille työmarkkinoille. (Mt. 2009; Riiipinen & Järvinen & Valtakari 2014.) Kuvauksen pitkäaikaistyötön ei haastateltavan

mukaan kokenut olevansa työ- ja toimintakyvyltään rajoittunut, mutta aktivointisuunnitelmassa hän halusi jatkaa kuntouttavassa työtoiminnassa.

No siis tietenkin se, että hänethän pudotetaan sieltä kuntouttavasta työtoiminnasta pois, kun hänellä ei ole hänen kertomansa mukaan työ- ja toimintakyvyn rajoitteita ja sitten jos hän on ehdottomasti sitä mieltä, että hän haluaa kuntouttavassa jatkaa, niin häntä ohjataan työttömien terveystarkastukseen. Ja sitten jos hän ei sinne mene, niin sittenhän siitä tulee kun se laitetaan aktivointisuunnitelmassa esimerkiksi tehtäväksi työttömien terveystarkastus, niin siitä tulee niitä laiminlyöntejä sitten pitemmällä aikavälillä. Ja tämä on se oravanpyörä, mikä monesti nähdään pitkäaikaistyöttömien kohdalla, joilla ei ole vielä selvitetty terveydentila, että he eivät halua mennä selvittämään sitä terveydentilaa. Siihen voi olla useita eri syitä. Myös pelko ja muu on, ja samaa mielenterveysongelmaisilla ja päihteitä käyttävillä henkilöillä on tämä saman tyyppinen oravanpyörä, jossa ei päästä kiinni siihen tosiasialliseen työ- ja toimintakykyyn. [H1]

Laki (LKTT, 8§) edellyttää, että aktivointisuunnitelma laaditaan yhdessä työttömän, työvoimaviranomaisen ja hyvinvointialueen edustajan kanssa. Haastateltava kertoi, että sosiaalityöntekijälle ja työvoimaviranomaiselle työ- ja toimintakyvyn rajoitteet olivat kuta-kuinkin tiedossa, mutta koska asiakas ei halunnut hakeutua terveydentilan selvittelyyn, hänet ohjattiin muihin palveluihin tai pyrittiin kannustamaan selvittelyyn.

Me tiedetään, että asiakkaalla on jonkinlaisia terveydentilaan liittyviä haasteita, esimerkiksi mielenterveyshaasteita, mutta niistä ei saada oikein koppia, kun asiakas ei niitä halua selvittää ja on esimerkiksi sosiaalityöntekijälle ja te-palveluille siinä tilanteessa selvää, että asiakas ei myöskään kykene työmarkkinoille, niin silloin ei työnhakuvelvoitetta aseteta, vaan pyritään keskittymään muihin palveluihin, jotka yleensä on sitten jotain sosiaalipalveluita tai pyritään kannustamaan sinne terveydentilan selvittelyyn ja nää oravanpyörät kestää pitkään sitten. [H1]

Kyky osallistua kuntouttavaan työtoimintaan ei siis yksin riitä, vaan pitkäaikaistyöttömällä on oltava lisäksi kykyä toimia pitkäjänteisesti ja sitoutua suunnitelman mukaisesti. Kompleksisessa kokonaisuudessa yksilön vastuu korostuu ja rakenteelliset tekijät ongelman muodostumisessa sivuutetaan (Saikku 2018, 56). Aineistoesimerkin työtön ei toimintakykynsä vuoksi pysty saavuttamaan asetettuja ehtoja ja hänen aktiivinen toimijuutensa kutistuu. Kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa olosuhteisiin vahvistaisi kokemusta aktiivisesta toimijuudesta, mutta tilanne on pitkäaikaistyöttömälle päinvastainen (Hallamaa 2017, 104–105; Aalto-Heinilä 2023, 139). Istuvan hallituksen hallitusohjelmaan on kirjattuna tavoite selvittää toimeentulotuen epääminen hakijalta, joka ei ole suorittanut aktivointisuunnitelmaan kirjattua velvoitettaan. (Valtioneuvosto 2023.) Mikäli tämä toteutuisi, tarkoittaisi se toimintamahdollisuuksien ja aktiivisen kansalaisuuden kaventumista entisestään taloudellisten resurssien kaventumisen myötä. Taloudelliset resurssit

ovat välineitä, joilla yksilö voi saavuttaa tavoittelemiaan asioita, eli toteuttaa aktiivista toimijuuttaan yhteiskunnassa (Sen 1999, 14–15).

Toimintamahdollisuudet ovat asioita, joita ihminen voi valita omien arvojensa ja näkemystensä mukaisesti (Nussbaum & Sen 1993, 3). Kuntouttavaan työtoimintaan tai aktiivointisuunnitelman laatimiseen osallistuminen oli aineistoni mukaan mahdollista niille haastavimmassa työmarkkina-asemassa oleville pitkäaikaistyöttömille, jotka kokivat ainakin hetkellisesti hyötyvänsä osallistumisesta. Pitkäaikaistyöttömän taloustilanne on usein haastava (Mäntysaari & Ylistö 2021, 259; Turtiainen ym. 2021, 35–39) ja laiminlyönneistä seuraa minimissäänkin seitsemän päivää kestävä työmarkkinatuen menetys (LKTT 10§). Aineistossani osallistumista tukevana hyötynä näyttäytyikin osallistumisesta seuraava rahallinen korvaus. Myös sosiaaliset kontaktit, osallistujille tarjottu ruoka tai motivoinnin seurauksena syntynyt käsitys siitä, miksi osallistuminen kannattaa näyttäytyivät haastateltavien kertomuksissa osallistumista puoltavina preferensseinä. Preferenssit ovat hetkellisiä mielihaluja, joita ihminen haluaa toteuttaa, mutta jotka vaihtuvat lyhyessä ajassa (Hallamaa 2017, 8–9, 22–23).

Raha se on siinä se motiivi, että tosi moni ei tulisi paikalle ollenkaan, jos ei ole sitten se, että päivärahat lähtee. Elikkä tulee näitä soittoja sitten, kun se katkaistaan, niin että miksi ei ole tullut, niin saisiko ajan mahdollisimman pian. [H2]

Asiakkaita on saanut tosi paljon taivutella ja puhua ympäri ja houkutella niihin toimintoihin matkaan. Mutta sitten kun ne sinne lähtee, niin ei ne sitten enää malta sieltä poiskaan jäädä, että se sitten saavat näitä sosiaalisia kontakteja ja siinä pikkuisen se tulotaso paranee kun saa niitä kulukorvauksia ja meillä täällä on just niitä sivukylän työttömät niin niille maksetaan kilometrikorvaukset ja ne tuota kokevat että se rahallinen hyöty on siitä ihan hyvä, että meillä aika moni kuntoutuja menee tämmöiseen, kun meillä on päiväkeskus täällä kylällä. (--) Siellä ne saavat ilmaisen ruoan siinä ja siitä sitten monesti siellä on semmoista ruoanjakoa, että saavat vielä evästä matkaan kotiakin, että siinä on sitten aika paljonkin semmoisia hyviä asioita. [H4]

Vapaus saavuttaa hyvinvointia on yhteiskunnassa moraalisesti tärkeintä (Nussbaum & Sen 1993, 3) ja todellinen valinnanvapaus määrittyy yksilöllisten toimintavalmiuksien kautta (Sen 1992, 39–41). Aktivointi ihmiselle välttämättömien perustarpeiden uhalla on moraalisesti kestämatöntä ja kaventaa vähävaraisen pitkäaikaistyöttömän mahdollisuuksia valita, kun osallistumista edellytetään taloudellisten sanktioiden uhalla.

Aineistosta ilmeni, että preferenssin seurauksena syntynyt päätös osallistua kuntouttavaan työtoimintaan saattoi joidenkin kohdalla kantaa pidemmällekin. Osa haastateltavista kuvaili tällaista tilannetta ”yllättäväksi” tai ”mahdolliseksi”. Eräs haastateltava kertoi,

että alun perin vastahankaisesti osallistuva työtön voi yllättyä, kokea kuntouttavan työtoiminnan hyvinvointia lisääväksi ja jopa hiukan aktivoitua työ- tai koulutuselämään.

Osahan voi yllättyäkin sitten, jos ne saadaan niin sanotusti pakotettua toimintaan mukaan, niin nehan voi tulla sinne hyvinkin vastahankaisesti, mutta sitten yllättäen huomata, että hitsi vieköön miehän tykkään tästä toiminnasta ja tää tuo mulle niinku hyvää oloa ja hyvinvointia, ja voi jopa vähän aktivoitua niinku työ- tai koulutuselämään. Parhaimmillaan se on tätä, mutta sitten (--). [H6]

Parhaimmillaan kuntouttava työtoiminta voi siis avata mahdollisuuksia hyvinvoinnin lisääntymiseen ja mahdollistaa suuntautumista työ- tai koulutuselämään.

Kuitenkin aktivointityön ammattilaiset kertoivat, että tilanne, jossa työtön kokee osallistuvansa pakon edessä, näkyy usein kuntoutuksen keskeytymisenä tai erilaisina poissaoloina myöhemmin. Myöskään Siisiäisen (2014) mukaan osallistamisesta ei automaattisesti seuraa osallistumista tai osallisuutta. Osallisuus on yksilöstä lähtevää toimintaa, jossa yksilö tuntee kuuluvansa yhteisöön. Osallistuminen on yksilön päätös (Närhi ym. 2014, 232–233), joka toimintana perustuu joko pysyvämpiin intresseihin tai hetkellisiin premisseihin (Hallamaa 2017, 8–9, 22–23).

Näitä on varmaan useitakin ja monesti just semmoinen, että jos se järjestelmä pakottaa asiakkaan osallistumaan kuntouttavaan työtoimintaan, niin se aika usein keskeytyy, että kyllä siinä pitäisi olla asiakkaalla joku oma motivaatio osallistumiseen. [H4]

No kyllähän se niinku tietysti sillä lailla, että ei osallistuta. On niitä selvittämättömiä poissaoloja tai haetaan sairauslomaa hyvin herkästi. [H6]

Tulkintani mukaan kuntoutuksen keskeytyminen ja poissaolot ovat seurausta siitä, että työtön on osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan vastoin todellisia intressejään, järjestelmän edellyttämänä. Ihmisillä on taipumus sopeuttaa preferenssejään tilanteen mukaan. Mukautuessaan he kuitenkin luopuvat osasta aktiivista toimijuuttaan. (Nussbaum 2001, 69.) Tästä näkökulmasta motivoinnin seurauksena syntynyt päätös osallistua saattaakin todellisuudessa passivoida ja siten pitkäaikaistyöttömän selittämättömät poissaolot tai sairauslomat näyttäytyvät työttömän pyrkimyksinä haalia menetettyä toimijuuttaan takaisin. Myös toimintamahdollisuuksien teorian mukaan ihmisen tekoja tulisi aina tarkastella sen mukaan, mitkä vaihtoedot ovat toimijan itsensä elämässä olleet realistisia. (Sen 1993, 33–40; Sen 2009, 238.) Osallisuuden toteutumisen näkökulmasta toiminnan tulisi niin ikään olla yksilöstä lähtöisin olevaa vapaaehtoista toimintaa (Siisiäinen 2014). Sillä mikäli pitkäaikaistyötön joutuu sopeuttamaan premissejään vallitseviin olosuhteisiin, yhteisöllisyyden kokemus, jossa yksilö voi kokea aidosti olevansa yhteydessä toisiin ihmisiin

(Deci & Ryan 2000) jää puutteelliseksi madaltaen osaltaan kynnystä kuntouttavan työtoiminnan keskeyttämiseen.

Mahdollisuus kulkea paikkaan, jossa kuntouttava työtoiminta toteutui, ilmeni aineistosani sopivana etäisyytenä, jonka johdosta työttömän on mahdollista kulkea kuntouttavaan työtoimintaan joko pyöräillen, kävellen, julkisella liikenteellä tai kimpakkyydillä. Tie-työtilanteissa pitkäaikaistyöttömän oli mahdollista käyttää myös kuljetuspalvelua.

No ne tuota meidän pitää miettiä, että minä päivinä sattuu mistäkin tulemaan joku linja-auto, että niille päiville järjestetään se ohjelma, että varmistetaan sitten taas asiakkaalle on joku julkinen kulkuväline aamulla ja illalla. Ja sitten voidaan ottaa se päivän pituuskin ihan muokataan sen mukaan, että miten se kuljetus. (--) Osa kulkee omilla autoilla. Niille maksetaan kilometrikorvaukset. Osa kulkee bussilla ja niille me ostetaan bussiliiput. (--) Sitten hyödynnetään kimpakkyytejä ja milloin mitäkin, että on täällä kaikki keinot käytössä. [H4]

(--) mutta sitten meillä on ollut tai nää ihmiset tulee niinku tästä suht läheltä. Joillekin on sitten fyysisistä syistä myönnetty kuljetuspalvelu jopa siihen, jotta he pystyy käymään siellä kuntouttavassa, niin he tulee taksilla sitten sinne, kun täällä ei ole tosiaan julkista liikennettä, mutta monet on sillain niinku siitä kylältä esimerkiksi niin he kulkee sitten sinne pyörällä tai kävellen sen, olisiko sinne joku [määrä] matkaa siitä kylältä monista asuinpaikoista niin he kulkee sitten sinne, mutta tota noin niin (--). Ja sitten meillä on ollut siis tuolta tai sitten jotkut tulee omalla autolla (--). [H5]

No, sitten täytyy miettiä, että siinähan täytyisi olla jo työ- ja toimintakyvyn rajoitteita, että onko esimerkiksi semmoisia liikkumiseen liittyviä haasteita, että olisi vaikka sosiaalihuoltolain mukainen taksioikeus, että tällaisia lähdetään miettimään, että pystyykö taksilla kulkemaan tai onko joku muu syy, että ei pysty vaikka pyöräilemään. Sehän voi olla käsiin tai jalkoihin liittyviä haasteita. Yksinkertaisesti joutuu miettimään niitä mahdollisuuksia, mutta sitten aika monesti tuota myös kimpakkyytejä ne järjestelee kavereiden kanssa, kun ne tutustuvat siellä. Sekin on sitten vähän haastavaa asiakkaan näkökulmasta, että jos se yksi ja ainut kuski nyt sattuu olemaan sairaana, niin se tarkoittaa, että kaikki muutkin on pois kuntouttavasta ja siitä tulee luvaton poissaolo muille kuin sille, joka vaikka sattuisi olemaan sairaana. (--) [H1]

Kieltäytyessään toistuvasti osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen tai aktivointisuunnitelmaan kirjattuun kuntouttavaan työtoimintaan työtön menettää työmarkkinatuen aiemmin mainituin ehdoin (LKTT, 10§). Myös toimeentulotuki pienenee (LTT, 10§). Aktivointityön ammattilaisten kertomuksista ilmenikin pyrkimys mahdollistaa kuntouttavaan työtoimintaan kulkeminen mahdollisimman monelle. Haastateltavien mukaan kuntouttavan työtoimintapäivän pituus suunniteltiin julkisten kulkuneuvojen aikatauluun sopivaksi, omalla autolla kulkemisesta työttömälle maksettiin kulukorvaukset ja

bussimatkestajille maksettiin bussikortit. Tarvittaessa arvioitiin oikeus kuljetuspalveluihin. Osallistuminen aktivointisuunnitelman laatimiseen aiheutti kuitenkin poikkeuksen siihen, että osallistuminen edellyttäisi mahdollisuutta kulkemiseen. Eräs vastaaja kertoi, että työntekijät jalkautuvat tarvittaessa pitkäaikaistyöttömän kotiin.

Tai sitten tota nyten kun vuodenvaihteen jälkeen työllisyysalue muuttui, kun se työllisyyspalvelut muuttui kunnalle, niin he sai luvan poistua toimistolta, joka ei ollut valtion aikana mahdollista. Niin me ollaan käyty sitten työvoimatoimistoihmisen kanssa heidän kotonaan tekemässä se nimenomaan se aktivointisuunnitelma, missä on vaan sosiaalitoimi ja työvoimatoimisto. (--) [H5]

Institutionaalisesti kuntouttavan työtoimintapäivän pituus on mahdollista räätälöidä sen puitteissa, että toimintapäivän kesto on kuitenkin vähintään neljä tuntia (LKTT, 13b §). Lisäksi lakiin on kirjattu, että matkakulut korvataan osallistujille tietyin ehdoin (LKTT, 18 §). Laki ei kuitenkaan ohjeista tilanteista, joissa matkustusmahdollisuutta ei ole. Näin tilanteet jäävät paikallisten toimijoiden ratkaistavaksi.

Aineistolta kysyttiin, mitkä tekijät haastavat pitkäaikaistyöttömän kohdallista osallistumista. Kohdallinen osallistuminen tarkoittaa tässä yhteydessä osallistumista järjestelmän edellytysten mukaisesti, kulloisenkin tilanteen mukaan, joko aktivointisuunnitelman laatimiseen, kuntouttavaan työtoimintaan tai töihin. Aktivointisuunnitelman laatimiseen ja kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen ei aineistosta esiin nousevien vastausten perusteella ole mahdollista niille pitkäaikaistyöttömille, joiden toimintakyky on rajoittava, he asuvat jollain tavalla epäedullisella sijainnilla tai heidän orientaationsa poikkeaa järjestelmästä. Rajoittavat toimintakyvyn vajeet ilmenivät haastateltavien kertomuksissa vakavina fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen toimintakyvyn vajeina, kuten esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmien yhdistelmänä ja merkittävinä toimintakyvyn vajeina tai arjenhallinnan haasteina.

Mutta että sitten kun on niinku vähän vahvemmat aineet ja isompi päihdeongelma ja siihen liittyy vaikka mielenterveysongelmat vielä lisäksi vahvasti, niin silloin ei ole kykeneväinen edes kuntouttavaan työtoimintaan. [H6]

No joittenki kohalla se tarkoittaa ihan yksinkertaisesti sitä, että nää nousee sängystä ja käyvät suihkussa, vessassa, pystyvät laittamaan vähän ruokaa, käyvät ehkä vähän ulkona kävelemässä. Ehkä käyvät jossain kerran viikossa jossain kerhossa. Se on heidän aktiivisuus kansalaisena. He eivät kykene yhtään enempään. [H1]

Että kun hän hädin tuskin selviää siitä omasta arjesta siitä, että hän syö, ottaa lääkkeet pukee päälle, niin se, että pitäisi vielä lähteä johonkin, niin se on aivan liikaa. [H7]

Aineistoni rajoittavan toimintakyvyn omaavat ihmiset ovat siis työttöminä työnhakijoina, mahdollisesti sairauslomalla, ja heitä velvoittaa säännöllinen aktivointisuunnitelmien laatimiseen osallistuminen sanktioiden uhalla. Rajoittavan toimintakyvyn omaavien pitkäaikaistyöttömien kohdalla haastateltavien kerronnassa ilmeni runsaasti aktivointioravanpyörää kuvaavia polveilevia prosesseja, jossa kaikki työllistymistä edistävät toimenpiteet oli jo kokeiltu ja lopputulemana oli päätelmä, että työttömän työkyky ei riitä työelämään tai toimintakyvyn vaje oli päihteidenkäytön seurauksena niin suuri, että se rajoitti osallistumista aktivointitoimenpiteisiin. Haastateltavat liittivät aktivointioravanpyörään myös terveysongelmakierteen.

(--) Pois lukien sitten nää eläkekuviot. Että siellä voidaan todeta asiakas täysin työkykyiseksi johonkin ammattiin, mutta kyllä se näyttäytyy siltä, että ei asiakkaasta ole, ole mihinkään muuhunkaan ammattiin. Monesti se kognitio on mennyt jo niin huonoksi, vaikka päihteidenkäytön seurauksena tai muuta, että ei ole mahdollista. Tai mielenterveysongelmat on niin hallitsevia, että ei ole järkevää asiakkaalla siirtyä työelämään ja niissä tapauksissa eläke voisi tuoda jopa enemmän rauhallisuutta siihen asiakkaan arkeen, kuin se jatkuva aktivointitoimenpiteiden sarja, jossa hänen täytyy hakea työpaikkoja tai käydä palveluissa, joista ei selkeästikään asiakkaalle ole mitään hyötyä. [H1]

Niin tuntuuhan se sillä lailla niinku se, että se päivärahan saaminen ja siihen liittyvät sanktiot on sitten, että kun suomessa ei sitä päihdeongelmaa kuitenkaan sairaudeksi luokitella, että joissain tapauksissa olisi hyvä, että ne olisi vaikka jollain eläkkeellä, että kun ei ne pysty toimintaan kuitenkaan ja se on haastavaa osallistua mihinkään. (--) [H6]

(--) Ja tuota kutsutaan siitä, että sitä porukkaa nyt niihin suunnitelman laatimiseen, niin kyllä siellä on tosi paljon sitä sakkia, joka on just tämmöisessä terveyden terveysongelmakierteessä. Elikkä ovat sen tarvittavan määrän sairauspäivärahalla ja sen jälkeen yrittävät hakeutua sinne työkyvyttömyyseläkkeelle. Mutta Kela on tiukentanut linjoja aivan tosi tosi paljon. Meillä ei läheskään kaikki asiakkaat pääse edes sinne sairauspäivärahalle ja että sitten ne vähän turhaa pyörii tuossa työmarkkinatukirallissa. [H4]

Siisiäinen (2014) on tunnistanut tuloksia vastaavan tilanteen, jossa osallistamisyrietykset kääntyvät osallistumista edellyttäviksi ohjaussuhteiksi. Yksilöt päätyvät digitaalisiin vankeihin, joista heidän on vaikea päästä eroon (Mt. 2014). Björklundin ja Hallamaan (2013, 153) mukaan aktivointipolitiikassa ei tunnisteta yksilön henkilökohtaisia toimintavalmiuksia. Myös aineistostani ilmeni, että rajoittavan toimintakyvyn omaavien pitkäaikaistyöttömien työkyvyttömyys tunnistettiin lähityöntekijöiden taholta, mutta haettaessa eläkettä, järjestelmä ei tunnistanut aiemmin tehtyä selvitystyötä ja asiakkaan rajoittavaa toiminta- tai työkykyä. Aineistossani haastateltavat kuvasivat useimmin, että lääkäreiden todistukset työkyvyttömyydestä eivät ole riittäviä Kelalle ja monialaisessa

työttömyydenhoidon kompleksisessa kokonaisuudessa syntyy tilanteita, joissa pitkäaikaistyötön ei tunnu kuuluvan mihinkään. Haastateltavien kertomissa esimerkeissä lääkäri on kirjoittanut työttömälle sairauslomaa ja lausunnon eläkkeen puolesta, Kela antaa eläkkeestä kieltävän päätöksen tai hakemusta joudutaan täydentämään ja hankkimaan lisäselvityksiä, sairauspäivärahat on jo käytetty ja saadakseen toimeentulon työttömän on oltava valmis vastaanottamaan kokoaikatyötä tilanteessa, jossa hänen toimintakykynsä ei riitä välttämättä kuntouttavaan työtoimintaan, saati työhön, eikä eläkkeelle. Rajoittava toimintakyky kaventaa yksilön henkilökohtaisia toimintavalmiuksia rajoittaen osallistumista ja institutionaalisesti ne kaventuvat entisestään siten, että tullakseen toimeen ja välttääkseen sanktiot, ihmisen on oltava valmis ottamaan vastaan kokoaikatyötä työttömänä työnhakijana.

Ja aika monesti näissä tapauksissa on käytetty jo kaikki sairauspäivärahat ja kaikki muut keinot ja sit siinä on vaan vaihtoehtona se, että asiakas ei enää ole työtön työnhakija tai mitään muuta, mutta siirtyy toimeentulotuelle, mutta niin ja siinäkin on se, että Kela saattaa katsoa, että ei, että olet ollut työttömänä työnhakijana, et siitä huolimatta, että sinulla ei olisi työkykyä. Niin ei voida katsoa että olisit työkyvytön, koska olet ollut työttömänä työnhakijana. Jotenkin absurdia. Ja sitten jos olet toimeentulotuella, niin sieltä velvoitetaan, että menepäs työttömäksi työnhakijaksi tai sinulle ei makseta täyttä perusosaa, niin tällaisia absurdeja loukkuja siellä saattaa olla, jota sitten käytetään ehkä osittain myös asiakasta vastaan vaikka siinä ei ole mitään järkeä. Sitten meillä on eläkettä odottavia asiakkaita aktivointisuunnitelmassa tai TYM-tapaamisissa. Yleensä ne ei enää sitte TYM:issä ole, kun ne odottaa eläkepäätöksiä.. Siellä ne pyörii ja käyvät tapaamisilla aktivointisuunnitelmassa ja täydennetään ja haetaan eläkettä uudestaan. Sitten kun siinä vaiheessa ei oikeastaan enää ole mitään suuntaa, mihin lähteä. Asiakasta ei pystytä lääketieteen perustein kuntouttamaan. Kela ei lähde kuntouttamaan. Näillä ei ole työkykyä mihin suuntaan mennä. Ei ole olemassa olevia palveluita, että kyllä tässä niinku tavallaan eläke olisi ehkä se järkevin sitte. Että vois vaan rauhoittua ja keskittyä omaan elämään ja sen mielekkyyteen. [H1]

No yhtenä keissinä mä mietin asiakasta, joka on todettu työkyvyttömäksi lääkärin toimesta mutta hän ei saa eläkettä, eikä hän saa myöskään päivärahaa, mikä sitten ajaa meidät tähän kierteeseen, että te-palvelut edellyttää, että otat vastaan työkykyä vastaavaa kokoaikatyötä ja asiakas hädintuskin selviää edes arjesta ja siinäkin tarvitsee tukea. [H7]

Sitten, kuntoutustuki on vireillä, tai se on hylätty, tai se on muutoksen haussa. Ja ihmisille semmoinen ihmeellinen tilanne, mikä syntyy tämmöisessä tilanteessa, että ainoa mihin ihmiset kelpaa, että ne on työttöminä työnhakijoina työttömyyskorvauksella, mikä ei välttämättä ole se oikea etuus. Ja on saattanut parhaimmassa tapauksessa useampi lääkäri kirjoittaa lääkärinlausunnon siitä, että eihän tää ihminen pysty tähän, mutta kun se eläkeyhtiö tai Kela katsoo, että työkykyä on vielä jäljellä. Ja sitten meillä on joukko semmoisia työnhakijoita, joita on aika vaikea ajatella, että mitä ne palvelut heidän kohdallaan on. Jos ihminen on periaatteessa lääkärin

kirjoittamalla sairauslomalla, mutta ei saa sairauspäivärahaa, niin se on sitten mietittävä siitäkkin näkökulmasta, mitä palveluita me heille yleensä voidaan tarjota. [H3]

Järjestelmä ei tunnista pitkäaikaistyöttömän sellaisia toimintavalmiuksia, jotka eivät riitä suuntaamaan tavoitetta politiikan mukaisesti, koulutukseen tai työhön. Kelan eläkeratkaisu palauttaa pitkäaikaistyöttömän uudelleen arvioitavaksi, jotta poliittinen päämäärä veroa maksavista kansalaisista toteutuisi tehokkaammin. Myös Pascual (2007) on havainnut, että aktivoinnilla pyritään kansalaisen käytöksen sopeuttamiseen yhteiskuntaan. Inhimillinen tarvitsevuus, johon politiikan tulisi vastata (Björklund 2008, 94) luovuttaa paikkansa talousajattelulle. Talouden ehdoilla tehdyt ratkaisut eivät näyttäyty rajoittavan toimintakyvyn omaavalle pitkäaikaistyöttömälle hyvinvointia lisäävinä, vaan ne synnyttävät arvoriistiriidan, joka kaventaa yksilön toimintamahdollisuuksia entisestään. Mitä raikeampi arvoriistiriita on, sitä vaikeammaksi se tekee osallistumisen. (Sen 2009, 274-280.) Aktivointioravanpyörässä pitkäaikaistyötön on passiivinen sivustakatsoja, jolla ei juuri-kaan ole mahdollisuutta vaikuttaa olosuhteisiin (Aalto-Heinilä 2023, 139).

Turtiainen ynnä muut (2021, 35-39) ovat havainneet, että sanktiot voivat pahentaa työttömän ahdinkoa ja vahvistaa syrjäytymistä. Kysyttäessä aineistolta, mitä seurauksia sanktioidusta aktivoinnista on rajoittavan toimintakyvyn omaavalle pitkäaikaistyöttömälle, aineistosta nousi esiin, että sanktioitu aktivointi kuormittaa pitkäaikaistyötöntä runsaasti psyykkisesti. Lisäksi haastateltavat kertoivat, että tulonmenetysten seurauksena vuokra ja laskut jäävät maksamatta, mikä puolestaan työllistää sosiaalitoimea. Aiempien tutkimusten mukaan perusturvaan tehtyjen heikennysten vuoksi jopa välttämättömien lääkkeiden ja sosiaali- ja terveystalveluiden saatavuus pitkäaikaistyöttömien kohdalla heikkenevät (Mäntysaari & Ylistö 2021, 259; Turtiainen ym. 2021, 35-39). Haastateltavien kertomusten perusteella ovet palveluihin sulkeutuvat terveydenhuollosta, sillä tutkimuksia on tehty jo voitava, Kela ei voi myöntää sairauspäivärahaa ehtojensa vastaisesti ja työvoimaviranomainen edellyttää työnhakua. Eräs haastateltava kertoi, että pahimmillaan pitkäaikais-työtön päätyy pikavippikierteeseen tai hänelle voi seurata häätö, kun talousasiat jäävät hoitamatta. Aineistosta nousi esiin myös havainto, että työtön on laiha, mahdollisesti syö huonosti, eikä pysty osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen, koska ei ole rahaa polttoaineeseen.

No sehän on valtava psyykkinen kuormitus, mitä hän ei kestä. Ja tuota tässä on vielä sillain ollut te-palveluiden toimesta se työ, että jos asiakas ei ole mennyt jollekin ajalle, niin se työnhaku on mennyt poikki ja tulot on katkolla. Ja vuokrat on maksamatta ja että suuri, erittäin kovasti työllistävä minulle ja sitten asiakkaalle tosi tosi raskas ja hän on, kun he ei osaa toimia

järjestelmässä. Pitäisi tietää siitä järjestelmästä todella paljon, että pystyisi ylipäänsä kukaan toimiin tuossa, että vähän kaikki tahot sulkee häneltä ovet, että ei ole, terveydenhuolto sanoo, ettei me voida tehdä lisää tutkimuksia ja kela sanoo että ei saa sairauspäivärahaa ja työkkäri sanoi, että no sitten muista hakea töitä ja siihen hän ei kykene.[H7]

Onhan ne merkittäviä. Kuitenkin pakko maksaa vuokrat sun muut ja sitten toimeentulotuki kattaa mitä kattaa. Monesti on sitten, että asiakas päätyy johonkin pikavippikierteeseen ja jos on vielä nimi tallella, että pystyy velkaa ottamaan, niin aletaan sitten rahoittamaan sitä elämistä niillä vipeillä, että kyllä sillä on iso merkitys. (--) Sitten kun jää niitä laskuja maksamatta, niin sittenhän siellä tulee häätöä sun muuta, että se on se pahin skenaario. Sitten jää asiat hoitamatta. [H4]

Että osa tulee [toimeen]. Varmaan ne on laihoja, varmaan syövät tosi huonosti, ei päästä aksuihin siksikään kun ei ole rahaa edes bensaan. Eli asutaan jossakin mökissä jossain 100 km:n päässä. Kyllä niinku pelottavaa. [H2]

Wright, Fletcher ja Stewart (2019) tiedostavat ilmiön, jossa valtion sosiaaliturvajärjestelmä tuottaa pahoinvointia kansalaisilleen. Myös haastateltavat kertoivat sanktoidun aktiivisuuden pahoinvointia tuottavista seurauksista toimintamahdollisuuksien kaventumisen ohella.

Aineistolta kysyttiin edelleen, mitkä tekijät haastavat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista. Sijainniltaan epäedullisesti asuvilla pitkäaikaistyöttömillä ei aineistosta esiin nousseiden kertomusten valossa ollut realistisia mahdollisuuksia osallistua kuntouttavaan työtoimintaan. Eräs haastateltava kertoi julkisen liikenteen puutteesta ja toisen mukaan sadan kilometrin päästä on vaikea kulkea kuntouttavaan työtoimintaan, koska kulkuyhteys ei mahdollista neljän tunnin mittaista päivää kuntouttavassa työtoiminnassa.

Kuitenkin se on haastava se tilanne lähteä nyt sieltä sadan kilometrin päästä [kulkuyhteys] ja kun ei todella täyty sitten se neljä tuntia sitä toimintaa, mikä on se minimi. (--) Mutta tilanne on tietenkin, että se on niinku tämä, että ei oikein voida mitään, että nää välimatkat, mitä on täällä, niin ne on välillä aika haastavia. [H6]

Siinä on vielä se siihen elinympäristöön liittyen, että jos heiltä on mennyt esimerkiksi kortti terveydellisistä syistä siis ajokortti, niin se liikkuminen on todella vaikeata kun ei täällä kulje mikään julkinen liikenne. Että sieltä voi päästä tuommoisella asiointilinjalla kerran viikossa tuonne [paikkakunta] kirkonkylälle (--). [H5]

Aineiston aktivointityön ammattilaisten mukaan näiden ihmisten mahdollisuus päästä kulkemaan kuntouttavaan työtoimintaan oli selvitetty, eikä ratkaisua tilanteeseen ollut löytynyt. Kulkemista haastoivat julkisen liikenteen puute tai niukkuus ja terveydellisistä syistä aiheutunut ajokortittomuus pitkien välimatkojen alueilla. Näiden pitkäaikaistyöttömien henkilökohtaiset toimintavalmiudet ja käytettävissä olevat resurssit eivät siis

riittäneet mahdollistamaan osallistumista, mutta myöskään institutionaalisin keinoin toimintamahdollisuuksia ei voitu tukea tai luoda siten, että osallistuminen olisi mahdollistunut.

Toimintamahdollisuudet ovat todellisia ainoastaan silloin, kun ihminen voi valita toimintansa vapaasti oman maailmankuvansa rajoissa (Nussbaum & Sen 1993, 3). Senin (1993) mukaan aktiivinen kansalainen toimii omien tavoitteidensa mukaisesti ja aktiivinen kansalaisuus on mahdollisuutta toteuttaa näitä tavoitteita. Aineistosta ilmeni, että kohdallinen osallistuminen ei ollut mahdollista niille pitkäaikaistyöttömille, joiden orientaatio poikkesi järjestelmästä, eli tavoitteesta suuntautua opiskelemaan tai töihin. Nämä järjestelmästä poikkeavan orientaation omaavat pitkäaikaistyöttömät eivät osallistuneet palveluihin lainkaan tai he osallistuivat niihin harkiten. Järjestelmästä poikkeavina orientaatioina aineistostani nousivat osallistumattomuus valintana, harkittu osallistuminen sekä osatyökykyisyys.

Aineistossani pitkäaikaistyöttömän osallistumattomuutta valintana perustelivat pitkäaikaistyöttömän kyky hyödyntää luontoa, tulla toimeen alennetulla perustoimeentulotuella ja tyytyä tilanteeseen. Osallistumattomuus valintana näyttäytyi aineistossa myös ratkaisuna, jossa työttömän kotipaikkakunta oli yhtäällä ja asuinpaikka kaukana toisaalla. Ne haastateltavat, jotka kertoivat tällaisista esimerkeistä, kertoivat myös, että eri asuin- ja kotipaikkakunnat mutkistivat aktivointityön ammattilaisten työskentelyä. Erään haastateltavan mukaan valitun osallistumattomuuden taustalla voi myös olla pitkäaikaistyöttömän kyky hankkia toimeentulonsa muulla tavoin. Arveluaan hän perusteli sillä, ettei kukaan tällainen palveluista ulkopuolelle jäänyt ollut tullut takaisin palveluiden piiriin siksi, että rahat olisivat loppuneet. Vaihtoehtoisten toimeentulohankkimismuotojen hän uskoi edustavan kuitenkin vähemmistöä.

(--) Meillä on [alueen kuvaus] niin monesti voi olla just joku [asiakkaan kuvaus], joka tämmöisen haluaa, että ei halua palveluiden piiriin. Heillä on sitten se oma elämä siellä, pystyvät luontoa hyväksikäyttämään, keräävät marjoja ja metsästävät ja kalastavat ja elävät niukasti sillä perustoimeentulotuella, alennetulla sellaisella. *(--)* Mutta osa tulee sinne [aktivointisuunnitelman laatimiseen] ja kertoo siellä, että en tarvitse enkä halua ja osa ei edes tule. Ne vaan tyytyy sitten siihen. Siinä on kyllä semmoinen syrjäytymisen paikka, mutta se on sitten aika lailla se oma valinta. [H4]

Tietyt tyypit jotka on tosiaan ajattelisin että hänkin on oikeasti tyytyväinen siihen tilanteeseen, mikä hänellä nyt siellä on, että siellä on se pieni kyläyhteisö johon hän kuuluu ja on varmaan siellä aktiivitoimija. Että se on hänelle niinku se riittävä. [H6]

(--) siellähän voi olla taustalla tämmöistä, että miksi ei haluta lähteä mihinkään toimintaan, että sitä pyöritetään sitä hommaa vaikka [tekeminen] ja mistä tulee sitä rahaa tai nyt [viittaus tekemiseen] ja. Mutta ei tavallaan ilmoita sitä työksi. *(--)* Mutta ei ole kukaan semmoisenaan tämmöisen prosessin käyneistä tullut takaisin tänne sen takia, että asunto olisi mennyt tai *(--)* ei ole ollut siis rahaa ollenkaan, Että kyllä ne on sitten ollut siellä on ollut taustalla jotain muuta, miten he on järjestäneet sen olemisensa sitten. *(--)* Ja kyllähän ne on vähemmistö tietenkin, että jotka pärjää sillain. [H7]

Osallistumattomuuteen valintana liittyi haastateltavien kertomuksissa kaiken kaikkiaan pitkäaikaistyöttömien aktiivisuus työelämän ulkopuolella. Myös Ylistön (2015) mukaan työnhakuhalluttoman elämänsisältö voi löytyä työn ulkopuolisista arvoista. Sen (1993) puolestaan toteaa, että aktiivinen kansalainen toimii omien tavoitteidensa mukaisesti ja institutionaalisesti kansalaisille tulisi mahdollistaa heidän tärkeinä pitämiään asioita. Näin ollen osallistumattomuus valintana näyttäytyy aineistossani aktiivisena tekona, joka järjestelmän vastaisena orientaationa ei mahdollista järjestelmän mukaista osallistumista.

Harkittu osallistuminen ilmeni haastateltavien kertomuksissa siten, että pitkäaikaistyötön osallistui kuntouttavaan työtoimintaan, mutta ei pyrkinyt suuntautumaan palkkatöihin esimerkiksi persoonallisuudesta johtuvien syiden tai velkojen vuoksi. Aineiston mukaan työtön saattoi myös nähdä oman toimintakykynsä osallistumista rajoittavaksi.

(--) minusta se oli enemmän semmoinen persoonakysymys, että hänkin oli semmoinen, joka oli auttanut [asia] jotain kaveria, mutta ei pysty töihin, niinku että niin se ihmisten näkemys siitä omasta toimintakyvystä niin monella varmaan, että ei haluta palkkatöihin. Ja se unohtui sanoa, että monella on myös, huomaa, että on niin isot velat. Ei haluta töihin, koska se ulosotto ei houkuttele. Sitä ei tule silleen esille. Se on ollut mulle yllätys, että kuinka monella ne on ne velat. [H2]

Ja sitten on semmoisiakin tapauksia, että ihmiset haluaa olla kuntouttavassa työtoiminnassa vaikka sen takia, että (--) olisivat oikeasti työmarkkinoille, pärjäisivät todennäköisesti sielläkin, mutta eivät halua, koska ovat ulosotossa. Elikkä sitten alkaisi palkasta menemään siihen ulosottoon ja se on sitten vähän plusmiinusnolla-tulotasoa. [H4]

Velallisille työelämään suuntautuminen olisi aineiston mukaan tarkoittanut sitä, että mahdolliset toimeentulon parannukset olisivat menneet velkojen maksuun, eikä seuraavan askeleen ottaminen kuntouttavasta työtoiminnasta työelämään siksi näyttäytynyt heille kannattavana. Osa haastateltavista mainitsi myös ratkaisuehdotuksena pitkäaikaistyöttömälle tarjotun velkaneuvonnan, johon velalliset heidän mukaansa harvemmin kuitenkaan halusivat osallistua. Myös harkittu osallistuminen näyttäytyi aineistossani aktiivisena toimijuutena. Toimintamahdollisuuksien teorian mukaan aktiivinen toimijuus toteutuu, kun yksilöllä on kykyä tavoitella ja toteuttaa itse tärkeinä pitämiään päämääriä (Nussbaum &

Sen 1993, 3). Tästä näkökulmasta harkittu osallistuminen on aktiivista toimintaa, jossa pitkäaikaistyötön toteuttaa oman elämänsä mukaisia valintoja.

Aineistossani kohdallista osallistumista haastavana järjestelmästä poikkeavana orientatona ilmeni myös osatyökykyisyys. Björklundin ja Hallamaan (2013, 153) mukaan aktiivointipolitiikassa ei tunnisteta yhteiskunnallisia rajoitteita. Myös haastateltavat kertoivat, että kuntouttavassa työtoiminnassa ja aktivointisuunnitelmissa oli mukana pitkäaikaistyöttömiä, joiden työkyky riittäisi osapäivätyöhön, mutta osapäivätyötä ei ole tarjolla. 2010-luvulta lähtien sosiaaliturva ehdollistettiin vahvemmin työhön aktivointiin, työttömyyden taustalla vaikuttavat rakenteelliset tekijät sivuutettiin ja työttömyyttä selittävä diskurssi alkoi kohdistua yksilön työllistyvyyteen (Saikku 2018, 56). Aineistossani pitkäaikaistyöttömien sanktiointi nähtiin riittämättömänä keinona, kun välityömarkkinoita osatyökykyisille ei ole. Erään haastateltavan mukaan myös osatyökykyeläke on pieni ja sitä on vaikea saada.

(--) *Mutta sitten on ihmisiä iso ryhmä asiakkaita mitä kuntouttavassa työtoiminnassa on semmoisia, että he ovat näitä alentuneesti työkykyisiä ihmisiä. Se on todettu ihan, että siellä on työllistymisen esteenä tai työllistymistä rajoittaa terveydelliset esteet. Ei pysty tekemään. Siellä on rajoitettu mitä pystyy tekemään, mitä ei pysty tekemään. Sitten varsinkin jos on psykiatrisista syistä kysymys, niin voi olla sitten sen jaksamisen kanssa vielä isompia ongelmia.* [H3]

(--) *että meidän työmarkkinat ei vastaa tähän tilanteeseen. Meillä ei ole vaikka tämmöisiä välityömarkkinoita noille osatyökykyisille, jota taas on valtavasti tuolla työttömänä ja tässä järjestelmässä pyörivät. Mutta tässä ei ole heille niitä töitä niin mitä he kykenisi sitten tekemään, niin saa sitä pyörittää järjestelmässä. Ja tavallaan yksistään tää ei riitä näin, että vaan asiakasta sanktoidaan, että myös muiden tahojen pitäisi reagoida.* [H7]

(--) *Että kun kellekään nykyään ei ole itsestään selvää, että saat työpaikan ja niitä vapaita työpaikkoja ei ole niin paljon. Niin kuinka paljon niitä niille osatyökykyisille oikeasti on, niin se on aika semmoinen mielenkiintoinen kysymys. Siis niinku yleisestikään, että mitä sille sitten voisi tehdä. Tai että voisiko se olla se osatyökykyisyyseläke sitten sen verran, että sillä eläisi. Ja se ei niinku että kun sehän on tosi pieni sitten pieni raha, että kyllä siihen monet sitten tietysti yrittää työllistyä lisää ja sitten just se, että pitäisikö sitä saada vähän helpommin* (--) [H5]

Senin (2009, 231–232) mukaan yksilön pysyvämpiin arvoihin ja intresseihin tukeutuvat yhteiskunnalliset ratkaisut vahvistavat ihmisen kokemusta aktiivisesta toimijuudesta. Kun työpaikkoja osatyökykyisille ei ole, kuntouttava työtoiminta toimii korvaavana toimintana, vaikka työtön voisi kyetä tekemään palkallista työtä osa-aikaisesti ja osa-aikaeläkkeen turvin. Aktiivinen toimijuus ei saa työttömän intresseihin perustuvaa vahvistusta, kun työttömälle ei ole tarjolla hänen toimintavalmiuksiaan vastaavaa työtä, josta

hän saisi palkan, ja palkan myötä vapautta elää toivomansa kaltaista elämää (Sen 1999, 14–15). Toisaalta ihmisellä on taipumus myös mukauttaa premissejään (Nussbaum 2001, 69), jolloin työtön ei välttämättä edes odota saavansa työtä osatyökykyisenä, vaan tyytyy kuntouttavan työtoiminnan tarjoamiin mahdollisuuksiin. Myös tällöin aktiivinen toimijuus kutistuu siitä, mitä se voisi parhaimmillaan osatyökykyisen kohdalla olla.

6 Pohdinta ja johtopäätökset

Sosiaalityön pro gradu -tutkielmani tavoite on purkaa auki poliittisesti määritelty aktiivisen kansalaisuuden vaatimus ja vaateen merkitys kaikkein heikoimmassa asemassa oleville pitkäaikaistyöttömille. Aiheen valintaan vaikutti sosiaalityön käytännönopetusjakso, jonka suoritin silloisessa Keski-Pohjanmaan työllistymistä edistävässä monialaisessa yhteispalvelussa. Aktivointioravanpyörässä pyörivien pitkäaikaistyöttömien tilanteet jäivät mieleen ja johtivat lopulta pro gradun tekemiseen aiheen ympäriltä. Tutkielmaani varten haastattelin seitsemää aktivointityön ammattilaista Lapin hyvinvointialueelta. Lapin alueeseen päädyin, koska arvelin Keski-Pohjanmaalla havaitsemiäni aktivointiin liittyvien haasteiden, kuten pitkien välimatkojen ja rajallisen julkisen liikenteen, tulevan selkeimmin esiin harvaan asutulla, pitkien välimatkojen alueella. Koen, että tällä valinnalla onnistuin huomioimaan yhteiskunnallisia erityispiirteitä, jotka eivät olisi tiheään asutuilla seuduilla tutkielmaa toteutettaessa muutoin tulleet esiin.

Tutkimusprosessissa on aina läsnä tutkijan suhde tutkittaviin asioihin (Ronkainen ym. 2014, 72–73). Tutkielmaani varten haastattelemani aktivointityön ammattilaiset ovat minulle entuudestaan tuntemattomia. En tunne heidän työskentelytapojaan, asenteita tai elämänhistoriaansa sen enempää, kuin mitä he haastattelun yhteydessä minulle kertoivat. Minulla ei myöskään ole henkilökohtaista kokemusta aktivointityöstä. Koen, että nämä lähtökohdat mahdollistivat minulle asettumisen tutkijan rooliin ja toisaalta samalla sosiaalityön aihealue toi tilanteeseen haastateltavien kanssa yhteisen tarttumapinnan. Haastattelu menetelmänä mahdollisti tarvittaessa myös lisäkysymysten esittämisen haastateltaville (Tutkimushaastattelu e-kirja), mikä osoittautuikin käyttökelpoiseksi ominaisuudeksi haastatteluiden aikana. Pyrin esittämään kysymykset siten, etten johdattelisi haastateltavia liikaa. Haastateltavilla on usein taipumus antaa sellaisia vastauksia, joita he olettavat haastateltavan haluavan kuulla (Tutkimushaastattelu e-kirja). Kokemattomuus haastattelijana näkyy aineistossani monimutkaisina ja toistettuina kysymyksinä. Haastattelua tehdessäni saatoin kesken lauseen huomata mahdollisen johdattelevan sanamuotoni ja tilannetta korjatessa kysymys muuttui polveilevaksi ja saatoin toistaa kysymyksen uusin sanoin. Aiheeni ei kuitenkaan ole erityisen arkaluontoinen, mikä madaltaa haastateltavien kynnystä kertoa asioista siten, kuin he asioista ajattelevat. Teemahaastattelun joustavuus kaiken kaikkiaan (Tutkimushaastattelu, e-kirja) mahdollisti haastateltavien vapaan

kerronnan teemojen ympärillä, ja koska haastateltavat puhuivat mielellään ja usein myös varsin omaohjautuvasti, ei yksittäiset kysymykset hallinneet keskustelun kulkua liikaa.

Koska kaikki aineisto on tutkijan keräämää, käsittelemää ja tulkitsemaa, on varottava kävelemästä tutkittavien äänen ylitse tutkijan omien valintojen ja käsitysten sokaisemana (Tutkimuksen voimasanat, s. 131). Lähtöoletukseni oli, että kaikki pitkäaikaistyöttömät, jotka kuntouttavaan työtoimintaan tai aktivointisuunnitelmien laatimiseen osallistuvat, eivät tee sitä todellisesta vapaasta tahdostaan, eivätkä inhimillisesti katsoen kuuluisi aktivointitoimien piiriin. Pyrin huomioimaan tämän lähtöoletukseni tutkimusprosessin aikana valintoja tehdessäni. Täysin arvovapaata tutkielmaa tuskin olen onnistunut luomaan.

Pitkäaikaistyöttömyys, kuntouttava työtoiminta ja aktivointitoimenpiteet eivät olleet minulle entuudestaan tuttuja käytännönopetusjaksoa ja sosiaalityön opinnoista saatuja perustietoja lukuun ottamatta. Pehdyin aiheeseen aiemmin tehtyjen tutkimusten ja kirjallisuuden kautta. Analysoin aineiston teoriaohjaavana aineiston analyysinä jäsentäen ensin teoreettisen viitekehyksen pohjalta kaksi teemaa ja esittäen sen jälkeen aineistolle tärkeitä tutkimuskysymyksiä. Esittelen keskeisimmät havaintoni tutkimastani aiheesta ja tutkimustuloksista.

Tutkielmani ensimmäinen teema oli kuntouttavan työtoiminnan toteutumien. Tarkentavana kysymyksenä oli, miten kuntouttava työtoiminta on alueella toteutettu. Tutkimustulosten perusteella kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan hyvin vaihtelevasti eri seuduilla. Kaiken kaikkiaan palvelut voivat toteutua julkisen, yksityisen, järjestön tai yhdistyksen ja seurakunnan toteuttamana ja sisällöt vaihtelevat toteuttajakohtaisesti. Vaihtelua toteutukseen aiheutuu myös yksityisten palveluntuottajien liikehdinnästä palvelumarkkinoilla. Markkinamekanismien mukaan määräytyvä palvelutarjonta (Julkunen 2006, 258–264) puolestaan näyttää epävakaana palvelutarjontana palvelun käyttäjille.

Myös sosiaali- ja terveydenhuollon osalta peräänkuulutetaan tuottavuutta ja tehokkuutta palveluiden turvaamiseksi oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti. (STM 2007). Niinpä myös tutkimustulosteni mukaan kehittämistyöhön käytettävissä olevat resurssit määrittävät sitä, millä tavoin kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan ja millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia se voi tarjota. Myös alueelliset vaihtelut palveluiden toteutuksessa tulivat esiin. Tutkimustulosten mukaan tietyllä seudulla kuntouttavaa työtoimintaa ei järjestetty lainkaan. Lisäksi vaihtelevuutta kuntouttavan työtoiminnan rooliin työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa aiheutti palkkatukityön rajoitteet, joiden voi tutkimustulosten perusteella nähdä aiheuttavan kuntouttavan työtoiminnan toteutukseen

näköalattomuutta, sillä palkkatuen nähtiin olleen aiemmin merkittävä mahdollistaja matkalla kuntouttavasta työtoiminnasta työelämään. Vuoden 2025 alusta voimaan tulleen uudistuksen mukaan palkkatuen myöntäminen on taloudellisesti kannattavaa niille pitkäaikaistyöttömille, joiden työllistyminen on palkkatukityön myötä todennäköistä tai varmaa (Mehtonen 2024). Uudistus kannustaa kuntia tarjoamaan pitkäaikaistyöttömille toimintamahdollisuuksia tarkkaan laskelmoidusti. Tämä asettaa pitkäaikaistyöttömät eriarvoiseen asemaan sen suhteen, millaisia mahdollisuuksia heillä on valittavanaan siirryttäessä kuntouttavasta työtoiminnasta kohti työelämää. Nähtäväksi jää, suuntaako uudistus palkkatuen tarjoamista epätasa-arvoistavasti heille, joiden todennäköisyys työllistyä on suurin ja jättääkö se kaikkein haastavimmassa työmarkkina-asemassa olevat pitkäaikaistyöttömät käytännössä palkkatuen ulkopuolelle.

Myös ala- ja kuntakohtainen panostus työllisyydenhoitoon aiheutti vaihtelua kuntouttavan työtoiminnan rooliin työttömien aktivoinnin kokonaisuudessa. Panostus näkyi erityisesti pitkäaikaistyöttömien ohjautumisessa oikealle etuudelle, sekä vaihtoehtoissa, joita työttömälle oli tosiasiallisesti tarjolla. Tulosten mukaan myös suuret muutokset heijastuvat palveluiden toteutukseen aiheuttaen sekavia tilanteita ja epävarmuutta palveluihin ohjautumisessa.

Kuntouttavan työtoiminnan sisällöstä ja toteuttamisesta säädetään laissa melko väljästi, mikä mahdollistaa sen, että palveluiden toteutus vaihtelee suuresti alueittain, mutta toisaalta myös sen, että yksilöllisesti toteutetut ratkaisut ovat mahdollisia. Tutkielman tuloksista tekemieni johtopäätösten perusteella institutionaaliset rakenteet eivät tue kaikilta osin kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista, sillä kuntouttavaa työtoimintaa ei ole tarjolla osalle kansalaisista lainkaan. Runsas vaihtelevuus alueittain ja palveluiden täydellinen puuttuminen tietyillä seuduilla asettavat kansalaiset myös keskenään eriarvoiseen asemaan siinä, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia heille on institutionaalisesti tarjolla. Eriarvoisuus liittyy käänteisesti hyvinvointivaltion periaatteeseen mahdollisimman laajalle levinneestä hyvinvoinnista yhteiskuntaa vakauttavana tekijänä (Kantola & Kananen 2017, 8–9). Eriarvoistava politiikka kumoaa myös valtion roolia kansalaistensa hyvinvoinnin turvaajana (Saari 2005).

Tutkielmani toisena teemana oli pitkäaikaistyöttömän henkilökohtaiset toimintavalmiudet. Tarkentavana tutkimuskysymyksenä kysyin, mitkä tekijät haastavat osallistumista ja mitkä tekijät puoltavat kohdallista osallistumista. Tutkimustulosten mukaan kuntouttavan työtoiminnan palvelut ovat mahdollisia niille haastavimmassa työmarkkina-asemassa oleville, joilla on riittävä toimintakyky, preferenssi osallistumiseen ja mahdollisuus

kulkemiseen. Riittävä toimintakyky oli kuitenkin usein hyvin hauras, mutta samaan aikaan se edellytti kykyä sitoutua pitkäjänteisesti ja suunnitelman mukaisesti. Toimintakykyä oli myös mahdollista tietyissä tilanteissa hankkia riittävän tason ylittämiseksi muiden palveluiden avulla. Kuntouttava työtoiminta siis tarjoaa aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia pitkäaikaistyöttömille edellä mainituin ehdoin. Kuntouttavan työtoiminnan institutionaaliset rakenteet eivät pysty tarjoamaan aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia niille pitkäaikaistyöttömille, joiden toimintakyky rajoittaa osallistumista, he asuvat sijainniltaan tai elinolosuhteiltaan rajoittavasti ja joiden orientaatio poikkeaa poliittisesta orientaatiosta suuntautua opiskelemaan tai töihin. Tulosten valossa näyttäisikin siltä, että kulkemisen mahdollistaminen sijainniltaan rajoittavasti asuvien kohdalla, tai vaihtoehtoiset osallistumismuodot, voisivat auttaa pitkäaikaistyötöntä osallistumaan niin halutessaan. Tutkielman tulokset osoittavat kuitenkin ihmisryhmän, jolle kuntouttavaan työtoimintaan tai aktivointisuunnitelmien laatimiseen osallistuminen ei ole tosiasiallisesti mahdollista. Kuitenkin aktivointia toteutetaan pakotteilla (Serrano 2007) myös näiden pitkäaikaistyöttömien kohdalla.

Kolmas pitkäaikaistyöttömän henkilökohtaisia toimintavalmiuksia käsittelevään teemaan kuuluva tarkentava tutkimuskysymys olikin, mitä seurauksia sanktoidusta aktivoinnista on rajoittavan toimintakyvyn omaaville pitkäaikaistyöttömille. Tutkielmani tulosten perusteella sanktiot voivat pahentaa työttömän ahdinkoa ja aiheuttaa psyykkistä kuormitusta. Tulonmenetykset aiheuttavat vuokran- ja laskujenmaksuvaikeuksia ja pikavippikierteitä sekä tämän seurauksena kuormitusta sosiaalitoimessa. Aktivointioravanpyörässä olevan pitkäaikaistyöttömän osalta palveluvaihtoehdot sulkeutuvat ja lopulta vaihtoehdoksi jää työttömänä työnhakijana oleminen tilanteessa, jossa toimintakyky juuri ja juuri ylittää elossapysymisen minimiin. Institutionaaliset toimintatavat, joiden myönteistä yhteyttä omaan hyvinvointiinsa yksilön on vaikea todentaa vieraannuttavat yksilön yhteiskunnasta (Sen 2009, 274–280). Johtopäätöksenä on, ettei sanktioitu aktivointi, velvoite kuntouttavaan työtoimintaan tai aktivointisuunnitelmaan osallistumisesta näyttäytyä kansalaista aktivoivana. Tulosten perusteella sen sijaan herää huoli näiden pitkäaikaistyöttömien hyvinvoinnin puolesta sekä hyvinvoinnin osattomuuden vaikutuksista laajemmin yhteiskuntaan (ks. Kantola & Kananen 2017, 8–9). Perinteisesti Suomessa valtio on huolehtinut kansalaisistaan (Saari 2005), eikä perheen, kirkon tai kolmannen sektorin toimijoiden rooli ole vakiintunut tukiverkostoksi. Pohjoismainen malli (Esping-Andersen 1999) näyttää murentuneen ja tilalla on uusliberalistinen kilpailuvaltion malli (Kokkonen

2021, 44–45). Kansalaisuus toteutuu nyt uudessa ympäristössä, jossa moni asia on muuttanut sitten hyvinvointivaltion kehittymisen.

Suurinta aktiivisuutta pitkäaikaistyöttömien osalta oli tutkimustuloksissa havaittavissa heidän kohdallaan, joiden orientaatio poikkesi järjestelmästä, eli tavoitteesta suuntautua opiskelemaan tai töihin. Heidän kohdallaan erityisesti osallistumattomuus valintana ja harkittu osallistuminen ilmensivät aktiivista toimijuutta. Havaintojeni mukaan järjestelmä ei kuitenkaan tunnista tällaista aktiivisuutta, sillä tarve yksilön ohjautumiseen aktiivointitoimenpiteisiin luodaan institutionaalisesti siten, kuin aktiivinen kansalaisuus ja kansalaisen rooli kulloinkin poliittisesti määritetään. Esimerkiksi 1960-luvulta 1980-luvulle, työttömälle, joka ei onnistunut löytämään töitä, maksettiin peruspäivärahaa, eikä maksamisella ollut alun perin aikarajaa, sillä työpaikkoja oli tarjolla ja valtion talous kehittyi (Kananen 2017, 31–32, 36). Tuloksista on pääteltävissä, että sanktioitu aktivointi ja velvoite osallistua kuntouttavaan työtoimintaan tai aktivointisuunnitelman laatimiseen sulkee pois muut aktiivisuuden osa-alueet. Niitä ei tunnisteta eikä tunnusteta, vaan ainoastaan määriteltyihin aktivointitoimenpiteisiin, mukaan lukien kuntouttava työtoiminta, osallistuminen näyttäytyy hyväksyttävänä työttömyysturvan saamisen ja sanktioiden välttämisen ehtona. Näin myös tarve osallistua luodaan institutionaalisesti erityisesti heille, jotka eivät toimintaan muutoin osallistuisi. Yksilön tarve ohittuu ja kansalainen on kiinnitetty kilpailuyhteiskuntaan (ks. Turtiainen & Kokkonen & Viitasalo 2018, 344; Kokkonen 2021, 44–45).

Tutkielmani tuloksissa järjestelmästä poikkeavana orientaationa näyttäytyi osatyökykyisyys. Tulosten mukaan osatyökykyisiä on kuntouttavassa työtoiminnassa, sillä osittainen työkyky estää työllistymisen, koska osapäivätyötä ei ole tarjolla. Tuloksista tekemäni johtopäätöksen mukaan kuntouttava työtoiminta häivyttää rakenteellisia tekijöitä työttömyyden taustalla (ks. Saikku 2018, 56) tarjoamalla osatyökykyisille näennäisesti korvaavaa toimintaa.

Osallisuus, joka mahdollistaa muutoksen perustuu vapaaehtoisuuteen. (Deci & Ryan 2000). Tutkimustuloksien perusteella kuntouttava työtoiminta ja velvoite aktivointisuunnitelman laatimiseen osallistumisesta eivät synnytä osallisuutta erityisiä, aineistossa mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta. Tästä syystä on ajankohtaista miettiä, onko myöskään syrjäytymispuhe aiheellista niiden kohdalla, jotka eivät toimintoihin osallistu. Mikäli syrjäytyminen on osallisuutta luovista instituutioista ulkopuolelle jäämistä (Perttula 2015), aktivointitoimenpiteistä ulkopuolelle jääminen ei ole syrjäytymistä, vaan varsinaisen syrjäyttävä teko on sanktiot, jotka minimoivat työttömän toimintamahdollisuuksia.

Vaihtoehtoinen tapa on määritellä syrjäytyminen uudestaan järjestelmän edellyttämistä toiminnoista ulkopuolelle jäämiseksi.

Vuoden 2025 alusta työllisyshoidossa toteutui muutoksia, joiden seurauksista ei vielä tutkielmani valmistumisen aikaan kesällä 2025 ole tarkempaa tietoa. Uudistusten myötä muun muassa palkkatuen maksamista koskevat ehdot muuttuivat siten, ettei palkkatuen myöntäminen pitkäaikaistyöttömälle ole kunnille taloudellisesti kannattavaa, ellei työttömän työllistyminen ole todennäköistä tai varmaa (Mehtonen 2024). Kiinnostava jatkotutkimusaihe voisi olla selvittää, millä tavoin uudistus on vaikuttanut palkkatuen saamiseen tai sinne ohjautumiseen tai ohjautumiseen muihin vaihtoehtoisiin palveluihin. Esimerkiksi 2000-luvulla uusi rahoitusmalli kuntien ja valtion välillä (ks. Hämäläinen & Tuomaala & Ylikännö 2009) aiheutti sen, että työttömiä ohjautui tehokkaasti toimenpiteisiin, mutta ei avoimille työmarkkinoille (Riipinen & Järvinen & Valtakari 2014)

Lähteet

- Aalto-Heinilä Maija (2023) Autonomia ja hyvinvointi. Teoksessa Paul Tiensuu & Maija Aalto-Heinilä & Anna Mäki-Petäjä-Leinonen. Itsemääräämisoikeus. Teoriasta käytäntöön. Tampere: Vastapaino, 133–153.
- Arnkil, Robert & Spangar, Timo & Jokinen, Esa (2012) Selvitys heikossa työmarkkina-
 asemassa olevien palveluista Pohjoismaissa sekä Alankomaissa, Iso-Britanniassa,
 Saksassa ja Ranskassa. Työ ja yrittäjyys 10/2012. Helsinki: Työ- ja elinkeinominis-
 teriö. <https://tem.fi/documents/1410877/3342347/Selvitys%20heikossa%20ty%C3%B6markkina-asemassa%20olevien%20palveluista%2014022012.pdf/8a63619b-9fec-4936-858c-dfdc40679673/Selvitys%20heikossa%20ty%C3%B6markkina-asemassa%20olevien%20palveluista%2014022012.pdf> Viitattu 14.3.2025.
- Björklund, Liisa & Hallamaa, Jaana (2013) Miten kannustaa ihmisiä työmarkkinoille eeti-
 tisesti ja kestävästi. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) Kaikki
 työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Tampere: Suomen Yliopisto-
 paino, 150–170.
- Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari (2010) Inhimilliset toimintavalmiudet suomalai-
 sessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari. Hyvinvoin-
 nin uusi politiikka – johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Tampere: Diakonia-
 ammattikorkeakoulu, 37–72.
- Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. (2000) The “What” and “Why” of Goal Pursuits:
 Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 11
 (4), 227–268.
<https://web.archive.org/web/20140104040641/http://users.ugent.be/~wbeyers/scripties2012/artikels/The-what-and-why-of-goal-pursuits.pdf>. Viitattu 9.12.2024.
- Elonen, Noora & Niemelä, Jukka & Saloniemi, Antti (2017) Aktiivointi ja pitkäaikaistyöt-
 tömien monenlainen toimijuus. *Janus* 25 (4), 280–296.
- Esping-Andersen Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. First published
 1990 by Polity Press in association with Blackwell Publishers Ltd. Reprinted 1991
 (twice), 1993, 1995, 1996. Osoitteessa [https://pagotto.wordpress.com/wp-con-
 tent/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf](https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf). Viitattu
 15.3.2025.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999) *Social Foundations of Post-Industrial Economies*. Ox-
 ford: Oxford University Press.
- Fernandez, Rodrigo & Immervoll, Herwig & Pacifico, Daniele & Thevenot, Celine
 (2016) *Faces of Joblessness: Characterising Employment Barriers to Inform Policy*.
 Discussion. Paper No. 9954. Bonn: The Institute for the Study of Labor (IZA).
<http://ftp.iza.org/dp9954.pdf>. Viitattu 14.3.2025.
- Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko (2010) Hyvän kehän hypoteesi. Teoreettista taustaa
 ja empiiristä arviointia. *Nettityöpapereita* 11/2010. Helsinki: KELA.

<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/436a4de5-52f0-4cf8-8c08-f29bbd121b77/content>. Viitattu 4.2.2025.

- Hallamaa, Jaana (2017) *Yhdessä toimimisen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme (2022) *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus. E-kirja.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004). *Tutki ja kirjoita*. 10., osin uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Hämäläinen, Kari & Tuomaala, Juha & Ylikännö, Minna (2009) *Työmarkkinatuen aktiivisuuden vaikutukset*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, 1797–3554. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Johansson, Håkan & Hvinden, Bjørn (2007) *What do we mean by active citizenship?* Teoksessa Håkan Johansson & Bjørn Hvinden (toim.) *Citizenship in Nordic welfare States. Dynamic of choice, duties and participation in a changing Europe*. Lontoo: Routledge, 32–49.
- Julkunen Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Kananen, Johannes (2017) *Kansalaisten sosiaaliturva*. Teoksessa Johannes Kananen (toim.) *Kilpailuvallion kydyissä. Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 30-54.
- Kantola, Anu & Kananen, Johannes (2017) *Johdanto: Suomen malli*. Teoksessa Johannes Kananen (toim.) *Kilpailuvallion kydyissä. Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 7–29.
- KEHA-keskus. *Tukimateriaali työllistymistä edistävän monialaisen tuen yhteistoimintamallin verkostoille*. <https://www.keha-keskus.fi/documents/d/guest/tukimateriaalitym-verkostoille-2024>. Viitattu 15.3.2025.
- Kela. <https://www.kela.fi/yhteistyokumppanit-kunnat-tyottomyyystukien-laskutus>. Viitattu 4.5.2025.
- Keskitalo, Elsa & Karjalainen, Vappu (2013) *Mitä on aktiivipolitiikka?* Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino, 7–18. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104433/URN_ISBN_978-952-245-888-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 14.12.2024.
- Kokkonen, Tuomo (2021) *Osallisuuspolitiikka aikuissosiaalityön asiakkuuden ja työtapojen määrittäjänä*. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Helsinki: Gaudeamus, 42–54.
- Kääriäinen, Aino & Muurinen, Heidi (2020) *Käytännön ja teorian yhdistäminen ammatillisessa työskentelyssä. Opas käyte -ryhmän ohjaamiseen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/8048cbec-51c4-445b-811b-af35d6dc21c0/content>. Viitattu 2.12.2024.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189).

- Laki toimeentulotuesta (30.12.1997/1412).
- Laki työllistymisen monialaisesta edistämisestä (23.3.381/2023).
- Laki työllistymistä edistävistä monialaisesta yhteispalvelusta (30.12.2014/1369).
- Matthies, Aila-Leena (2017) Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54 (2), 149–165. <https://journal.fi/sosiologia/article/view/124292/74452>
- Mehtonen, Mikko (2024) Kuntaliitto. Palkkatuki ja etuuskulujen rahoitusosuus: mikä on jatkossa kunnalle edullisinta? <https://www.kuntaliitto.fi/blogi/2024/palkkatuki-ja-etuuskulujen-rahoitusosuus-mika-jatkossa-kunnalle-edullisinta>. Viitattu 4.3.2025.
- Mäntysaari, Mikko & Ylistö, Sami (2021) Työllistymistä edistävän monialaisen palvelun vaikuttavuus. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Helsinki: Gaudeamus, 250–266.
- Mäkinen, Niklas & Ojala, Satu (2023) Liialliset velvoitteet ja sanktiot vaikeuttavat monien työllistymistä. <https://www.osallisuusmedia.fi/satu-ojala-niklas-makinen-liialliset-velvoitteet-ja-sanktiot-vaikeuttavat-monien-tyollistymista/>. Viitattu 12.11.2024.
- Mäkinen, Olli (2006) *Tutkimusetiikan ABC*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Nussbaum, Martha (2006) *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 30–53. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>. Viitattu 10.10.2024.
- Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (1993). Introduction. Teoksessa Martha Nussbaum, & Amartya Sen *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 1–6.
- Nussbaum Martha (2000) *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. https://genderbudgeting.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/12/nussbaum_women_capabilityapproach2000.pdf. Viitattu 23.4.2025.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22 (3), 227–244.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo (2014) Transformation of Participation Policies and Social Citizenship in Finnish Welfare Governance. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Lars Uggehoj (toim.) *Participation, Marginalisation and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European Countries*. Farnham: Ashgate, 95–112.
- Perttula, Rauno (2015) Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6076-6>. Viitattu 8.1.2025.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino eikä väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf. Viitattu 15.12.2024.

- Raivio, Helka & Nykänen, Nina (2014) Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä – yhdenvertaisuutta vai aktivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden riskivetoa vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työllisyyden edistämässä. Työpäpaperi 14/2014. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-171-6>. Viitattu 14.2.2025.
- Riipinen, Toni & Järvinen, Antti & Valtakari, Mikko (2014) Arvio työmarkkinatuen rahoitusuudistuksen vaikutuksista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 28/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Robeyns, Ingrid (2005) The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* 6 (1), 93–114.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2014) Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: Sanoma Pro.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.
- Ruusuvuori, Johanna (2010) Litteroijan muistilista. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424–431.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2009) Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellisen tietoaarkiston julkaisuja. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/tietoaarkisto/julkaisut/kvalimotv.pdf>
- Saari, Juho (1999) Hyvinvoinnin kentät. Teoksessa Juho Saari (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 33–78.
- Saari, Juho (toim.) (2005). Hyvinvointivaltio – Suomen mallia analysoimassa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saikka, Peppi (2016) Vaikeasti työllistyvien palvelurakenteet kunnissa. Aktivoinnin ja sosiaalityön yhteydet muuttuvassa tilanteessa. Teoksessa Sanna Blomgren & Jouko Karjalainen & Pekka Karjalainen (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4. Helsinki: THL, 74–102.
- Saikka, Peppi (2018) Hallinnan rajoilla. Monialainen koordinaatio vaikeasti työllistyvien työllistymisen edistämässä. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 74. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sen, Amartya (1992) *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
http://www.faculty.fairfield.edu/dcrawford/sen_intro.pdf
- Sen, Amartya (1993) *Capability and Well-Being*. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 30–53.
<https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>
- Sen, Amartya (2009) *The Idea of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
<https://dutraeconomicus.files.wordpress.com/2014/02/amartya-sen-the-idea-of-justice-2009.pdf>

- Serrano Pascual, Amparo (2007) Reshaping welfare states: Activation regimes in Europe. Teoksessa Amparo Serrano & Lars Magnusson (toim.) Reshaping welfare states and activation regimes in Europe. Bryssel: P.I.E., 11–34.
- Siika-aho, Liisa (2024) Toimeentulotuen kokonaisuudistus – Toimeentulotukilain kokonaisuudistusta valmisteleavan työryhmän loppumuistio. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/b4334322-9519-4520-9b34-af3a6a81dd19/8eabaa95-e334-47f5-bb67-ac0ee3e7ffe0/MUISTIO_20250108092746.PPTX. Viitattu 11.10.2024.
- Siisiäinen, Martti (2014) Four Faces of Participation. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhoej (toim.) Participation, Marginalisation and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European. Farnham: Ashgate, 29–46.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- STM (2019) Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 5.6.2025.
- Stamm, Ingo (2015) Das Menschenrecht auf soziale Sicherheit. Sozialpolitisches Handeln am Beispiel Deutschlands und Finnlands. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH.
- https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783864967634_A24899469/preview-9783864967634_A24899469.pdf. Viitattu 13.12.2024.
- STM (2007) Hyvinvoiva Suomi huomennakin: Kunta- ja palvelurakennemuutos sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504226814>. Viitattu 5.1.2025.
- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
- Tieteen termipankki. Filosofia: pragmatismi. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:pragmatismi>. Viitattu 1.4.2025.)
- Turtiainen, Kati & Kokkonen, Tuomo & Viitasalo, Katri (2018) Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien ristipaineissa. *Janus*, 26 (4), 343–360. <https://doi.org/10.30668/janus.76453>
- Turtiainen, Kati & Jäppinen Maija & Stamma, Ingo (2021) Ihmisoikeudet aikuissosiaalityön lähtökohtana. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudamus, 27–41.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- Työttömyysturvalaki (30.12.2002/1290).
- Valtioneuvosto (2023) Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>. Viitattu 2.4.2025.
- Wright Sharon, Fletcher Del Roy & Stewart Alasdair B. R. (2019) Punitive benefit sanctions, welfare conditionality, and the social abuse of unemployed people in Britain:

Transforming claimants into offenders? Soc Policy Adm 2020; 54:278–294. doi: 10.1111/spol.12577

Ylistö, Sami (2015) Miksi työnhaku ei kiinnosta? Nuorten pitkäaikaistyöttömien työnhakuhaluudelle kertomia syitä. Työelämän tutkimus 13 (2), 112–126.

Liite 1. Haastattelupyyntö sosiaalityöntekijöille

Aktivointityötä tekeville sosiaalityöntekijöille osoitettu haastattelupyyntö

Opiskelen yhteiskuntatieteitä Lapin yliopistossa pääaineena sosiaalityö ja olen tekemässä pro gradu- tutkielmaa pitkäaikaistyöttömien aktivoinnista.

Tutkimuksen tarkoitus

Tarkastelen pro gradu- tutkielmassani pitkäaikaistyöttömien aktivointia ja osallistumista asiakkaan todellisten tarpeiden näkökulmasta. Mielenkiintoni kohdistuu tilanteisiin, joissa osallistuminen kuntoutus- tai sosiaalipalveluihin ei ole omaehtoista, vaan perustuu järjestelmän edellyttämiin vaatimuksiin. ”Järjestelmän edellyttämä” tarkoittaa työvoimapoliittista tai taloudellista syytä, jonka vuoksi työtöntä voidaan kehottaa tai velvoittaa osallistumaan työllistymistä edistäviin palveluihin tai muihin toimenpiteisiin sanktioiden uhalla. Työttömälle järjestelmän edellyttämä osallistuminen voi näyttäytyä vaateena osallistua esimerkiksi työllisyyden edistämiseen tähtäävien asiakassuunnitelmien laatimiseen. Järjestelmän edellyttämän osallistumisen kohteena on yleensä pitkäaikaistyötön, joka ei kykene tai halua osallistua tarjottuihin palveluihin.

Tutkielmani kautta saatavan tiedon avulla on tarkoitus sanoittaa sitä, millä tavoin kuntouttavan työtoiminnan aktivoiva tavoite toteutuu kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien kohdalla, millaisia aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa reunaehtoineen ja millaisina mahdollisuudet näyttäytyvät asiakkaan tarpeiden näkökulmasta.

Tietoja käytetään ainoastaan tämän pro gradu- tutkielman tekoon. Tutkielman valmistuttua aineisto voidaan ilman tunnistetietoja mahdollisuuksien mukaan luovuttaa pysyvästi Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto Ailaan. Ailasta aineistoa voidaan käyttää vain luovuttajan luvalla tutkimukseen, opetukseen ja opiskeluun.

Tutkielmassa tarkastelen asiakastapauksia hyödyntämällä Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintamahdollisuuksien teoriaa. Linkki valmiiseen pro graduun jaetaan osallistuneille arviolta kevään 2025 aikana. Tuloksia voidaan hyödyntää tutkittavan ilmiön ymmärtämisessä ja sosiaalityön rakenteellisessa kehittämisessä.

Osallistuminen tutkimukseen

Osallistuminen on vapaaehtoista. Kaikki tutkielmaa varten kerätty tieto on luottamuksellista ja käsittelen sitä tietosuojalainsäädännön mukaisesti. Tietojen tunnistaminen myöhemmin tutkielmaan liittyvistä tutkimustuloksista, selvityksistä tai julkaisuista ei ole mahdollista. Tarvittaessa tutkimuksen kannalta epäolennaiset tiedot muutetaan niin, ettei tapauksia voi tunnistaa. Voit keskeyttää tai peruuttaa suostumuksen tutkimukseen osallistumiseen milloin tahansa ilman, että sinulle aiheutuu siitä kielteisiä seurauksia.

Voit osallistua tutkimukseen Teams-haastattelun välityksellä. Haastatteluun on hyvä varata aikaa yksi tunti. Ilmoita osoitteeseen xxx, mikäli haluat osallistua haastatteluun.

Kiitos jo etukäteen avustasi!

Yt. Suvi Puikko

Liite 2. Teemahaastattelurunko

Pitkäaikaistyöttömien sanktioitu aktivointi ja kuntouttava työtoiminta – haastattelu

Erityisen kiinnostukseni kohteena ovat ”ei-järjestelmän-mukaisesti” orientoituneet pitkäaikaistyöttömät, jotka ovat tulleet siihen johtopäätökseen, että avoimet työmarkkinat eivät ole heitä varten. Syyt ovat usein terveydellisiä, ja myös sosiaalityöntekijälle päätelmä näyttäytyy loogisena asiakkaan kokonaiselämäntilannetta tarkasteltaessa. Nämä asiakkaat joko kieltäytyvät tarjolla olevista palveluista tai osallistuvat niihin järjestelmän edellyttäminä, sanktioiden uhalla. (Kt. Esim. Minna Kivipellon puheenvuoro: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/joka-kolmas-tyoton-on-tyokyvvyton-ketaan-ei-tunnu-kiinnostavan-etta-heita-on-nain-paljon/9089744>) Nämä pitkäaikaistyöttömät eivät pääse töihin, eivätkä eläkkeelle, vaan he ovat aktivointitoimien oravanpyörässä.

Haastatteluteemat:

Voit käyttää haastattelukysymysten vastaamisen pohjana esimerkkitapauksia tai tilanteita elävästä elämästä. Huolehdi aineiston anonymisoinnista tunnistamattomaan muotoon.

- Muistele aktivointityössäsi kohtaamaasi ilmiötä aktivointioravanpyörässä olevasta asiakkaasta. Kerro esimerkkikuvaus pitkäaikaistyöttömästä ”Matista” tai ”Liisasta”.
 - miten järjestelmän edellyttämä osallistuminen asiakkaasi kohdalla ilmeni?
 - mikä aiheutti kierteen/miksi kierre ei katkea?
 - mitä vaihtoehtoja asiakkaalla oli tilanteessa toimia ja miten hän toimi?
 - mitä hyötyä asiakkaalle seurasi siitä, että järjestelmä edellytti häneltä osallistumista?
 - mitä haittaa asiakkaalle seurasi siitä, että järjestelmä edellytti häneltä osallistumista?

- Aktivointipolitiikka, sanktioitu aktivointi/vastikkeellinen sosiaaliturva – mitä ajatuksia herää?
 - hyvinvointivaltion muutos?
 - ”aktiivinen kansalainen” - mitä ajatuksia käsite herättää?
 - aktivointi- ja/tai työllistymissuunnitelma-velvoite
 - taloudelliset sanktiot
 - menetelmänä?
 - mitä hyötyä?
 - mitä haittaa? Ja mikä voisi olla parempi ratkaisu?
- ”Ajan ilmiö”, TYM
 - miten TYM on toteutettu alueella? Ketä ryhmään kuuluu, miten käytännössä toteutuu? Sosiaalityöntekijän rooli?
 - mitä hyvää?
 - mitä haasteita?
 - alueen tarjolla olevat työpaikat/työllisyystilanne?
 - ajalle tyypillistä/erityistä?
- Kuntouttava työtoiminta (viimesijaisena)
 - miten alueella järjestetty, millaisia vaihtoehtoja, missä?
 - menetelmänä? miten vastaa asiakkaan tarpeisiin?
 - mitä hyötyä asiakkaalle?
 - mitä haittaa? Ja miten toimisi paremmin tai mikä voisi olla parempi ratkaisu?
- Keskusteluteemat ovat tässä. Mitä haluaisit vielä lisätä?
- Voinko olla yhteydessä, mikäli myöhemmin ilmenee jotain tarkennettavaa?